

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra sociologie

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

Diplomová práce

Bc. Kristína Papcunová

Obraz feminizmu v českém veřejném diskurzu

Obraz feminizmu v českém veřejném diskursu

The reflection of feminism in the Czech public discourse

Praha 2016

Vedúci práce: Mgr. Petr Lupač, Ph.D.

Prehlasujem, že som túto diplomovú prácu vypracovala samostatne, že som riadne citovala všetky použité pramene a literatúru, a že práca nebola využitá v rámci iného vysokoškolského štúdia či k získaniu iného či rovnakého titulu.

V Prahe dňa 25.4. 2016

.....
Bc. Kristína Papcunová

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som rada pod'akovala vedúcemu práce Mgr. Petrovi Lupačovi, Ph.D. za odborné vedenie tejto práce, za čas a trpezlivosť, ktorú mi počas konzultácii venoval.

Anotácia

Hlavným cieľom predloženej diplomovej práce je nájsť odpoveď na otázku ako ženy konštruujú svoj názor na feminizmus, ktorý sa od roku 1989 v Českej republike vyznačuje výraznou dištanciou. V teoretickej časti je najskôr predstavený feminizmus, jeho členenie a svetový vývoj, potom sa autorka venuje vývoju a súčasnej situácii v Českej republike, ktorá je špecifická svojimi historicky podmienenými konotáciami. Nasledujúca analytická časť prezentuje výsledky uskutočneného kvalitatívneho výskumu. Prostredníctvom využitia techniky pološtruktúrovaných rozhovorov sa autorka pokúsi priniesť odpoveď na otázku ako ženy chápu a vnímajú feminizmus a tiež spôsob akým interpretujú situáciu súčasného postavenia žien. Jedným z hlavných cieľov empirickej časti bolo tiež zistiť či je možné aj v Českej republike typizovať postoje žien k feminizmu podľa typológie Aronson (2003). Vzhľadom k špecifickosti českého prostredia sme preto dospeli k záveru, v ktorom je možné identifikovať 4 rôzne prístupy vo vzťahu k feminizmu. Na základe analýzy rozhovorov sa nám podarilo identifikovať významné faktory, ktoré vplývajú na konštrukciu feministického vedomia.

Kľúčové slová

feminizmus, postfeminizmus, feminizmus v Českej republike, verejný diskurz, feministické vedomie, kvalitatívna metodológia

Abstract

The main objective of the present thesis is an effort to understand better how Czech women construct their views on feminism and what factors of Czech distance from feminism are, which is clearly visible in the post-1989 era. The thesis starts with the description of feminism, its development and inner differentiation. Then the author focuses on development and current situation in the Czech Republic, which is specific for its historically contingent connotation. The following section presents the analytical results of the qualitative research. By applying the technique of semi-structured interviews, the author brings up the questions of how Czech women perceive and understand feminism and how do they interpret the current situation of women. One of the main objectives of the empirical part was also to find out whether it is possible to apply Aronson's typology of feminism of the situation in the Czech Republic. Due to the specificity of the Czech environment, the author comes to the conclusion that there can be identified four different approaches to feminism. Within this framework, the analysis of interviews led to identification of several important factors that affect the construction of feminist consciousness among Czech women.

Keywords

feminism, postfeminism, feminism in the Czech republic, public discourse, feminist consciousness, qualitative methodology

Zoznam grafov a tabuliek

Graf č.1: Celkový počet skúmaných mediálnych článkov v rokoch 1991- 2015.....	31
Graf č.2: Vývoj počtu mediálnych správ v rokoch 1991- 2015.....	32
Graf č.3: Účasť na ženskom hnutí.....	35
Tabuľka č.1: Základné sociodemografické údaje komunikačných partneriek.....	43

Obsah

Úvod.....	9
1. Feminizmus.....	11
1.1 Svetový vývoj.....	12
1.2 Súčasné feministické teórie	14
1.3 Éra postfeminizmu.....	17
1.3.1 Feministické povedomie	20
1.3.2 Triedny aspekt feminizmu	21
1.3.3 Antifeminizmus.....	22
2. Vývoj českého feministického myslenia.....	23
2.1 Postoj k feminizmu po roku 1989.....	27
2.2 Reflexia obrazu feminizmu v médiách.....	30
2.3 Postavenie žien v spoločenskej štruktúre a postoj k feminizmu od 1989	35
3. Metodologická časť	38
3.1 Teoretické predpoklady výskumu postoja žien k feminizmu	38
3.1.1 Zakotvená teória.....	39
3.1.2 Konštruktivizmus.....	40
3.2 Metodologické predpoklady výskumu postoja žien k feminizmu.....	41
3.2.1 Voľba výskumnej metódy.....	41
3.2.2 Výber vzorky	42
3.2.3 Uskutočnenie rozhovorov	44
3.2.4 Etické súvislosti	46
3.2.5 Spracovanie materiálov.....	46
3.2.6 Výskumné hypotézy.....	47
4. Postoj k feminizmu.....	50
4.1 Typológia postojov žien k feminizmu	50

4.2 „Nie som feministka“	52
4.3 „Nie som feministka, ale . . . “	56
4.4 „Som feministka, ale . . . “	58
4.5 „Som feministka“	61
5. Vplyvy na feministické povedomie	66
5.1 Koncepcia súkromného feminizmu	66
5.2 Angažovanosť	67
5.3 Média a stereotypy	68
5.4 Kolektívne jednanie a solidarita	69
6. Prekážky a príležitosti	72
Záver	77
Zoznam literatúry:	82
Príloha č.1 Scenár kľúčových otázok v rozhovore	87

Úvod

Feminizmus je ako sociálne hnutie síce významnou, no často opomínanou kapitolou českých dejín. Feministické hnutie sa v priebehu rokov zaslúžilo o priznanie práva voliť, práva na vzdelanie či práva na majetok pre ženy. Takisto sa ale podieľalo aj na zmene spoločenského vnímania a symbolického postavenia žien. V dnešnej dobe sa feminizmus zaoberá širokým spektrom tém a nie je možné hovoriť o feminizme už len v jednotnom čísle – je potrebné si uvedomiť existenciu viacerých feminizmov. Názorová rôznorodosť feministického myslenia predstavuje paralelne vedľa seba existujúce množstvo smerov, ktoré sa teoreticky odlišujú. Aj napriek rozmanitosti súčasného feminizmu spája tieto smery snaha poukazovať na nerovnosti v postavení žien a mužov.

Genderová nerovnosť je komplexný problém týkajúci sa všetkých členov spoločnosti, hoci väčšinou sa znevýhodnenia dotýkajú žien. Napriek priaznivému vývoju sa aj v súčasnosti stretávame s diskrimináciou vo viacerých oblastiach súkromného a verejného života, na ktorú sa feministické hnutie snaží dlhodobo upozorňovať. Avšak postoj českej spoločnosti k tematike nerovného postavenia žien sa nezdá ústretový. Preto jedným z cieľom v tejto diplomovej práci je snaha o spracovanie obrazu feminizmu v českom verejnom diskurze, ktorý sa od roku 1989 v Českej republike vyznačuje zvyšujúcou sa dištanciou (Sokolová 2004). Hoci v Česku čelil feminizmus rozdielnym vplyvom ako v zahraničí, aj tu sa prejavuje negatívny postoj voči nemu (Ortner 2014; Toller, Suter, Trautman 2004). Vo viacerých zahraničných výskumoch mnohé z opýtaných žien podporovali ženskú emancipáciu, no aj napriek tomu sa s feministickým hnutím stotožniť nechceli (Xinari 2010; Aronson 2003). Dôvodov je viacero, ale jedna z príčin súčasného odmietavého postoja k feminizmu je predstava, že postaviť sa za práva žien automaticky znamená útok na práva mužov a stáva sa synonymom pre nenávisť k mužom (Formánková 2016). Preto ďalším z cieľov, ktoré si kladie táto diplomová práca je odpovedať na otázku ako ženy konštruujú svoj názor na feminizmus, akým spôsobom chápu a vnímajú feministické hnutie a tiež spôsob akým interpretujú situáciu súčasného postavenia žien.

Táto práca sa snaží ponúknuť náhľad na danú problematiku z viacerých perspektív. Jedným z cieľov práce je načrtnúť zmeny, ktoré sa odohrali na pozadí transformačných procesov od roku 1989 v Českej Republike a ktoré majú vplyv na tvorbu verejného diskurzu o feminizme. Ďalším z cieľom kvalitatívnej metodológie v tomto prípade je snaha preniknúť k významom, ktoré samotné respondentky prisudzujú skutočnosti, porozumieť ich videniu

sociálnej reality a pochopiť, aké faktory vplývajú na „feministickú identitu“. V súčasnej situácii stále pretrvávajúcej nerovnosti medzi mužmi a ženami by mohla byť príspevkom k systematickému pokrytiu zvyšujúcej sa dištancie žien od feminizmu. Výsledky môžu byť užitočné nielen pre ďalšiu bádateľskú činnosť v oblasti výskumu postfeminizmu a feminizmu, ale môžu byť relevantné aj pre budovanie odborného diskurzu genderových štúdií v ČR.

Formálne sa text člení na dve hlavné časti, prvou z nich je časť teoretická, ktorá sa bližšie venuje pojmu feminizmu a jeho smerom. Keďže sa koncept ženského hnutia dá ťažko definovať ahistoricky čiže bez pohľadu do minulosti, v ďalšej kapitole sa snažíme priblížiť svetový vývoj feminizmu. Následne sa venujeme jeho vývoju a súčasnej situácii v Českej republike, ktorá je špecifická svojimi historicky podmienenými konotáciami. Vzhľadom k tomu, že jednou z viacerých príčin negatívneho postoja voči feminizmu môže byť aj jeho prezentácia v médiách, sa v ďalšej časti sústredíme na reflexiu mediálnych udalostí, ktoré mali významný vplyv na formovanie diskurzu o feminizme. Nasledujúca kapitola je venovaná rešerši doterajších výskumov, ktoré sa zaoberali danou problematikou a pozícií žien v spoločnosti. Po teoretickom úvode nasleduje empirická časť, ktorá pozostáva z viacerých častí. V týchto kapitolách diplomovej práce sú obsiahnuté teoretické predpoklady výskumu postoja žien k feminizmu, ktoré vychádzajú zo zakotvenej teórie a sociálneho konštruktivismu. V ďalšej stati sa snažíme objasniť postup výskumu, ktorý ozrejmi výskumný problém, ciele, výskumnú metódu a techniku spracovania dát.

Vzhľadom k obmedzenému množstvu výskumov v Českej republike, ktoré by mapovali danú oblasť záujmu, sme sa rozhodli pre uskutočnenie vlastného empirického výskumu, ktorý prebehol na základe zistených teoretických poznatkov. Použitá metóda kvalitatívneho výskumu spočíva v pološtrukturovaných rozhovoroch so ženami s rôznymi sociodemografickými charakteristikami. Zameranie výskumnej vzorky vyplynulo zo snahy a možnosti získať čo najväčšiu variabilitu vo vzťahu ku vzdelaniu a životným trajektóriám. Východiskom analýzy rozhovorov s komunikačnými partnerkami je predpoklad, že existuje viacero subjektívnych interpretácií toho, čo feminizmus znamená, tvorenými samotnými respondentkami na základe rôznych sociálnych repertoárov a životných trajektórií.

1. Feminizmus

Feminizmus je v súčasnosti často chápaný ako sociálne hnutie za emancipáciu žien, hoci toto ponímanie najviac vystihuje podobu feminizmu prvej vlny. V dnešnej dobe sa však feminizmus zaoberá širokým spektrom tém, ktoré predstavujú pluralitu koncepcií, teórií, smerov a takisto aj hnutí (Sokačová 2004). Hoci sa teoreticky odlišujú, spája ich snaha odhaľovať a spochybňovať nerovné postavenie žien a mužov a zároveň hľadať prostriedky na odstránenie genderových nerovností a stereotypov.

Je možné pokúsiť sa definovať feminizmus prostredníctvom dvoch odlišných pohľadov a to feminizmus ako teoretický koncept alebo sociálne hnutie. Teoretický koncept zahŕňa systém pojmov a tvrdení, analytických prístupov, ktoré si kladú za cieľ vysvetliť, ako gender v úlohe zásadného organizačného princípu sociálneho života spoluformuje život ľudí, žien i mužov, kedy genderovo určeným bytostiam udeľuje nielen osobné identity, ale predovšetkým rôznu sociálnu moc (Kiczková, Kobová 2006). Druhým pohľadom je sociálne hnutie, ktorého stúpenkyne a stúpenci považujú postavenie žien v spoločnosti v rôznych ohľadoch za nerovnoprávne a kladú si spoločný cieľ a to dosiahnutie rovných politických, ekonomických, kultúrnych a sociálnych práv pre ženy a mužov (Beasley 1999; Renzetti, Curran 2003).

Feminizmus pracuje s pojmom gender, ktorý definuje ako sociálne konštruovanú kategóriu zahrňujúcu spoločensky utvárané postoje a modely chovania, obvykle dichotomicky delené na mužské a ženské (Renzetti, Curran 2003). Predpoklady vzťahujúce sa k genderu ľudia obecné považujú za platné a opierajú sa tak o genderové stereotypy, ktoré sú zjednodušujúce popisy maskulinity a feminity (ibid). Genderové stereotypy označujú predsudky a stereotypné predstavy o určitom chovaní a posudzovaní jedincov na základe ich príslušnosti k určitému pohlaviu. Odstránenie všetkých foriem genderovej diskriminácie je jedným z cieľov, ktoré si kladie feminizmus. Či už sa jedná o diskrimináciu skrytú - znevýhodnenie žien v spoločnosti na základe tradície či verejnej mienky nie zákonnými normami alebo o diskrimináciu otvorenú - znevýhodnenie žien v spoločnosti zakotvené v zákonoch danej krajiny (Renzetti, Curran 2003). Ďalším cieľom je podpora rovných príležitostí a zlepšovanie životných podmienok pre všetkých členov spoločnosti. Medzi základné požiadavky možno uviesť (Nesehnutí 2005):

- Rovnaké mzdy žien a mužov za rovnakú prácu
- Rovné príležitosti žien a mužov v prístupe ku vzdelaniu a zamestnaniu

- Rovné zastúpenie žien a mužov v rozhodovaní a politickej moci
- Ochrana všetkých žien pred akýmkoľvek formami násilia

1.1 Svetový vývoj

Feminizmus sa ako myšlienkový smer formoval tam, kde došlo k relatívne jednotnej a kolektívnej organizácii opozičného úsilia žien voči autorite a ortodoxnému mysleniu. „Základným predpokladom pre vznik feministického hnutia je presunutie domnelo osobných problémov do roviny politických nárokov, keď ženy prestanú považovať nemožnosť zvládnuť svoju situáciu nerovnosti a diskriminácie za osobné zlyhanie, ale pochopia ju ako dôsledok existujúcej spoločenskej nerovnosti a vládnucich spoločenských inštitúcií“ (Kiczková, Kobová 2006). V rámci historického vývoja feminizmu hovoríme väčšinou o jeho dvoch vlnách a súčasnej tretej - prebiehajúcej, z ktorých každá presadzovala iné ciele a problematizovala iné témy. Hnutie za ženské práva nie je ničím iným ako odrazom spoločenských zmien, ku ktorým v poslednom storočí došlo. „Každé hnutie za práva ľudí prešlo obdobím, kedy bolo tými privilegovanými odcudzované ako zbytočne hysterická aktivita niekoľko bláznivých jedincov a označované za ohrozujúce pre vtedajší poriadok v spoločnosti“ (Frouzová 1999: 65).

Prvou vlnou feminizmu býva obecné označovaná činnosť ženského hnutia od poslednej tretiny 18. storočia približne do roku 1930. Spoločnosť odopierala ženám ich občianske práva pod rôznymi zámienkami, najčastejšie kvôli „prirodzeným“ rozdielom medzi ženami a mužmi a na nich viazanými rozdielnymi rolami. Jej predstaviteľky sa usilovali o priznanie základných práv, ktoré moderná spoločnosť deklaratívne prisudzovala „všetkým ľuďom“, avšak v skutočnosti ich priznávala len časti mužov a žiadnej žene. Počiatky feminizmu sa spájajú s Olympe de Gouges, ktorá stála za prvým masovým vystúpením žien v roku 1791, počas Francúzskej revolúcie a vydala Deklaráciu práv ženy a občianky. Rovnako Mary Wollstonecraft s jej dielom *Obhajoba práv žien* (1795) upozorňuje na to, že ženy sú do svojich rolí tlačené prostredníctvom spoločenských tradícií a výchovy (Sokačová 2004). O podobných myšlienkach písal aj John Stuart Mill v jeho diele *Poddanstvo žien* (1869), kde spochybňoval rozdielne schopnosti žien a mužov (Mill 2003).

Ženy predstúpili prvý krát ako ženské hnutie so svojimi požiadavkami pred Konvent počas Veľkej francúzskej revolúcie. V Anglicku o sto rokov neskôr sufražetky požadovali základné práva ako napríklad právo voliť, právo na vzdelanie či právo na majetok. To bol jeden z dôvodov, prečo sa boj za politické práva žien stal dôležitou súčasťou prvej vlny

feminizmu a táto požiadavka sa stala logickým vyústením boja za rovnoprávny prístup k vzdelávaniu a prístup na trh práce. Prvá vlna feminizmu trvala približne do roku 1930, kedy z viacerých dôvodov odznela a to najmä preto, že hlavné ciele feminizmu (právo na vzdelanie, volebné právo, právo na majetok) boli do tejto doby vo väčšine krajín po 1. svetovej vojne ženám priznané. Takisto svetová ekonomická kríza a nástup fašizmu donútili ženy venovať sa iným spoločenským problémom (Havelková 2004).

Po odbúraní zjavných legislatívnych bariér sa ženské hnutie na nejakú dobu odmlčalo. Reálne postavenie žien sa v tomto medziobdobí menilo, v 30. rokoch 20. storočia pribúdalo množstvo vysokoškolsky vzdelaných žien. Tak ako aj počas 1. svetovej vojny, tak aj v priebehu 2. svetovej vojny ženy preukázali svoje schopnosti vo verejnom živote. *„Po vojne však došlo v západných spoločnostiach k hospodárskemu rozmachu a muži boli znovu schopní svoje ženy užiť. Taktiež vplyvom psychologických faktorov (snaha o navrátenie sebedomia mužov) boli ženy zahnané späť do domácnosti“* (Havelková 2004: 176). Po konzervatívnej vlne, ktorá v 50. rokoch 20. storočia opäť priniesla pocit neúčinnosti, nastupuje v 60. rokoch druhá vlna feministického hnutia. Na rozdiel od prvej vlny, druhá priniesla odlišné témy a perspektívy. Po dosiahnutí cieľov prvej vlny ženy zistili, že samotné legislatívne úpravy, o ktoré sa snažili, vyriešili len malú časť problémov. *„Okrem snahy, aby zákony mali väčší reálny vplyv, sa ich pozornosť začala sústreďovať na dve základné roviny, v ktorých začínali hľadať pôvod nerovností medzi pohlavím: na kultúru v najširšom slova zmysle a na psychologickú problematiku formovania genderovej identity“* (ibid: 178).

Obdobie od druhej polovice 80. rokov až po súčasnosť je označované ako tretia vlna feminizmu alebo postfeminizmus - názory na to, čo je možné pod týmto pojmom chápať, sa výrazne odlišujú. Možno na nich nazerať ako na *„teoretické skúmanie otázok genderu, sexuality, postkoloniálnych štúdií, teórie queer, postštrukturalistickej filozofie, ale aj fenomény populárnej kultúry“* (Kiczková, Kobová 2006). Pomenovanie postfeminizmus naznačuje, že feminizmus je už prekonaný smer a jeho ciele už boli dosiahnuté (ibid). Preto sa mnoho autorov tomuto označeniu vyhýba. Najvýznamnejším prínosom tretej vlny je dôraz na prepojenosť genderu a ďalších oblastí spoločenských nerovností ako napríklad rasa, etnicita, sexuálna orientácia, vek, náboženstvo, spoločenská trieda, sociálne postavenie apod.. Genderová nerovnosť je v tomto prípade chápaná ako zásadná, ale iba ako jedna zo súčastí zložitého systému spoločenskej stratifikácie a diskriminácie (Sokolová 2004).

1.2 Súčasné feministické teórie

V súčasnosti sa feministické smery už odkláňajú od vnímania vzťahu ženy a muža ako jednoduchej rovnosti charakteristickej pre prvú vlnu, tak ako aj od inakosti druhej vlny a naopak vidia svoje východiská v spojení oboch týchto pólov, v rešpektovaní "inakosti v rovnosti". Názorová rôznorodosť feministického myslenia predstavuje paralelne vedľa seba existujúce množstvo smerov, ktoré sa často krát aj navzájom popierajú. Avšak aj napriek rozmanitosti súčasného feminizmu, je jeho cieľom odstránenie všetkých foriem genderovo podmienenej diskriminácie žien aj mužov v spoločnosti. Rozdelenie feminizmov sa odvíja najmä od sociálne - politických teórií, filozofických ideológií, či subjektov, ktoré reprezentujú (Kiczková, Kobová 2006). Judith Lorber (1997) vytvorila klasifikáciu smerov feministickej teórie podľa toho, ako ich teórie reflektujú politické stratégie týkajúce sa genderovej nerovnosti. Pokiaľ nebude uvedené inak, rozdelenie vychádza z typológie Lorber (1997) a Sokolovej (2004).

Genderové reformné feministické teórie zdôrazňujú podobnosť medzi ženami a mužmi, snažia sa preniknúť do patriarchálneho systému a zmeniť ho prostredníctvom úprav zákonov a ekonomických možností najmä v oblasti práva. Sústredia sa najmä na analýzu štrukturálnych a inštitucionálnych rovín, v ktorých dochádza k diskriminácií a na to, aby ženy mali rovnaké podmienky v spoločnosti ako majú muži.

- Liberálny feminizmus ako jeden z najznámejších prúdov feministického myslenia sa zasadzuje za rovnaké práva žien a vyzdvihuje najmä osobnú voľbu ženy a jej autonómiu. Zdôrazňuje podobnosť medzi pohlavím a vysvetľuje, že až neskoršie odlišnosti sú vplyvom predovšetkým odlišnej kultúry, výchovy či prostredia. Uprednostňuje plynulé postupné reformy, namiesto radikálnej revolúcie a venuje sa obzvlášť zmene zákonov. Medzi najznámejšie protagonistky tohto smeru patria napríklad Elizabeth Janeway, Cynthia F. Epstein, atď..
- Marxistický a socialistický feminizmus usiluje o ekonomickú rovnoprávnosť žien a mužov. Nerovná pozícia ženy a ekonomická závislosť na mužovi je zdrojom jej útlaku, ktorý vyplýva nielen z materiálnej podstaty kapitalistického vykorisťovania, ale aj z genderových stereotypov. Sústredí sa na ekonomické aspekty a na zvyšovanie ekonomických možností žien, a zároveň presadzuje rovný prístup k zamestnaniu a k finančným prostriedkom. Žena sa stane nezávislou a rovnoprávnou aj v iných

oblastiach len vtedy, ak budú odstránené všetky nerovnosti. Medzi významné osobnosti marxistického feminizmu patria Sheila Rowbotham, Nancy M. Hartsock a ďalšie.

- Rozvojový feminizmus sa zameriava na špecifické potreby žien v hospodársky rozvojových krajinách. Upozorňuje na rozdiely, ktoré sú charakteristické pre rôzne kontinenty a zdôrazňuje tradičný kultúrny rámec krajín. Zároveň sa snaží presadiť myšlienky feministického hnutia s rešpektom voči kultúrnym hodnotám danej spoločnosti.

Feministické teórie genderovo motivovaného odporu upozorňujú na to, že formálna úprava zákonov nie je dostatočná k odstráneniu genderovej nerovnosti. Tieto feminizmy vyzývajú ženy k tomu, aby sa vymanili z patriarchálnej štruktúry, ktorá je prítomná vo všetkých aspektoch každodennosti. Sokolová poukazuje na nedostatok tohto smeru, ktorým je to, že sa nesnaží o zmenu štrukturálnej podstaty spoločnosti, ale nerovnosť žien odporúča riešiť len vytvorením vlastného sveta prostredníctvom zakladania samostatných ženských organizácií a komunít.

- Radikálny feminizmus je založený na presvedčení, že všadeprítomný patriarchát a nadradenosť mužov je príčinou základného nerovného postavenia ženy. Sústreď sa na problém sexuálneho vykorisťovania a zneužívania žien mužmi. Predstavielky radikálneho feminizmu sa pozerajú na túto problematiku zásadne z hľadiska žien, čím zároveň odmietajú diskusiu s mužmi. Najvýznamnejšie predstavielky sú Sulamit Fireston či Mary Daly.
- Lesbický feminizmus vychádza z teórie, že heterosexuality je len dôsledok mužskej nadradenosti a je aj spoločným vykorisťovateľom všetkých žien. Ak bude pretrvávajúť sexizmus a mužská nadvláda, žiadne ženy sa nebudú môcť slobodne rozhodnúť čím chcú byť a to až dotedy, pokiaľ sa nebudú môcť rozhodnúť byť lesbičkou.
- Tzv. hľadiskový feminizmus skúma spoločné prvky života žien a vytvára jedinečný pohľad ženskej skúsenosti, ktorý je v opozícii voči tej maskulínnej. Kritika tohto smeru spočíva vo zovšeobecňovaní a prílišnom dôraze na rovnakosť žien na úkor pluralít pozícií a skúseností, ktoré ženy prežívajú.
- Psychoanalytický feminizmus vychádza z myšlienok Sigmunda Freuda a snaží sa prepracovať niektoré tézy, prostredníctvom ktorých chce vysvetliť genderovú nerovnosť spôsobenú rozdielnym vývojom osobnosti. Hlavné predstavielky ako Nancy Chodorow alebo Karen Horney odmietajú chápanie ženských pohlavných

orgánov ako nevyvinutých mužských a vykladajú ženský psychický vývoj samostatne, neodvodzujú ho od mužského (Kiczková, Kobová 2006).

Feministické teórie genderovo motivovanej vzbury sa venujú prepojeniu a vzájomným vzťahom ďalších nerovností založených na pohlaví, etnicite, sexuálnej orientácii, rase či náboženstve. Genderová nerovnosť je vnímaná len ako časť zo systémovej spoločenskej diskriminácie:

- Multi-etnický feminizmus sa zameriava na problém diskriminácie žien nielen z dôvodu genderu, ale dáva do popredia aj sociálnu pozíciu rôznych etnických skupín v spoločnosti.
- Mužský feminizmus skúma postavenie jedincov v spoločnosti a snaží sa poukázať na to, že spoločenské a politické pozície jednotlivých genderových rolí sa rozdielne premietajú do zvýhodnenia a znevýhodnenia žien a mužov.
- Feminizmus sociálnej konštrukcie vychádza z myšlienky a predpokladu, že gender je sociálny konštrukt, ale pohlavie je chápané ako daná biologická skutočnosť. Skúma spôsoby, ktorými jedinci v každodennej realite konštruujú rôzne identity a stereotypné chovania.
- Postmoderný feminizmus vysvetľuje gender ako premenlivú kategóriu, pretože mužstvo a ženstvo v rôznych situáciách a prostrediach nesú rozdielne role a významy.
- Queer teória vychádza z postmoderného feminizmu a pracuje najmä s konštrukciou sexuality a sexuálnych identít. Spochybňuje existenciu len dvoch pohlaví a genderu a dáva do popredia osobnú realizáciu a performáciu identity.

Ďalším prúdom feministického myslenia je ekofeminizmus, ktorý sa zameriava na kritiku vzťahu človeka k prírode a spojitosti podrobenia si prírody a ženy. Spirituálny (náboženský) feminizmus sa venuje duchovným prúdom a odmieta patriarchálne náboženstvá, ktoré diskriminujú ženy. Anarchofeminizmus je zameraný na problematiku genderových nerovností v spojitosti s kritikou kapitalistického systému. Kyberfeminizmus skúma úlohu informačných a komunikačných technológií pri riešení nerovností žien a mužov (Nesehnutí 2005).

1.3 Éra postfeminizmu

Koncom 80. rokov 20. storočia začínajú diskusie týkajúce sa trendu označovaného ako „postfeminizmus“ (Ortner 2014). V rovnakom čase prichádzajú média v západných spoločnostiach s vyhlásením, že feminizmus je mŕtvy a ženy napriek podpore ženskej emancipácie už nemajú záujem o feministické hnutie (Ortner 2014; McRobbie 2009; Aronson 2003). Rozsudok smrti bol feminizmu vyhlásený v médiách už toľkokrát, že mediálna kritička Jennifer Pozner označila tento trend ako „syndróm falošnej smrti feminizmu“ (Pozner in Reger 2014).

Postfeminizmus môžeme definovať prostredníctvom dvoch odlišných pohľadov. Jedným z prístupov je chápanie postfeminizmu ako posunu vo feministickej histórii a to ako ďalšiu, v literatúre definovanú ako tretiu (Evans 2014; Phoca, Wright 1999) či štvrtú vlnu feminizmu (Diamond 2009). Častejšie je ale používané označenie ako trend, kedy ženy často súhlasia s cieľmi hnutia, avšak vyhýbajú sa označeniu feministka, ktoré je spájané so sociálne stigmatizovanou nálepkou (Ortner 2014; Aronson 2003). Dôvodom je viaceré, ale najčastejšie respondentky uvádzali možné nepriateľstvo zo strany mužov či radikálnosť feministických hnutí. Podľa McRobbie (2009), mladé ženy nemajú zažitú feministickú prax a berú za samozrejmé zásluhy získané feministkami. Na základe mediálneho výskumu Hall a Rodriguez (2003) identifikovali 4 body, ktoré sú často používané ako podporné body teórie postfeminizmu:

- Pokles podpory ženských hnutí od roku 1980
- Rast podpory antifeminizmu medzi mladými ženami, ženami inej farby pleti ako bielej a matkami na plný úväzok
- Feminizmus sa stal irelevantný, boli dosiahnuté všetky jeho ciele
- „Nie som feministka, ale ...“ – nový typ feminizmu, kedy ženy nie sú ochotné samy seba identifikovať ako feministky aj napriek tomu, že podporujú ciele feminizmu, akými sú rovné odmeňovanie, ekonomická a sexuálna nezávislosť či reprodukčné právo

Vo viacerých zahraničných výskumoch mnohé z opýtaných žien podporovali ženskú emancipáciu, no aj napriek tomu sa s feministickým hnutím stotožniť nechceli (Ortner 2014; McRobbie 2009; Aronson 2003). Preto hlavným cieľom výskumu Williams a Wittig (1997) bolo definovať základné predpoklady profeministickej orientácie a ochoty označiť sa za feministku:

- Pozitívne hodnotenie feministického hnutia

Teória sociálnej identity predpokladá, že jedinec je viac ochotný sa identifikovať so skupinou vtedy, ak vníma túto skupinu ako schopnú pozitívne prispieť k vlastnému sebapoňatiu - to znamená, že skupina musí byť pozitívne hodnotená (Tajfel in Williams, Witting 1997). Vo výskumoch je často spomínané, že ženy vnímali ženské hnutie pozitívne, ale usudzovali, že vo svojich aktivitách zašlo až príliš ďaleko a negatívne ovplyvnilo vzťahy s mužmi (Burn, Aboud, Moyles 2000). Iné výskumy ukazujú spojitosť s negatívnymi stereotypmi spájanými s feministkami, ako napríklad fyzická neatraktivita a označovanie za feminacistky, lesbičky alebo nefemininné ženy, ktoré nenávidia mužov (Hall, Rodriguez 2003). Tieto pejoratívne stereotypy môžu prekážať pri sebaidentifikácii s hnutím a majú za príčinu pokles popularity ženských hnutí. Podobne aj výskumy v Spojených štátoch ukázali, že použitá terminológia výrazne ovplyvňuje podporu feminizmu (Good, Moss-Racusin 2010; Burn, Aboud, Moyles 2000). Nálepkovanie v súčasnom diskurze dramaticky ovplyvňuje podporu feminizmu. Tento negatívny rámec môže ovplyvňovať skupinovú identifikáciu spojenú s kolektívnou akciou. Vo všeobecnosti, respondenti reagovali negatívnejšie na označenie feminizmus ako na označenie ženské hnutie, aj keď sympatizovali s cieľmi feminizmu. Burn a kol. uvádzajú, že podpora feministických ideí je väčšia ako ochota identifikovať sa ako feminista/ka. Ich výsledky naznačujú, že genderová kolektívna identita je spojená s premenou formy podpory feminizmu (Burn, Aboud, Moyles 2000).

- Presvedčenie v účinnosť kolektívneho jednanja

Mnoho mladých žien vníma samých seba ako efektívne pracujúce k dosiahnutiu rovného statusu prostredníctvom vlastného úsilia a zároveň nepocit'uje potrebu zúčastňovať sa kolektívnych akcií s cieľom dosiahnutia rovnosti pre ženy. Chen (2014) hovorí o viacerých dôvodoch, prečo sa mladé ženy nepovažujú za feministky, jedným z nich je práve odlišný kontext, v ktorom vyrastajú a ktorý je charakteristický súčasným individualizmom. Podľa Rowland (in Williams, Witting 1997) ženy, ktoré sa vymedzujú voči kolektívnemu jednaniu vnímajú samy seba ako individuálne osoby, každú zodpovednú za vlastnú situáciu. Taktiež aj Xinari (2010) uvádza, že ženy v dnešnej dobe preferujú individuálny prístup k riešeniu problémov, pretože vnímajú dané prekážky na individuálnej úrovni. Zatiaľ čo feministky uprednostňujú kolektívny prístup, pretože chápu genderovú nerovnosť ako problém na spoločenskej úrovni.

Ďalším dôvodom postoju „Nie som feministka, ale ...“ je depolitizácia ženského hnutia. V štúdií Renzetti, takmer polovica opýtaných študentiek zastávala názor, že žena môže uspieť ako jednotlivec bez kolektívnych snáh, pretože ženské hnutia už odstránili diskrimináciu, a preto je už ostatné na individuálnej snahe žien. Mladé ženy, ktoré profitujú z činnosti ženských hnutí ako napríklad prístupom k zamestnaniu, vzdelaniu či novým rodinným zväzkom, súčasne neusilujú o ďalšiu politickú zmenu (in Williams, Witting 1997). Podobne tak aj viacero ďalších autoriek uvádza, že v súčasnosti sú mladé ženy depolitizované a individualizované, čím sa sústreďia na individuálne riešenia a podporujú feministické ciele bez toho, aby sa tak označili (Chen 2014, Aronson 2003).

- **Rozpoznanie diskriminácie**

Leila Rupp (in Chen 2014) vysvetľuje, že postoj žien vo vzťahu ku feminizmu je založený na ich špecifických životných skúsenostiach, týkajúcich sa najmä zažitej diskriminácie. Výskum Renzetti (in Williams, Witting 1997) ukazuje, že podpora ženských hnutí študentkami, ktoré sa predtým stretli s diskrimináciou, je významne vyššia, ak sú si vedomé genderovej nerovnosti na rozdiel od študentiek, ktoré tejto skúsenosti neboli vystavené.

- **Predchádzajúce stretnutie sa s feministickými myšlienkami**

Postoj k feminizmu je vytváraný najmä triednou pozíciou, ale aj životnou skúsenosťou. Aronson (2003) hovorí o významnej súvislosti: ženy s určitou skúsenosťou s tematikou genderu a obzvlášť tie, ktoré absolvovali genderové kurzy na škole a boli vystavené inštitucionálnej legitimizácii feministických myšlienok, boli častejšie ochotné označiť sa za feministku. Podľa výsledkov výskumu Chen (2014), akademické inštitúcie venujúce sa feminizmu sú veľmi dôležitými referenčnými bodmi vo vývoji feministického vedomia, pretože poskytujú tzv. úrodnú pôdu pre rozvoj daných myšlienok.

Aspekt, ktorý sa prelína všetkými spomínanými štúdiami je vplyv médií, ktoré podporujú antifeministický postoj. S tým súvisiace negatívne stereotypy, ktoré sa s feministkami spájajú, majú často za dôsledok ohrozenie zapojenia sa v ženských hnutiach. Výskum Hall a Rodriguez (2003) ukázal, že postfeminizmus je v súčasnosti mýtus, ženy pokračujú v podpore feminizmu a väčšina žien ho považuje za stále relevantný. Ako ukazujú doposiaľ uskutočnené štúdie, najdôležitejšie je, že hoci sa respondentky neoznačili za feministky, podporujú ciele feminizmu (Chen 2014, Aronson 2003). Avšak dôraz

na postfeminizmus v médiách môže v budúcnosti spôsobiť, že kolektívny boj už nebude vnímaný ako potrebný, čo môže byť problémom postfeministických argumentov.

1.3.1 Feministické povedomie

Viacero autorov a autoriek sa sústredilo na to, aké faktory vplývajú na tzv. feministické povedomie. Jednou z najvýznamnejších je štúdia Pamelý Aronson (2003), v ktorej sa jej podarilo zachytiť najčastejšie objavujúce sa odpovede a vytvoriť tak typológiu postoja žien k feminizmu.

- „Som feministka“
- „Som feministka, ale ...“
- „Nie som feministka, ale ...“
- „Nerozhodnuté“
- „Nikdy som o feminizme nepremýšľala“

Cheryl Hercus (in Chen 2014) definovala model procesu „stávania“ sa feministkou, ktorý zahŕňa 4 prepojené prvky: vedomie, emócie, identita a akcia. Proces „stávania“ sa feministkou zahŕňa najprv rozmýšľanie či problematizovanie o svete určitým feministickým spôsobom. Tento aspekt feministickej subjektivity sa často vzťahuje k tzv. feministickému vedomiu, ktorý zahŕňa odmietnutie genderovej nerovnosti ako štrukturálneho problému, proti ktorému sa oplatí bojovať.

Ďalšou súčasťou feministického povedomia sú emócie. Ako uvádza Hercus, táto časť nebola ešte doteraz kompletne prebádaná, ale najčastejšie zmieňovanými pocitmi sú hnev, empatia a solidarita. Tretí komponent zahŕňa identifikáciu so skupinou alebo kategóriou ľudí, označovaných ako feministky/feministi. S tým súvisí aj pocit zdieľanej kolektívnej identity „my“ s ostatnými členmi skupiny. Podobne aj podľa Hercus, postoj „*Nie som feministka, ale...*“ naznačuje, že ženy majú začlenené viaceré aspekty feminizmu do svojho jednanja bez toho, aby sa nazvali verejne či súkromne feministkami. Hercus hovorí o stigme, ktorá je v súčasnosti spojená s feminizmom, a ktorá je zapríčinená najmä nesprávnym pochopením feminizmu.

Posledným aspektom je tzv. podnikanie feministických akcií. Hercus práve zdôrazňuje vykonávanie bežných „feministických“ činností v každodennom živote a nie len obvykle typizované činnosti spojené s aktivizmom ako zber petícií, navštevovanie protestov a pod. Autorka hovorí o tom, že práve tieto súčasti feministického povedomia sú častokrát

vykonávané ženami, ktoré sa neidentifikujú ako feministky a zároveň si nie sú vedomé žiadnych feministických myšlienok. Súčasne hovorí o tom, že proces „stávania sa feministkou“ môže začať v ktoromkoľvek z týchto spomínaných bodov.

1.3.2 Triedny aspekt feminizmu

Keď feministické hnutie prišlo prvýkrát so svojimi požiadavkami, dostalo sa im masovej mediálnej pozornosti najmä z dôvodu prítomnosti privilegovaných žien rebelujúcimi proti ich trieda a patriarchálnemu útlaku v rámci tejto triedy. V dôsledku toho, problémy, ktoré boli v centre záujmu médií, neboli tie najdôležitejšie problémy pre ženy z robotníckej triedy. Viac a viac žien získavalo prístup k vzdelaniu, pracovnému procesu, stali sa finančne a sexuálne nezávislými a využívali výhody získané ich feministickými predchodkyňami. Ďalšou požiadavkou bola absolútna ekonomická sloboda pre ženy, kedy postfeminizmus často prehliada zjavné ekonomické rozdiely a výsledkom je jeho chápanie ako záležitosť „bielej strednej triedy“. V týchto argumentoch často spočíva kritika feministického hnutia, ktoré neraz prehliadalo rozdielne požiadavky a iné problémy žien z nižších tried. Privilegované ženy získali lepší prístup k ekonomickým zdrojom a feministická diskusia o triednej perspektíve tak stratila svoje miesto. To znamená, že k predpokladom individualizmu a odmietnutiu feminizmu môžeme pridať predpoklad určitej socioekonomickej pozície, kde privilegium strednej triedy je chápané ako jeden z dôvodov existencie postfeministickej subjektivity (Jolles 2012). Ako uvádza Hooks (2000), tieto zmeny len ťažko ovplyvnili ženy zo slabších sociálnych vrstiev a z robotníckej triedy. Keďže muži sa nepodieľali na domácich prácach, sloboda privilegovaných žien stále vyžadovala podriadenie žien z robotníckych tried.

Medzi ženami, ktoré sa zapojili do feministického hnutia bola veľká diverzita v rámci triedneho zloženia, avšak napriek tomu bola táto charakteristika prehliadaná s účelom zjednotenia pod útlakom patriarchátu (Hooks 2000). Podľa Xinari (2010) jeden z problémov súčasného feminizmu je jeho predpoklad, že ženy zdieľajú rovnakú skúsenosť a útlak patriarchátu sa objavuje v rovnakej forme naprieč kultúrami a spoločnosťami. Zároveň sa domnieva, že to je jeden z dôvodov, prečo sa feminizmu nepodarilo doteraz zjednotiť ženy pre spoločný cieľ. Útlak zažitý strednou vrstvou beloškých žien je stále odlišný od útlaku zažitého v iných triedach či rasách. Ženy čelili intersekcii v rámci triedy a rasy, avšak lepšie vzdelané belošky z vyššej sociálnej triedy boli vždy viac viditeľné ako ženy z ostatných tried (Hooks 2000).

1.3.3 Antifeminizmus

Jedným z ďalších aspektov postfeminizmu je trend antifeminizmu, ktorý ako sa zdá, je v súčasnej dobe na vzostupe v médiách a sociálnych sieťach. Antifeminizmus je ideologickou opozíciou voči feminizmu, ktorý kritizuje ako hnutie, ktoré podporuje misandriu a snaží sa uškodiť mužom. Antifeminizmus zastáva názor, že feministické teórie patriarchátu a nerovnosť žien je len prehnaným výmyslom feministiek.

Jednou z aktuálnych tém antifeminizmu je fenomén „I don't need feminism because ...“, kedy ženy z celého sveta popisujú dôvody prečo práve ony nepotrebujú feminizmus (Women against feminism):

- muži nie sú nepriatelia a rešpektujem ich
- mám vlastný názor
- necítim sa ako obeť, som zodpovedná za seba a svoje rozhodnutia
- my, ako ženy sme tento boj vyhrali už v období 1848-1920
- to, že sa zbavíme mužov nevyrieši nič
- nechovám k mužom nenávisť apod.

Negatívny postoj k feminizmu, nie je záležitosťou len západných krajín. Dominika Hužvárová, zakladateľka iniciatívy a stránky www.stopfeminismu.cz zastáva názor, že feminizmus už dosiahol svojich pôvodných zmysluplných cieľov a v súčasnosti sa stal vo svojich požiadavkách nejednotným a extrémistickým hnutím (Hužvárová 2016). *"Podľa môjho názoru feministky nemusia byť škaredé ženy, napriek tomu sa domnievam, že sa od väčšiny žien líšia ... Žena začne zanedbávať to ako vyzerá, prestane od mužov vyžadovať galantnosť, stráca schopnosť sa o niekoho starať. Začne byť menej žiadaná, začne mať rozpory s partnerom, príde o voľný čas ... feminizmus skrátka robí ženy nešťastné a ženám škodí... Ak sa ale súčasným feministkám podarí dosiahnuť to, čo hlásajú, prinesie to menej šťastia nielen mužom, ale aj samotným ženám"* (ibid). Uvádza, že vďaka feminizmu majú "domáce práce" alebo "gazdinka" v spoločenskom vnímaní podradný nádych. Avšak práve feministky upozorňujú na tzv. druhú smenu v domácnosti, ktorú majú väčšinou na starosti ženy. Koncept ženského hnutia v sebe nesie aj v Českej republike silne historicky podmienené konotácie, preto sa v ďalšej časti budeme snažiť priblížiť vývoj ženského hnutia v Česku.

2. Vývoj českého feministického myslenia

Ako uvádza Wagnerová, na otázku ohľadom stavu súčasného feminizmu v Českej republike nie je možné odpovedať len na základe dnešnej situácie, bez krátkeho ohliadnutia sa späť do minulosti (Wagnerová 1999). České ženské hnutie sa začalo pomaly rozvíjať od 30. rokov 19. storočia, zatiaľ čo o jeho skutočnom rozmachu je možné hovoriť až v 90. rokoch 19. storočia. Avšak už v šesťdesiatych rokoch sa začali vo vnútri ženského hnutia vytvárať prvé skupinky žien, presvedčené o dôležitom význame volebného práva pre emancipáciu žien a významnosti kolektívneho spôsobu boja za zrovnoprávnenie žien s mužmi (Musilová 2007).

V 70. rokoch 19. storočia začali pražské politické denníky uverejňovať správy o ženskom hnutí vo svete. Najmä v časopise *Ženské listy*, vydávanom Ženským výrobným spolkem, bol spočiatku k možnému ženskému angažovaniu v politike prezentovaný prinajmenšom odmeraný postoj. Angažovanie nebolo odmietané priamo, skôr bolo ženám odporúčané, aby sa venovali „užitečnejším“ aktivitám. Politika nemala za žiadnych okolností odvádzať ženu od jej role a „povinností“, od výchovy detí a od starostlivosti o domácnosť. *Ženské listy* si opakovane všímali boje za rovné politické práva v zahraničí a s obľubou dávali do protikladu radikálny postup niektorých zahraničných ženských organizácií a tradične umiernený postup českých žien, o ktorom sa vždy vyjadrovali veľmi pochvalne. Významné aktivistky ženského hnutia rovnako zastávali názor, že ženy nemajú používať k dosiahnutiu svojich požiadaviek radikálne formy boja - naopak majú „žiadať a pracovať“ (Musilová 2007).

Význačné predstaviteľky českého ženského hnutia si veľmi zakladali na špecifických rysoch hnutiach, ku ktorým patrilo predovšetkým hlboké vlastenecké cítenie a dôraz na spoluprácu s mužmi pri presadzovaní emancipačných požiadaviek. Boli presvedčené, že boj za národné práva má prednosť pred ženskými právami a nazdávali sa, že najľahšie dosiahnu svoje emancipačné požiadavky ak sa mužom podriadia a budú im oporou a zázemím v boji za práva českého národa (Musilová 2007; Horská 1999). S tým súvisí aj vtedajší názor, že spoločnosť nepotrebuje ani tak ženinu nezištnú obeť, ako nenahraditeľnú schopnosť ženy inšpirovať muža k „vyšším veciam“. Pavla Horská sa domnieva, že v tejto myšlienke je potrebné všímať si jeden z pozoruhodných momentov nielen českého, ale aj európskeho feministického myslenia (Horská 1999).

Ako uvádza Musilová, podobne aj aktivistky európskeho ženského hnutia preceňovali vplyv voleného práva žien na zrovnoprávnenie žien s mužmi. Predpokladali, že uzavru s mužmi dohodu, na jej základe sa vzdajú dobrovoľne svojho mocenského monopolu (Musilová 2007).

K významným postavám rannej fáze feminizmu patrila M. D. Rettigová, ktorá medzi iným bola organizátorkou akcií pre ženy a dievčatá a takisto pre nich písala rôzne príručky a učebnice. Ďalšími osobnosťami, ktoré sa zasadili o založenie mnohých inštitúcií významných pre emancipáciu žien boli T. G. Masaryk, Vojta Náprstek, Karolína Světlá či Eliška Krásnohorská. Náprstek so Světlou sa v roku 1865 podieľali na založení Amerického klubu dám, ktorý sa zaoberal vzdelávaním a podporou dobročinnosti. Karolína Světlá v roku 1871 založila *Ženský výrobní spolek český*, ktorého cieľom bolo podnecovať ženy ku praktickej a ekonomickej zárobkovej činnosti. Eliška Krásnohorská stála u vzniku dievčenského gymnázia Minerva (1890), ktoré ako prvé v Rakúsko-Uhorsku poskytlo dievčatám možnosť získať vedomosti potrebné k maturite, nutné k tomu aby sa mohli uchádzať o štúdium na univerzite (Kiczková, Kobová 2006; Sokačová 2005). V roku 1897 bolo umožnené ženám štúdium na filozofickej fakulte a štúdium medicíny a farmácie v roku 1900. Neskôr bola Eliška Krásnohorská za svoje zásluhy o dievčenské a ženské štúdium vyznamenaná v roku 1922 doktorátom na Filozofickej fakulte UK ako prvá žena v českej histórii.

České ženské hnutie prišlo s požiadavkami volebného práva pre ženy pomerne neskoro – až v roku 1905 vznikol Výbor pre volebné právo žien, ktorého predsedníctva sa ujala Františka Plamínková, jedna z najvýznamnejších osobností ženského hnutia v Čechách. O tri roky na to kandidovali prvé ženy do Zemského snemu českého a následne v roku 1912 bola do tohto snemu zvolená prvá žena. Ústavná rovnoprávnosť vrátane aktívneho a pasívneho volebného práva pre ženy bola prijatá v prvej československej ústave v roku 1920, hoci už v roku 1918 bolo 8 žien pribratých do Revolučného národného zhromaždenia (Havelková 2006).

V roku 1923 sa Plamínková zasadila o založenie Ženskej národnej rady, ktorá mala dohliadať na dodržiavanie rovných práv v praxi (Sokačová 2005). Po dosiahnutí volebného práva pre ženy a práva na vzdelanie, české ženské hnutie na určitý čas utíchlo, najmä z dôvodu globálnej ekonomickej krízy a nástupu fašizmu, ktoré donútili ženy venovať sa iným spoločenským problémom. Taktiež aj Františka Plamínková sa začala venovať

aktuálnym témam, pretože považovala za dôležitejšie varovať spoločnosť pred nacizmom (Havelková 2004). Ženská národná rada bola počas 2. svetovej vojny aktívna v protivojnových aktivitách.

V roku 1945 vznikla Rada československých žien vedenou JUDr. Miladou Horákovou. Rada sa hlásila k predvojnovnej Ženskej národnej rade a krátko po vojne sa v rámci nej spojili viaceré feministické spolky. Avšak už v roku 1948 bola kontinuita českého ženského hnutia ukončená a o dva roky na to bola Milada Horáková popravená komunistickým režimom po zinscenovanom procese (Kiczková, Kobová 2006). Týmto bola na dlhý čas prerušená činnosť ženského feministického hnutia. Na rozdiel od západných krajín, Česko vývoj tzv. druhej vlny feminizmu úplne minul, pretože začal a najviac sa rozvinul v dobe, kedy v Československu vládol komunistický režim, ktorý tento veľmi vplyvný myšlienkový prúd do českého prostredia vôbec nepustil (Havelková 2004). Zatiaľ čo v otvorených západných spoločnostiach začínala v 60. rokoch 20. storočia nová vlna feministických požiadaviek, v strednej Európe akoby feminizmus zmizol (Horská 1999).

Medzi výdobytky, ktoré v svojich začiatkoch druhá vlna feminizmu dosiahla, je možné menovať väčšiu kontrolu žien nad vlastným telom, právo na potrat či prístup ku väčšine profesií. Ako uvádza Havelková, v Česku boli tieto výdobytky zavádzané zhora, či už sa jedná o uzákonenie práva na potrat v roku 1958 alebo o rovný prístup k profesiám. To všetko prebiehalo v situácii, kedy osobná sloboda bola obecné potlačovaná. V dôsledku toho chýbalo to najpodstatnejšie – možnosť, aby ženy mohli svoje požiadavky vysloviť samé a vo verejnej diskusii, čo by znamenalo aj príležitosť reagovať a zaujímať stanoviská k vládnej politike (Havelková 2004).

V období 1948 až 1989 sa práve s pomocou vtedajších novovzniknutých diskurzívnych koalícií podarilo eliminovať diskurz „ženskej otázky“. Socializmus pôsobil „totalitne“ na ženský diskurz, pretože „maskulínny“ diskurz v podobe kresťanských, liberálne-ekonomických, masarykovsky demokratických a iných spoločenských rozpráv v spoločnosti vytrvalo odolával. Čo i len nepatrný náznak feminizmu odmietala aj aktivistická a kritická kultúra disidentov, pôsobiacich v 70. a 80. rokoch, ktorí nepovažovali ženské práva za legitímnu súčasť ľudských práv (Vodrážka 2006). „*Tento postoj mal spoločensky zásadne určujúci vplyv predovšetkým po páde komunizmu, kedy nový establishment a tzv. morálne disidentské authority naďalej propagovali univerzalistické pojatia ľudských práv a odmietali feministický diskurz*“ (ibid: 68).

Podľa Havelkovej počas socializmu v Českej republike pokračovalo to, čomu sa hovorí modernizácia ženského statusu. Zároveň sa to dialo bez veľkého premýšľania a verejnej diskusie. Príčinou bola nereflektovaná úroveň rovnoprávnosti, ktorá bola chápaná ako niečo prirodzené, čo českým ženám nikto nemôže vziať. Ženy neboli definované podľa spoločenského postavenia manžela a mali svoj sociálny status, vzdelanostná a kvalifikačná úroveň dosiahla úroveň mužskej populácie (Havelková 1999). Na rozdiel od žien zo západných krajín, ktoré si každý pokrok vo svojom spoločenskom postavení museli tvrdo vy dobyť či vysúdiť, české ženy svoje rovnoprávne postavenie s mužmi dostali od štátu ako súčasť politického programu, modelu socialistickej emancipácie (Wagnerová 1999). Podľa Havelkovej reálne postavenie žien v Česku vo verejnej sfére nepatrilo na európske pomery medzi najhoršie, ale jeho kvalitatívny vývoj bol veľmi pomalý, pretože ho nesprevádzali kultúrne zmeny alebo zmeny myslenia (Havelková 1999). Na základe toho, že nikdy nedošlo k vnútornému prijatiu týchto spoločenských zmien sa ženy nemohli ľahko stotožniť s cieľmi feminizmu (Vodrážka 2006). Neartikulácia zásadných spoločenských alebo globálnych problémov a neexistencia diskusie o niektorých vážnych politických témach sú jednými z tabu ženskej scény (ibid).

V súvislosti s obnovou občianskej spoločnosti po roku 1989 vzniklo mnoho desiatok ženských skupín a organizácií. Prieskumy potvrdzujú, že rovnako ako v spoločnosti, tak aj medzi jednotlivými aktivistkami bol zakorenený silne ambivalentný vzťah k feminizmu (Vodrážka 2006; Hašková Křížková 2006).¹ Ako uvádza Vodrážka, nebolo neobvyklé keď napríklad ženská organizácia, ktorá sa usilovala, aby ženy dosiahli rovné postavenie v podnikaní, sa apriori dištancovala od čohokoľvek, čo by len „feministicky zaváňalo“. Vodrážka charakterizoval tieto osobité rysy českého feministického diskurzu prostredníctvom pojmu Zygmunta Baumana, moderným procesom „adiaforizácie“ (Bauman in Vodrážka 2006). Adiaforizácia spočíva v predstave mnohých žien, že je možné robiť feminizmus bez feminizmu a doceliť feministické ciele bez používania feministického slovníka a teórie (Vodrážka 2006). Podstatou adiaforizácie je vlastne zmena bez zmeny, informácie bez osobného poznania, pozeranie sa bez angažovaného videnia. Ako uvádza Valdřová (2001), „v *profile súčasnej českej ženy chýba dimenzia angažovaného občianstva*“.

Jednou z prvých organizácií presadzujúcich myšlienky rovných príležitostí, ktoré vznikli po roku 1989, bolo Gender Studies. V súčasnej dobe obecné prospešná spoločnosť

¹ Heitlingerová, A. (2001). *Vplyv domácich a zahraničných inštitúcií na české ženské skupiny*.

Gender Studies vznikla v roku 1991 ako kontaktné stredisko siete českých ženských organizácií. Neskôr v roku 1998 sa podieľalo na založení Centra rodových štúdií FF UK, ktoré bolo založené ako odborné a pedagogické pracovisko FF UK. Avšak v roku 2003 bola existencia Centra genderových štúdií zrušená a bola preto presunutá na Fakultu humanitných štúdií UK, kde v súčasnej dobe ponúka aj naväzujúci magisterský program Gender Studies.

V súčasnosti v Českej republike pôsobí viacero neziskových organizácií venujúcich sa podpore rovných šancí pre ženy, diskriminácií na trhu či propagácie spoločenskej zodpovednosti firiem a organizácií (Nesehnutí, Gender Studies, atď.) . Dôležitou témou je tiež násilie na ženách, podpora jeho obetí, problematika znásilnenia (proFem, Rosa atď.), reprodukčné práva či mnoho iných, líšiacich sa od zamerania organizácií. Okrem organizácií, ktoré vznikli „zdola“, vznikajú genderové inštitúcie, ktoré sú zakladané etablovanými akademickými a spoločenskými inštitúciami (NKC – ženy a veda pri Sociologickom ústave AV ČR, Fórum 50% založené Nadáciou Open Fond Society) (Sokačová 2005). V minulom roku (2015) takisto vznikla Genderová expertní komora ČR, ktorá zastrešuje platformu pôsobiacich genderových expertov a expertiek v ČR.

2.1 Postoj k feminizmu po roku 1989

V tejto časti diplomovej práce vychádzame najmä z publikácií, ktoré sa sústreďia na vývoj feministického myslenia po roku 1989, ktorý pokračuje dodnes a na základe vlastného kvalitatívneho výskumu sa ho pokúsime v analytickej časti diplomovej práce popísať. Preto považujeme za potrebné reflektovať a priblížiť zmeny, ktoré sa udiali po páde komunistického režimu. Na konci 80. rokov 20. storočia bol „na Západe“ feminizmus prehlásený v médiách za mŕtvy. Zatiaľ čo v západných krajinách prebiehali diskusie o opodstatnení feministického rozsudku smrti, podľa Sokolovej (2004) si u nás pod pojmom feminizmus väčšina vybavila najskôr schôdzu Československého zväzu žien. Hneď po páde režimu aj u nás začali živé diskusie o feminizme. Avšak celkové vyznenie týchto debát bolo jednostranné a odpor k feminizmu v Československu v prvých porevolučných rokoch a to ako zo strany intelektuálov a médií, tak zo strany mnohých žien samotných, bol takmer príznačný pre vývoj feminizmu v Českej republike. Vývin, ktorým si česká spoločnosť v súvislosti s feminizmom v priebehu 90. rokov prešla, bol pre následný postoj českej verejnosti k otázke feminizmu zásadný (Sokolová 2004).

Ako uvádza Sokolová v *ABC feminizmu*, priestor pre názory v médiách získali hneď po roku 1989 vďaka vysokému morálnemu kreditu najmä exiloví a disidentskí intelektuáli,

ktorých spoločnosť uznávala ako sociálnych kritikov. Avšak ohľadom feminizmu boli tieto verejné osobnosti nekompetentnými komentátormi problematiky, pretože z odborného hľadiska o nej nemali dostatok informácií. Feminizmus, s ktorým sa stretli najmä v jeho najradikálnejšej fáze v období 60. a 70. rokov 20. storočia, predstavoval takmer zhodne jednoliatu, militantnú ideológiu podporujúcu nenávisť k mužom (ibid).

Odmietavé reakcie českej spoločnosti na konfrontáciu s feminizmom po roku 1989 zapríčinila medzi inými aj už predtým spomínaná česká tradícia emancipácie žien, ktorá bola súčasťou emancipácie národa. České ženy sa v skutočnosti samy nepovažovali za utlačované patriarchátom, ale skôr komunistickým režimom. Ženy podporované vo svojom úsilí mužmi (Masaryk, Náprstek) sa neemancipovali voči mužom, ale s mužmi proti spoločnému nepriateľovi, čo vyžadovalo solidaritu medzi nimi (True in Dudová 2012). Preto aktivita niektorých zahraničných feministických hnutí smerovaná proti mužom po novembri 1989 vyvolala skôr odpor ako vážne zamyslenie (Wagnerová 1999). Na jednej strane bola pretrhnutá kontinuita s bohatou českou feministickou tradíciou a nebolo možné na tieto zmeny aktívne pôsobiť či reagovať, na strane druhej nastala izolácia od nových sociálnych hnutí v povojnových západných spoločnostiach vrátane ich feministickej súčasti (Havelková 1999).

Jedným z dôsledkov antifeministického prostredia v Čechách v 90. rokoch bolo umelé a zavádzajúce rozdelenie genderu a feminizmu, z ktorého vyplynul logický trend - aj keď vzrastajúci počet žien a obzvlášť tých mladých, vnímalo genderovú nerovnosť a necitlivosť v spoločnosti ako problém, ktorý je potrebné riešiť, len málo z nich malo záujem a odvahu identifikovať sa ako feministky (Sokolová 2004). Jedným z dôvodov prečo musel samotný pojem feminizmus zmiznúť zo slovníkov bol, že sa jednalo o nesprávne používanie terminológie a jeho vyprázdnenie počas komunizmu (Dudová 2012). Bolo odstránené všetko, čo mohlo byť potencionálne nebezpečné alebo mohlo spôsobovať rozdelenie spoločnosti. Jedným z pretrvávajúcich dôsledkov je, „že problémy vychádzajúce z genderových nerovností boli prezentované ako individuálne problémy, ktoré mohli byť jednoducho riešiteľné, nie ako komplexné štrukturálne nedostatky“ (ibid: 93). Postupne aj slovo „gender“ získalo negatívne konotácie a protifeministické hlasy ho začali identifikovať so slovom „feminizmus“ (ibid).

Podobne aj predstava kolektívnej ženskej identity, s ktorou komunistický režim jednoducho manipuloval, zapríčiňovala jeden z najväčších problémov v postkomunistických krajinách a ženy ju z pochopiteľných dôvodov odmietali s odkazom na svoju jedinečnosť,

ktorá je spojením mnohých ďalších identít (ibid). Ako uvádza Jonsson, v deväťdesiatych rokoch bol všeobecne rozšírený názor, že české ženy feminizmus nepotrebujú (či už preto, že sú múdrejšie, alebo z iných dôvodov) (Jonsson 1999). *“Tragédiou českej spoločnosti je nielen postoj mužov k feminizmu, ale predovšetkým postoj žien. Pochopiteľne, muži sa nechcú vzdať svojej zvýhodnenej pozície, ale prečo sa samotné ženy vysmieávajú aktivistkám bojujúcich za ich práva a tvrdia, že feminizmus nie je nič pre nich!”* (Frouzová 1999: 67). Podľa Osvaldovej (2004), jednou z viacerých príčin negatívneho postoja voči feminizmu môže byť jeho obraz prezentovaný v médiách, preto by sme sa chceli v nasledujúcej časti zaoberať rozpracovaním tohto tvrdenia.

2.2 Reflexia obrazu feminizmu v médiách

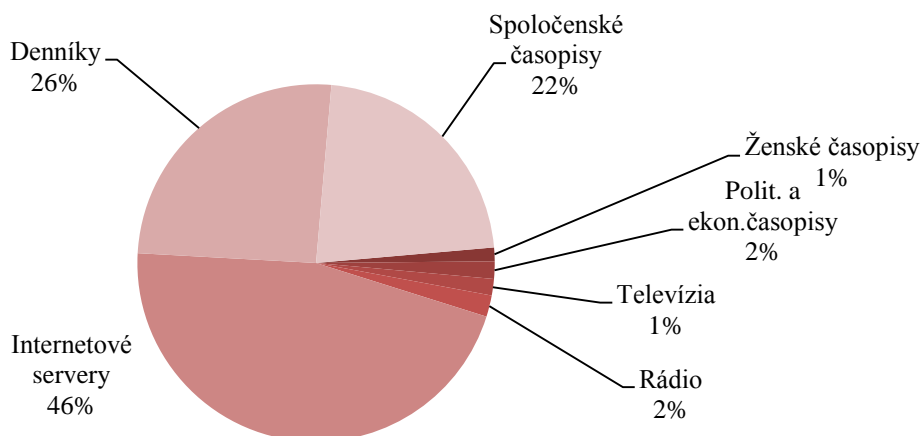
V tejto časti sa budeme snažiť reflektovať udalosti, ktoré mali relatívne významný vplyv na formovanie diskurzu o feminizme a zhodnotiť doterajšie primárne aj sekundárne pramene reflektujúce feministické aktivity v médiách v rokoch 1991-2015.

Feminizmus je tvorený širokou škálou smerov a skupín, ktorých názory môžu pripadať laikovi navzájom rozporné. Väčšine feministických smerov a jednotlivcom, ktorí sa k nemu hlásia, ide vo vzťahu k médiám najmä o odstránenie predsudkov a stereotypov vzťahujúcich sa k fenoménu mužstva a ženstva a o zahrnutie feminizmu do demokratického dialógu, ktorý práve sprostredkujú média (Jedličková 2006). Niektoré témy, ktoré dnes spájame s feminizmom sa v obmedzenej miere a bez protikomunistických vplyvov objavovali v médiách aj pred rokom 1989 (ibid). Zdanlivé riešenie proženských tém vyplývalo zo snahy režimu zahladzovať konflikty a problémy a referovať o spoločnosti pozitívne. Totalitnému režimu sa podarilo vytvoriť ilúziu, že určité problémy ako napríklad domáce násilie, závislosti a pod. neexistovali vôbec, alebo sa dotýkali iba určitej skupiny či pár jednotlivcov. Ako uvádza Osvaldová, aj keď feminizmus ako pojem nebol nový, bol vnímaný skôr ako termín importovaný, vnucovaný českej spoločnosti rôznymi feministickými skupinami, najmä z USA a Spolkovej republiky Nemecko (Osvaldová 2004). Neinformovanosť viedla k tomu, že samé ženy nepovažovali feminizmus za dôležitý, neprikladali mu váhu a väčšinou mali dojem, že rieši vykonštruované a umelé problémy. Zatiaľ čo jedna strana, v ktorej prevažovali akademicky vzdelané ženy, považovala spracovanie a štúdium mediálnej reflexie za potrebné a zaujímavé pre české prostredie, druhá poukazovala na to, že ide o problém cudzorodý a umelo implementovaný, vychádzajúc z radikálneho prístupu zahraničných feministiek (ibid). Jedličková sa domnieva, že *„dôvod, prečo bol feminizmus reflektovaný médiami ako cudzorodý a nepotrebný prvok, je zlyhanie demokratických princípov v českej spoločnosti po roku 1989 resp. neschopnosť reflektovať komunizmus a naviazať na demokratické tradície“* (Jedličková 2006, 105).

Preto by sme chceli načrtnúť niektoré zmeny v mediálnom diskurze, ktoré prebiehali na pozadí spomínaných udalostí a determinovali vývoj feministického diskurzu. K tomuto účelu sme využili analýzu mediálneho obsahu s cieľom identifikovať výskyt pojmu feminizmu v médiách, a to prostredníctvom vyhľadávania v programe Newton Media Search, ktorý umožňuje vyhľadávať kľúčové slová v elektronickom archíve tlačených a elektronických médií.

Zamerali sme sa na materiály a udalosti, ktoré sa priamo týkali feminizmu a na konkrétne zverejnené prejavy, ktoré sa ako feministické či antifeministické označovali. V tejto časti sme sa orientovali na významné udalosti, ktoré mali vplyv na tvorbu diskurzu a sme si vedomí, že táto analýza je obmedzená výskumným nástrojom a časovými možnosťami. Na vyhľadávanie bolo využité kľúčové slovo feminizmus v časovom období od začiatku roku 1991 do konca roka 2015. Po odstránení duplikátov konečná vzorka pre analýzu pozostávala z 6921 článkov (graf č.1). Rozdelenie do kategórií bolo ovplyvnené vyhľadávacím nástrojom. Čo sa týka denníkov, vzorka pozostávala z 9 titulov (1765 príspevkov), v rámci ktorých sa najčastejšie články o feminizme vyskytovali v denníku Mladá Fronta DNES a najmenej v denníkoch Zemské noviny, Slovo a v bulvárnych denníkoch ako Aha!, Haló a Blesk. Téma feminizmu sa najviac objavila v časopisoch, ktoré sú označované ako spoločenské, napríklad Respekt, Reflex či Týden. Z časopisov, ktoré sa venujú ekonomickým témam bolo 109 príspevkov na tému feminizmus a to najmä v magazíne Strategie, Marketing & Media. Z kategórie tzv. ženských časopisov bolo 86 článkov a to najčastejšie v časopisoch Moje psychologie, Psychologie dnes, Maminka apod.. Do vzorky boli zahrnuté aj príspevky v celoštátnych rádiách (134), najčastejšie v ČRo, Frekvence 1 a BBC - česká redakce a takisto aj v celoštátnych televíziách (103), kde najviac príspevkov bolo vo vysielaní ČT1 a ČT2 (graf č.1). Po roku 2000 začal na význame naberať internet (3185 príspevkov), ktorý otvoril obrovské možnosti nielen publikovaniu a ďalšiemu šíreniu, ale tiež obojsmernej komunikácii a získavaniu podpory prožensky orientovaných aktivít (Jedličková 2006).

Graf č. 1: Celkový počet skúmaných mediálnych článkov v rokoch 1991-2015

Zdroj: Autorka (n=6921)

Ako pojem sa feminizmus začal v českém diskurze vyskytovať až po roku 1990. Ale už o rok na to sa začal objavovať feminizmus ako samostatná téma hodná diskusie (Osvaldová 2004). Feminizmus sa stal stredom pozornosti médií predovšetkým po roku 1991, pravdepodobne v súvislosti so vznikom Centra Gender Studies, ktorého úloha bola kľúčová pre vznik medializácie tém spojených s feminizmom (Jedličková 2006). Po roku 1991 môžeme zaznamenať výrazný nárast článkov v denníkoch, časopisoch s masovými nákladmi a aj v špecializovaných časopisoch. Začali vychádzať odborné články v časopisoch a neskôr aj v denníkoch.

Graf č. 2: Vývoj počtu mediálnych správ v rokoch 1991- 2015

Zdroj: Autorka (n=6921)

Prvá väčšia porevolučná polemika o feminizme sa objavila v časopise Respekt (29/1992) s článkom Anastázie Kudrnovej o stave ženského hnutia a rovných príležitostiach pre ženy „České buchy: Ženy v Čechách majú v průměru o 30% nižší platy než muži a denně o tři hodiny méně volného času. V parlamentu jsou zastoupeny necelými 8%. Přesto většina z nich říká: My feminismus nepotřebujeme, máme už emancipaci.“ Na tento článok naviazala

séria článkov Josefa Škvoreckého, ktoré pod spoločným titulom Dobrodružství amerického feminizmu publikoval v časopise Respekt príspevky „*Je možný sex bez znásilnění*“ (32/1992), „*Je možné mluvit se ženou bez pohlavního zneužívání*“ (39/1992) a „*Je možné mluvit a psát správně bez diskriminace*“ (46/1992). Ako uvádza Jedličková, hoci texty mali potenciál vyvolať vecnú debatu, sklzli do arogantne ironizujúceho výkladu feminizmu, ktorý na dlhšiu dobu predznamenal jeho negatívne konotácie pretrvávajúce takmer do súčasnej doby (Jedličková 2006). K negatívnym konotáciám feminizmu prispel aj fakt, že sa k nemu v médiách hlásilo len veľmi málo osôb a inštitúcií. Jedličková (2006) hovorí o tom, že média namiesto k odbúravanju genderových stereotypov prispievajú skôr k ich prehľbovanju tým, že ženy prezentujú prevažne v privátnych roliach, v tradične mužských roliach sa ženy objavujú sporadicky a ženám je poskytovaný menší priestor v televíznom vysielaní a prezentácia proženských tém svojím zaradením do mediálneho kontextu udržuje zažité stereotypy.

V roku 1995, kedy sa uskutočnil IV. Medzinárodný kongres o ženách v Pekingu, vzrástol počet príspevkov až niekoľkonásobne v témach súvisiacich s feminizmom a postavením žien v spoločnosti (Osvaldová 2006). Dôvodom záujmu médií o postavenie žien v spoločnosti nebola len veľkosť tejto akcie, ale predovšetkým fakt, že sa kongresu zúčastnila aj delegácia z Českej republiky. Ženské hnutie a feminizmus sa dostali do zorného poľa médií tiež v roku 2000, kedy vznikla tieňová vláda žien ako reakcia na to, že v sociálnodemokratickej vláde nebola ani jedna ministerka. Bez ohľadu na to, ako dopadli aktivity týkajúce sa tieňovej vlády žien, analýza ukázala, že v roku 2000 výrazne stúpol počet článkov v českej tlači na tému feminizmu (Osvaldová 2004). Prvý krát sa v tomto roku objavujú prvé internetové príspevky na tému feminizmu a to najmä na stránkach blisty.cz, ceskenoviny.cz a neviditelnypes.cz. Po tomto roku nastáva mierna stagnácia a počet príspevkov klesá, pravdepodobne v dôsledku teroristických útokov z 11. septembra 2001, média sa sústreďujú na celosvetový boj proti terorizmu. Ako uvádza Osvaldová, príčiny absencie ženských tém mohli byť rôzne: média nemuseli považovať za danej politickej situácie feminizmus za relevantnú tému, ktorá by bola pre spoločnosť dostatočne dôležitá alebo skutočne opadol záujem v danom medzinárodne politickom vývoji (ibid). Ako je možné vidieť v grafe č.2, mierny nárast príspevkov týkajúcich sa feminizmu a najmä rovných príležitostí či diskriminácie môžeme pozorovať najmä pred vstupom Českej republiky do Európskej Únie. Jedličková (2006) upozorňuje na dichotomický postoj my verus EÚ, ktorý je príznačný pre celý dialóg týkajúci sa týchto tém až dodnes a tvorí podtext

vysvetľovania až ospravedlňovania pri zavádzaní politik zameraných na rovnosť príležitostí do ČR (Jedličková 2006).

V rokoch 2007 a 2008 sa médiá začínali vo väčšej miere venovať problematike rovných príležitostí a nedostatočného zastúpenia žien na kandidačných listinách a vo vláde. Takisto sa už objavovalo viacero známych osobností, hlásiacich sa k ideám feminizmu. Ku zlomu a úbytku článkov dochádza na začiatku roku 2009, čo majú pravdepodobne za následok prezidentské voľby v USA. Najviac článkov venovaných feminizmu sa objavilo v roku 2011 v súvislosti s aférou V. Klause a L. Bátoru, ktorí sa ostro vymedzovali proti feminizmu a antidiskriminácií, najmä v súvislosti s tzv. diktatúrou politickej korektnosti. V priebehu roka sa už častejšie objavovali správy týkajúce sa arabskej jari, ktoré mali za následok zvýšený počet príspevkov na tému feminizmu a islamu. V roku 2014 tento trend pokračoval a takisto sa dostávala do médií téma politických kvót. Minulý rok (2015) to boli práve udalosti spojené s imigračnou krízou a teroristickými útokmi, ktoré hýbali médiami v spojitosti s feminizmom. Koncom roka 2015 sa dostalo do médií prehlásenie Genderovej expertnej komory ČR a Kongesu žien k výstave „*Women: Science in the library*“, ktorú usporiadala Knihovna AV ČR a po nátlaku výstavu predčasne ukončila, pričom výstava bola presunutá na iné miesto. Oproti ostatným rokom zvýšený záujem médií v tomto prípade tiež ukazuje, že ak proženské aktivity smerujú jedným smerom, výrazne sa zväčšuje ich šanca uspieť v médiách.

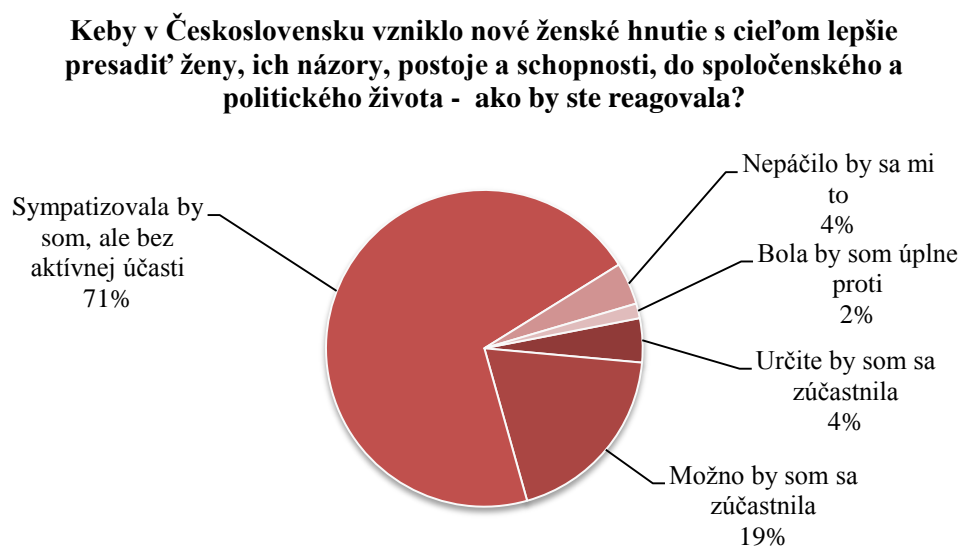
Súčasnú situáciu zhrnula sociologička Lenka Formánková a to aj v súvislosti s kauzou zrušenej výstavy fotografií v Knihovni AV ČR. Odborníčky, ktoré upozornili na to, že výstava je sexistická, zobrazujúca ženy ako objekty sexuálnej túžby, boli v médiách označované za neatraktívne fanatičky a pseudovedkyne, „*spochybňovala sa ich úspešnosť v osobnom aj profesnom živote*“ (Formánková 2016). Práve naopak, ženy, ktoré chcú byť vnímané ako profesne úspešné a atraktívne jasne demonštrujú svoju rezistenciu voči hodnotám feminizmu, ako napríklad rovné odmeňovanie za rovnakú prácu či rovný prístup žien a mužov k rozhodovacím pozíciám. V súčasnom mediálnom diskurze prevláda názor, že postaviť sa za práva žien automaticky znamená útok na práva mužov (ibid). Ako uviedla Emma Watson vo svojom prejave, ktorým zahájila kampaň za ženské práva HeForShe „*Boj za ženské práva sa stal synonymom pre nenávisť k mužom. Feminizmus je natol'ko nepopulárne slovo, že sa s ním ženy odmietajú identifikovať*“ (ibid). Preto by sme v empirickej časti chceli rozpracovať otázky týkajúce sa súčasného postoja žien k feminizmu v Českej republike.

2.3 Postavenie žien v spoločenskej štruktúre a postoj k feminizmu od 1989

V tejto časti diplomovej práce sa budeme venovať rešerši výskumov, ktoré sa zaoberali feminizmom. V priebehu rokov bolo uskutočnených relatívne málo výskumov týkajúcich sa feminizmu a ženských hnutí, preto by sme chceli stručne predstaviť aj výskumy zamerané na postavenie žien v spoločnosti.

V roku 1991 uskutočnil Sociologický ústav ČAV prieskum Ženy v sociálnej štruktúre 1991, ktorý charakterizoval porevolučnú náladu v ČR. Do prieskumu boli zaradené viaceré otázky týkajúce sa feminizmu a ženských hnutí. Jedna z otázok bola, či respondentky podporujú alebo schvaľujú činnosť ženského hnutia za rovnoprávnosť, pričom 37% respondentiek odpovedalo, že činnosť plne podporujú, polovica (53%) ho schvaľuje a 10% opýtaných ho ani neschvaľuje. V rovnakej štúdií sa takmer polovica respondentiek (49%) domnievala, že feministky sú ženy v západných demokraciách, ktoré usilujú o rovnaké práva žien a mužov. Takmer pätina (18%) opýtaných si myslela, že sú to ženy, ktoré usilujú o to, aby ženy mali viac výhod ako muži a 12% označovalo feministky za ženy, ktoré nevedia čo majú robiť. Iba 7% sa domnievalo, že feministky usilujú o poníženie mužov a iba 1% videlo feministky ako lesbické ženy, ktoré nenávidia mužov. 13% opýtaných zastávalo iný názor. Ďalšia otázka bola smerovaná na účasť v ženskom hnutí, v ktorej by sa 4% opýtaných určite zúčastnili, 71% by s hnutím sympatizovalo ale bez aktívnej účasti, rozloženie odpovedí ilustruje graf č.3:

Graf č. 3: Účasť na ženskom hnutí

Zdroj: Ženy v sociálnej štruktúre 1991 Sociologický ústav ČAV (n=904)

Od roku 1995 začínajú pravidelné prieskumy IVVM, ktoré zaradzujú aj témy o postavení žien. Podľa nich ženy dosahujú v priemere vyššie vzdelanie než muži, lepšie si osvojujú cudzie jazyky, majú lepšie vyjadrovacie schopnosti, sú zodpovednejšie a flexibilnejšie. Sociologický ústav AV ČR uskutočnil prieskum, podľa ktorého polovica žien považuje prácu za dôležitú zložku života, podriadenosť mužom pripúšťa štvrtina opýtaných. Podľa zistení IVVM tri štvrtiny občanov považuje vstup žien do politiky za užitočný (Osvaldová 2004).

V rokoch 1991, 1999 a 2008 sa uskutočnil Evropský výzkum hodnot, v ktorom sa objavila takisto otázka ohľadom osobnej a politickej angažovanosti v tzv. ženských hnutiach. V roku 1991 vyjadrili 4% (n=2109) respondentov príslušnosť k ženskému hnutiu alebo organizácií žien, 2,5% (n=1902) respondentov vyjadrilo príslušnosť k ženskému hnutiu v roku 1999 a v poslednom roku výskumu 2008 to bolo 3,6% (n=1712).

Od roku 2001 prebiehali pravidelné výskumy Naše spoločnosť, v ktorých boli do roku 2011 zaradené aj otázky na rolu mužov a žien či na pôsobenie žien v politike. V priebehu rokov sa zvýšil počet respondentov prikladajúcich význam zamestnaniu žien. Zaujímavý pohľad na názory verejnosti ohľadne rolí žien a mužov v spoločnosti ponúkli výsledky otázok týkajúcich sa toho, čo je podľa respondentov znakom úspešnej ženy a muža. V roku 2011 bolo za najväčší úspech žien považované zladenie povinností v rodine a v zamestnaní, nasledované zaistením harmonickej rodiny. Naopak postavenie v zamestnaní bolo u žien výrazne opomínané a u 14% respondentov brané dokonca ako úplne nedôležitá vec (CVVM 2011).

Podobne aj agentúra ppm factum uskutočnila každoročne od roku 2002 do 2007 sériu šetrení týkajúcich sa genderových vzťahov. Z hľadiska časového porovnania sú zmeny postojov k uvedeným možnostiam mužov a žien viac menej stabilné a od roku 2002 nedochádzalo k žiadnym zásadným zmenám (ppm factum 2007). Ako ukazuje prieskum, takmer polovica mužov (47,4%) zastáva názor, že muži aj ženy majú zhruba rovnakú možnosť získať za rovnakú prácu rovnaký plat; o tejto možnosti je presvedčená necelá pätina žien (18,8%). Približne dve tretiny mužov (66,3%) sa domnievajú, že muži aj ženy majú rovnakú možnosť získať prácu zodpovedajúcu ich kvalifikácii a schopnostiam, zatiaľ čo s týmto názorom súhlasí len 39,8% žien (ibid).

Výskum týkajúci sa feminizmu sa zopakoval až v roku 2014. Podľa výskumu agentúry IPSOS sa dve tretiny Čechov (65%) označovali za feministov a feministky, teda za niekoho,

kto podporuje a háji rovné príležitosti pre ženy. Medzi pohlavím rozdiely nie sú – mužov, ktorí sami seba považujú za feministov bolo ešte viac ako žien (66% mužov vs. 65% žien). Ako uvádza IPSOS, podľa takmer troch štvrtín populácie (73%) stále existuje v súčasnosti nerovnosť medzi mužmi a ženami. V tomto aspekte existujú aj rozdiely vo vnímaní - viac si nerovnosť uvedomujú ženy (83%) ako muži (59%) (IPSOS 2014).

V roku 2015 bolo publikovaných viacero výskumov týkajúcich sa najmä postavenia žien a rovných príležitosti v politike. V spoločnosti panuje relatívna zhoda, najmä medzi ženami a ľuďmi s vyšším vzdelaním a tými, ktorí chodia pravidelne k voľbám, podľa ktorých je dôležité, aby sa ženy zapájali do politických a verejných funkcií a podieľali sa na riešení aktuálnych spoločenských problémov a výziev. Zastúpenie žien v politike vníma väčšina respondentov/iek ako nedostatočné (celkom 59% opýtaných, 44% mužov a 72% žien). Najviac kriticky je pritom prijímané najmä zastúpenie žien vo vrcholovej politike, ktoré hodnotilo 57% respondentov/iek ako nedostatočné (42% mužov a 71% žien) (Vohlídalová 2015).

3. Metodologická časť

3.1 Teoretické predpoklady výskumu postoja žien k feminizmu

V tejto časti diplomovej práce priblížime teoretické predpoklady výskumu postoja žien k feminizmu, ktoré budú vychádzať zo zakotvenej teórie a sociálneho konštruktivismu. V ďalšej stati bude objasnený postup výskumu, ktorý ozrejmi výskumný problém, ciele, výskumnú metódu, techniku spracovania dát a následne budeme pokračovať analýzou a interpretáciou dát. Zároveň cieľom kvalitatívnej metodológie v tomto prípade bude snaha preniknúť k významom, ktoré samotné respondentky prisudzujú skutočnosti a porozumieť ich videniu sociálnej reality.

Výberu výskumnej metódy šetrenia predchádzalo vytvorenie rešerše z dostupnej odbornej literatúry a ďalších zdrojov. Po preštudovaní a vyhodnotení všetkých získaných zdrojov literatúry bola pre realizáciu výskumu zvolená kvalitatívna metodológia. Táto metóda vyhovuje našim výskumným zámerom, pretože vychádza z veľkého množstva dát s malým počtom jedincov, pričom sa neredukuje počet premenných, ale ako uvádza Dudová, tak o ich redukcii rozhodujú samé subjekty (Dudová 2010). Hlavnou úlohou je objasniť, ako sa jednotlivci v danom prostredí a situácií doberajú pochopeniu toho, čo sa deje a prečo jednajú určitým spôsobom. Predpokladáme, že jedinec vždy utvára sám seba a svoju realitu v procese interakcie s inými ľuďmi. Umožňuje nám preniknúť k významom, ktoré im ľudia prikladajú. Ako uvádza Hendl (2008), kvalitatívny výskum nám poskytuje detailné informácie, prečo sa daný fenomén objavil. V tomto výskume sa budeme usilovať o interpretáciu prístupov žien ku skúmanému predmetu, tým že sa pokúsime prebrať ich perspektívu a odhaliť ich mechanizmus konštrukcie.

Ako upozorňuje Dudová, na rozdiel od kvantitatívneho výskumu, kvalitatívny prístup nie je reprezentatívny, neinformuje o rozložení skúmaných javov v celej populácii a jeho výsledky nie je možné zovšeobecňovať (ibid). Rovnako aj Hendl (2008) upozorňuje na slabosť kvalitatívneho výskumu a to, že získaná znalosť nemusí byť prenosná na populáciu a do iného prostredia. Ďalej Hendl hovorí o tom, že výsledky sú ľahšie ovplyvniteľné výskumníkom a jeho osobnými preferenciami. Avšak jednou z výhod kvalitatívneho prístupu je získanie hĺbkového popisu prípadu a možnosť odhaliť rôzne ďalšie aspekty skúmanej otázky. „*Za cenu odstúpenia od vysokých ambícií zovšeobecniteľnosti a objektivity výsledkov sociologického výskumu tak dokáže priniesť bohatšie zistenia a vo svojom výsledku vedie k vytvoreniu objavnej a v dátach zakotvenej teórie*“ (Dudová 2010). Pri analýze nezostávame

na ich povrchu, uskutočňujeme podrobné porovnanie prípadov (ibid). Snažíme sa o skúmanie problémov, do ktorých je ťažké preniknúť kvantitatívnymi prístupmi a prehĺbiť poznatky získané v teoretickej časti.

„Konštruktivistická grounded theory predstavuje jeden z mnohých prístupov rozvinutých pod hlavičkou kvalitatívnej metodológie sociologického výskumu a rozhovor je jednou z techník zberu dát, ktorý tento typ výskumu môže využiť“ (Dudová 2010). Tento induktívny prístup vyhovoval našim cieľom, pretože predpokladá existenciu viacerých sociálnych realít v priebehu výskumu a necháva otvorenú možnosť významu feminizmu. Ako upozorňuje Charmaz (2003), výskumník si nemôže nárokovať poznanie obecnej a univerzálnej skutočnosti, ale vždy len porozumenie jednej konkrétnej reality, ktorú skúma. Preto sa budeme snažiť o pochopenie subjektívnych významov respondentov s ohľadom na neexistenciu objektívne - správneho prístupu ku danej skutočnosti.

3.1.1 Zakotvená teória

Táto práca metodologicky vychádza z postupu zakotvenej teórie podľa Glasera a Straussa, ktorú neskôr modifikoval Strauss a Corbin (1990). Pojatie výskumu založeného na zakotvenej teórii je kvalitatívnou výskumnou metódou, ktorá používa systematický súbor postupov na tvorbu induktívne odvodennej zakotvenej teórie o určitom jave (Strauss, Corbin 1999). Jej cieľom je vytvorenie teórie, ktorá verne odpovedá skúmanej oblasti a zároveň ju vysvetľuje a vzťahuje sa istým spôsobom k vymedzenej populácii či prostrediu. Podľa Dudovej (2010) je hlavným analytickým prostriedkom v priebehu celého procesu porovnávanie, a to napríklad porovnávanie jednotlivých respondentov, udalostí alebo porovnávanie s kategóriami apod.

Metodológia zakotvenej teórie pozostáva zo systematických induktívnych návodov na zber a analýzu dát s cieľom vybudovať teóriu stredného dosahu, ktorá by vysvetľovala dáta (Charmaz 2003). Jej dôsledná formalizácia umožnila legitimizáciu kvalitatívneho výskumu v humanitných oboroch. Ako uvádza Dudová (2010), zakotvená teória ponúka sadu flexibilných metód, ktoré boli v priebehu rokov rôznymi autormi obmenené a doplnené. Jedným z týchto prístupov je aj konštruktivistická zakotvená teória, ktorá vychádza z predpokladov sociálneho konštruktivismu.

3.1.2 Konštruktivizmus

Konštruktivistická zakotvená teória predpokladá existenciu viacerých sociálnych realít. Sústredí sa na to, ako respondenti definujú pojmy, situácie a udalosti, prostredníctvom čoho sa usiluje preniknúť k implicitným významom či nevysloveným pravidlám (Charmaz 2003). „Konštruktivistická zakotvená teória sa snaží definovať podmienené výroky, ktoré interpretujú ako subjekty konštruujú svoje reality“ (Charmaz in Dudová 2010)

Ako uvádza Charmaz (2003) konštruktivistický prístup vychádza z interpretatívneho rámca a podobne ako príbeh, tak aj konštruktivistická zakotvená teória obsahuje postavy a zápletky, hoci viac ako dramatizovať sa snaží realitu reflektovať. Predpokladá, že subjekt si vytvára skúsenostný svet, ktorý je pre neho jedinou prístupnou skutočnosťou. Každá konštrukcia skutočnosti zostáva produktom subjektu, ktorý ju vytvára. Preto výskumník nemôže dospieť k poznaniu objektívnej skúsenosti a cieľom výskumu nie je rekonštrukcia reality respondentov, ale len jedna možná interpretácia ich reality (Dudová 2010). Viacerí autori hovoria o perspektíve kontextu, ktorá chápe realitu za špecificky a lokálne konštruovanú a po formálnej aj obsahovej stránke závislú na individuálnej osobe (Lincol, Gub in Hendl 2008). Podľa Hendla (2008) konštruktivizmus je smer, ktorý sa zaujíma o spôsoby, akými ľudia individuálne konštruujú sociálny svet v špecifických lingvistických, sociálnych alebo historických kontextoch.

Konštruktivistický prístup zdôrazňuje proces štúdia a analýzu dát ako zdieľanú skúsenosť výskumníka a účastníka výskumu (Charmaz 2003). Podľa Strauss a Corbin (1999) je dôležité byť si vedomý toho, že do výskumnej situácie prichádzame s určitými znalosťami. Každý výskumník vstupuje do výskumu s už existujúcimi predchádzajúcimi vedomosťami, ovplyvnenými jeho teoretickou orientáciou a skúsenosťami (Dudová 2010). Štúdium literatúry môže poskytnúť nové pohľady na skúmanú problematiku a upozorniť na súvislosti, ktoré výskumník sám nemusí vidieť. Literatúra môže podnecovať teoretickú citlivosť tým, že poskytuje pojmy a vzťahy, ktoré je možné porovnávať so skutočnými údajmi (Strauss, Corbin 1999). Teoretická citlivosť, ako jeden z aspektov zakotvenej teórie, poukazuje na určitú osobnú vlastnosť výskumníka ako schopnosť rozlišovať jemné detaily vo význame údajov. Citlivosť závisí na znalostiach a skúsenostiach v skúmanej oblasti a tiež na schopnosti dať údajom význam a oddeliť súvisiace od nesúvisiaceho (Strauss, Corbin 1999).

David Silverman (2005) hovorí o 4 konceptoch teoretickej citlivosti:

- historická citlivosť znamená, že všade tam, kde je možné, by mal výskumník pri vypracovávaní výskumnej témy preskúmať príslušné historické rámce
- kultúrna citlivosť odhaľuje, ako špecifické formy kultúrnej reprezentácie tvoria určité druhy skúseností
- politická citlivosť poukazuje na skryté záujmy za aktuálnou mediálnou panikou
- kontextová citlivosť vysvetľuje, že zdanlivo rovnaké inštitúcie nadobúdajú množstvo významov v rozdielnych kontextoch

3.2 Metodologické predpoklady výskumu postoja žien k feminizmu

3.2.1 Voľba výskumnej metódy

Ako bolo vyššie uvedené, pre výskum tejto tematiky bola zvolená kvalitatívna metodológia s využitím pološtrukturovaných rozhovorov. Tento typ rozhovoru sa vyznačuje definovaným účelom a veľkou pružnosťou celého procesu získavania informácií, ktorý uľahčuje porovnanie. Výskumník má dopredu pripravenú základnú osnovu rozhovorov (kľúčové otázky). Poradie otázok však nie je nemenné, čo zaisťuje väčšiu flexibilitu, viac priestoru pre názory respondenta, kde môže vyjadriť svoje subjektívne názory a samostatne navrhovať možné vzťahy a súvislosti. Pri pološtruktúrovanom interview je možné zistiť, či opýtaný otázkam porozumel, prípadne si vyjasniť nedorozumenia v priebehu rozhovoru. Pomáha udržať zameranie rozhovoru, ale dovoľuje komunikačnému partnerovi zároveň uplatniť vlastné perspektívy a skúsenosti.

Konstruktivistická zakotvená teória sa sústreďuje okolo ústredného problému či výskumnej úlohy (Charmaz 2003; Hendl 2008). Rozhovor sa prispôbuje povahe problému a je orientovaný na proces - čo znamená, že sa jedná o postupné zisťovanie, overovanie a analýzu dát, pričom sa odhaľuje ich podstata a vzájomný vzťah. Ako uvádza Hendl (2008), problémovo zameraný rozhovor sa hodí pre hľadanie zakotvenej teórie, pretože nemá úplne exploratívny charakter a odrážajú sa v ňom poznatky z predchádzajúcej analýzy. Charmaz zároveň upozorňuje, že výskumníci zakotvenej teórie využívajú hĺbkový rozhovor za účelom skúmania a nie vypočúvania (Charmaz 2003).

Cieľom kvalitatívneho výskumu je získať prístup k vlastnému pohľadu respondentov na sociálny svet a zistiť, ako vnímajú a prežívajú rôzne udalosti v živote a aké významy im prikladajú. A to na rozdiel od kvantitatívnej metodológie, ktorá opisuje v akej miere a kedy

k daným udalostiam dochádza (Hendl 2008). Podľa Dudovej kvantitatívny prístup umožňuje preniknúť k tomu, aký význam respondenti prikladajú skutočnosti a odhaliť procesy, ktorými konštruujú realitu (Dudová 2008).

3.2.2 Výber vzorky

Cieľom tejto kapitoly je objasniť, ako bol výskum uskutočnený - základný princíp plánu výskumnej akcie, kde boli údaje zozbierané a akými metódami k tomu došlo. Zameranie výskumnej vzorky vyplynulo zo snahy a možností získať čo najväčšiu variabilitu vo vzťahu ku vzdelaniu a životným trajektóriám. Teoreticky zameraný výber (theoretical sampling) je hlavným postupom pri zbere dát v kvalitatívnom výskume (Glaser, Strauss 1967). „*Teoreticky zameraný výber označuje proces zberu dát potrebných ku generovaniu teórie, pričom výskumník svoje dáta zhromažďuje, kóduje a analyzuje a pritom sa rozhoduje, ktoré ďalšie dáta sú potrebné a kde sa dajú získať*“ (ibid). Tento typ výberu využíva komparatívne metódy, prostredníctvom ktorých sa snaží definovať vlastnosti kategórií a špecifikovať podmienky vzájomných vzťahov kategórií. Po rozhodnutí, ktorá kategória najlepšie vysvetľuje výskumný materiál, je o kategóriách uvažovaných ako o konceptoch (Charmaz 2003).

Vzorka zahŕňa 21 žien vo veku od 23 do 56 rokov, pričom 12 respondentiek má vysokoškolské vzdelanie a ostatných 9 stredoškolské. Podrobnejší popis socio-demografických charakteristík komunikačných partneriek je možné nájsť v tabuľke č.1. Počet rozhovorov bol stanovený metódou saturácie vzorky a celkovo bolo uskutočnených 21 rozhovorov. Ako uvádza Dudová, k saturácii dochádza vtedy, ak už novo získané údaje neprinášajú žiadne nové informácie alebo hodnota týchto informácií je menšia ako náklady nutné k uskutočňovaniu rozhovorov. „*Saturácia vzorky sa prejavuje tým, že výsledný teoretický model je stabilizovaný a každý nový prípad je možné do neho zaradiť bez toho, aby bolo nutné meniť jeho štruktúru*“ (Dudová 2008: 77).

Kontakty na možné respondentky boli získané najprv prostredníctvom metódy „snehovej gule“, kedy výskumník zvolí jedného alebo niekoľko jedincov k rozhovoru. Tieto osoby potom slúžia ako informátori na odporúčenie ďalších zaujímavých členov populácie (Hendl 2008). Ako bolo vyššie spomenuté, jednou z požiadaviek bola rôznosť životných dráh v otázkach vzdelania a zamestnania.

Tabuľka č. 1 Základné sociodemografické údaje komunikačných partneriek²

<u>PREZÝVKA</u>	<u>VEK</u>	<u>VZDELANIE</u>	<u>POVOLANIE</u>	<u>DETI</u>	<u>VEĽKOSŤ BYDLISKA</u>
„Nie som feministka“					
Petra	27	VŠ	marketingová špecialistka	bezdetná	90 000
Aneta	39	VŠ	psychologička	bezdetná	Praha
Elena	40	VŠ	podnikateľka	1 dieťa	Praha
Natálie	26	VŠ (Bc.)	grafička	bezdetná	Praha
Irena	32	SŠ	personalistka	bezdetná	35 000
Darina	54	SŠ	vedúca jedálne	2 deti	100 000
Monika	56	SŠ	učiteľka v MŠ	3 deti	250 000
„Nie som feministka, ale . . . „					
Tamara	28	VŠ	produkčná manažérka	bezdetná	Praha
Klára	26	VŠ (Bc.)	grafička	bezdetná	Praha
Daniela	25	VŠ	finančná konzultantka	bezdetná	Praha
Hana	56	SŠ	úradníčka	2 deti	300 000
Johana	47	SŠ	poštárka	2 deti	50 000
„Som feministka, ale . . .“					
Vanda	52	VŠ	novinárka	1 dieťa	300 000
Nina	26	VŠ (Bc.)	študentka	bezdetná	Praha
Marcela	29	SŠ	podnikateľka	1 dieťa	Praha

² Kategórie sú prevzaté z Dudová, R. (2015). Postarat se ve stáří: rodina a zajištění péče o seniory (1. vydání). Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

<u>PREZÝVKA</u>	<u>VEK</u>	<u>VZDELANIE</u>	<u>POVOLANIE</u>	<u>DETI</u>	<u>VEĽKOSŤ BYDLISKA</u>
Milena	47	SŠ	IT pracovníčka	2 deti	300 000
Julie	44	SŠ	pedagogička	1 dieťa	250 000
„Som feministka“					
Denisa	38	VŠ	finančná manažérka	bezdetná	Praha
Ema	34	SŠ	admin. pracovníčka	1 dieťa	370 000
Laura	33	VŠ	projektová manažérka	bezdetná	Praha
Matylda	23	VŠ (Bc.)	študentka/ knihovníčka	bezdetná	15 000

3.2.3 Uskutočnenie rozhovorov

Podľa Hendla (2008) v typickom prípade kvalitatívny výskumník vyberá na začiatku výskumu tému a určí základné výskumné otázky. Otázky môže modifikovať a dopĺňať počas výskumu, behom zberu dát a analýzy. V priebehu výskumu nevznikajú len výskumné otázky, ale aj hypotézy a nové rozhodnutia kam smerovať zvolený výskumný plán (Hendl 2008; Silverman 2005). Otázky v kvalitatívnom rozhovore by mali byť skutočne otvorené, neutrálne, citlivé a jasné. Jedným zo základných cieľov pri tvorbe otázok bola snaha minimalizovať vnucovanie určitých odpovedí samotnou formuláciou otázky. Charmaz upozorňuje, že otázky musia byť dostatočne všeobecné, aby pokryli široké spektrum skúseností a dostatočne vyprofilované, aby sa podarilo vyvolať v respondentovi reakciu (Charmaz 2003). Preto aj z tohto dôvodu bol scenár rozhovoru vyvinutý v prípravnej časti výskumu na základe štúdia literatúry a teoretickej prípravy a neskôr aj externe konzultovaný.

Čo sa týka samotných rozhovorov, tie boli uskutočnené v mesiacoch február až apríl 2016. Ako už bolo uvedené, samotných 17 interview bolo doplnených o ďalšie 4 rozhovory so ženami, ktoré boli oslovené s vedomím, že pravdepodobne samy seba označia za feministky. Každá z týchto 4 respondentiek sa aspoň v určitej fáze svojej kariéry zaoberala genderovou problematikou. Týmto krokom sme sa chceli vyhnúť situácií „skúmanie feminizmu bez feministiek“.

Počas rozhovoru by mal výskumník udržiavať motiváciu respondentiek k rozprávaní viacerými spôsobmi. Ako odporúča Hendl (2008), je potrebné zostať neutrálny voči obsahu, avšak vhodne podnecovať respondenta, aby mu zveroval ďalšie podrobnosti. Tento prístup znamená dávať respondentovi najavo, že sa javí komunikačnému partnerovi ako veľmi zaujímavá osoba. Je nevyhnutné, aby sa výskumníkovi podarilo vytvoriť rovnováhu medzi kladením otázok a vynútením odpovedí (Charmaz 2003). Zároveň je treba mať na zreteli aj to, že prítomnosť výskumníka môže viesť ku ovplyvneniu odpovedí respondentov. Jedným z často spomínaných vplyvov na výpoveď respondentov býva gender výskumníka. Avšak v tomto prípade sa domnievame, že tento aspekt mohol napomôcť vo vybudovaní dôvery a v porozumení s respondentkami a umožnil zdôveriť sa s niektorými problémami, ktorým čelia.

Gubrium a Holstein (in Dudová 2010) hovoria o „aktívnom pýtaní sa“, kedy je respondent aktívnym subjektom rozhovoru, ktorý ponúka fakty a detailné skúsenosti, ale aj vyberá a transformuje skúsenosti. Preto respondent nemôže podať „chybnú výpoveď“ o tom, čo subjektívne vytvára. Aj z toho dôvodu boli komunikačné partnerky oboznámené a uistené tým, že neexistuje žiadna nesprávna odpoveď a že máme záujem o ich subjektívne názory na danú problematiku.

Vychádzali sme z konštruktivistického predpokladu, kedy respondenti konštruujú samých seba a svoju realitu v procese interakcie s ostatnými ľuďmi. Cieľom bolo spustiť proces konštrukcie vlastnej reality, v ktorom sa respondent otvára pred výskumníkom a zodpovedá otázky, ktoré si v bežnom živote nekladie. Ako uvádza Kaufmann, subjektivita a vzájomnosť v situácií rozhovoru je kľúčová ku spusteniu procesu konštruovania reality, ktorého sa výskumník stáva pozorovateľom a ktorý má za úlohu zachytiť (Kaufmann in Dudová 2010).

Rozhovory boli prevedené tvárou v tvár na mieste určenom komunikačnou partnerkou (najčastejšie na pracovisku a v domácnosti respondentiek). Interview boli nahrávané, až na dva prípady, kedy respondentky nesúhlasili s nahrávaním a neskôr boli prepísané. Trvali od 30 do 70 minút, avšak väčšina trvala približne 40 minút. Ako bolo uvedené vyššie, rozhovory boli vedené formou pološtrukturovaných konverzácií, aby poskytovali dostatok priestoru pre respondentky, a aby mali možnosť vyjadriť sa k témam, ktoré považujú za dôležité. Počas každého rozhovoru boli zaznamenávané poznámky, vrátane hlavných tém, reflexií či výskumných otázok.

3.2.4 Etické súvislosti

Ako uvádza Mason (in Silverman 2005), ak skúmame postoje alebo správanie ľudí, musíme brať do úvahy nielen hodnoty výskumníka, ale aj jeho zodpovednosť voči skúmaným osobám. Upozorňuje, že podrobný charakter kvalitatívnych výskumov môže vyžadovať intímnu účasť na verejných a súkromných životoch jednotlivcov. Preto boli respondentky uistené, že v rámci výskumu nebude možné identifikovať mená a v analýze budú využité pseudonymy komunikačných partneriek, čím bola prostredníctvom zmeny mien garantovaná anonymita respondentiek. Zároveň boli vopred informované o téme výskumu a v úvode im bola položená otázka, či sa rozhovoru chcú zúčastniť a či môže byť rozhovor zvukovo zaznamenaný. Pred udelením informovaného súhlasu boli oboznámené s priebehom rozhovoru a neskôr im bola položená úvodná otázka. Viackrát na záver prebehla neformálna diskusia či vecné pripomienky k priebehu a téme rozhovoru a následne ukončenie interview. Základnú osnovu rozhovorov je možné nájsť v Prílohe č.1.

3.2.5 Spracovanie materiálov

Hendl (2008) uvádza, že kvalitatívne postupy vyžadujú presný a adekvátny popis dát, a preto aj výber metódy sa zakladá na požadovanom type informácii a tiež na tom, od koho ju budeme získavať a za akých okolností sa tak bude diať. Podľa Albarello (in Dudová 2010) je základnou operáciou počas procesu kvalitatívnej analýzy nájdenie kategórií, ktoré je nutné definovať z pohľadu ich vlastností a zostaviť z nich systém vzťahov medzi týmito triedami. *„Vo výskume založenom na princípoch konštruktivistickej grounded theory, tieto triedy a vzťahy medzi nimi sú objavované induktívne, na základe empirických dát“* (Dudová 2010).

Rozhovory boli spracované prostredníctvom doslovnej transkripcie, ktorá je pre podrobné vyhodnotenie podmienkou. Pri otvorenom kódovaní bol zvolený ako jednotka kódovania významový celok a následne boli prepisy kódované. Ako uvádza Hendl (2008), otvorené kódovanie pomáha výskumníkovi vidieť témy v celku a stimuluje ho pri hľadaní ďalších tém. Zoznam kategórií bol postupne triedený a doplňovaný v priebehu analýzy. Otvorené kódovanie je analytickým procesom, ktorým sú pojmy identifikované a rozvíjané v zmysle ich vlastností a dimenzií, prostredníctvom postupov ako kladenie otázok o údajoch a zisťovanie podobnosti a rozdielov porovnávaním jednotlivých prípadov. Podobné udalosti a prípady sú označené a zoskupené do kategórií (Strauss, Corbin 1999). Podľa Charmaz (2003) je kódovanie ťažiskový analytický krok, ktorým sa výskumník posunie od popisu smerom ku konceptualizácií.

Po ukončení otvoreného kódovania nasledovalo kódovanie axiálne, ktoré umožnilo získať obraz vzťahov medzi zistenými kategóriami a previazať jednotlivé časti teórie. Axiálne kódovanie je proces uvádzania subkategórií do vzťahov k nejakej kategórii, rovnako ako pri otvorenom kódovaní, najmä prostredníctvom porovnávania a kladenia otázok (Strauss, Corbin 1999). Počas axiálneho kódovania si výskumník začne všímať určité pravidelnosti. V priebehu selektívneho kódovania sa podarilo vyhľadať ústredné témy a kategórie a zároveň príklady a porovnania, ktoré by výstižne ilustrovali dané koncepty. Podľa Straussa a Corbin sa jedná o hlavný fenomén, okolo ktorého sú ostatné kategórie axiálneho kódovania integrované (Strauss, Corbin 1999).

Posledná fáza spočívala v integrácii smerujúcej ku komplexnejšej organizácii jednotlivých častí teórie. Počas tohto procesu bol veľmi prínosný systém poznámok, ktorý vznikol počas všetkých fáz spracovania materiálu. Podľa Hendla, poznámky tvoria fragmenty teórie a často komentujú získané kódy (Hendl 2005). Počas selektívneho kódovania výskumník využíva opakujúce sa kódy a kategórie, ktoré sú počas tejto fázy abstraktné, všeobecné (Charmaz 2003). Charmaz hovorí o dôležitosti písania poznámok, v ktorých sú spresnené vlastnosti kódov a kategórií možné vzťahy a zároveň tie, ktoré najlepšie vysvetľujú dáta, sa stávajú teoretickými konceptmi (Dudová 2010). Prostredníctvom tvorby poznámok výskumník začína s analýzou už počas prvotného procesu a vyhne sa tak veľkému množstvu nespracovaných dát.

Neskôr bol vytvorený popisný systém kategórii, ktorý umožnil roztriedenie dát, prostredníctvom ktorého bol dátový materiál usporiadaný priradením pod rôzne nadpisy (Hendl 2008). Ako uvádza Hendl, kategórie musia byť na jednej strane vzťahované ku ostatným teoretickým výpovediam, na druhej strane sa musia vytvárať v súlade s empirickým materiálom. Prístup vychádza z toho, že za empirickými indikátormi stoja latentné kategórie, ktoré ukazujú na jednu ústrednú kategóriu, ktorá predstavuje hlavnú tému dátového materiálu (ibid).

3.2.6 Výskumné hypotézy

Ako uvádza Dudová (2010), v tejto fáze musí výskumník hypotézam veriť a používať ich, ale zároveň si má byť vedomý ich dočasnosti a neúplnosti. Najčastejšie sa jedná o spojenie „lokálnych vedomostí“ samotných respondentov s už rozvinutým teoretickým konceptom. Výskumnou otázkou v zakotvenej teórii je výrok, ktorý identifikuje skúmaný jav. Tento výrok hovorí o tom, na čo sa chceme zamerať a čo chceme o danom predmete vedieť.

Výskumník začína s hrubými a provizórnymi hypotézami, vyplývajúcimi z prvých kontaktov z terénu a zo štúdia literatúry. Preto vychádzajúc z teoretickej prípravy a zo zamerania tejto práce sme sa sústredili na výskumné otázky, ktoré by umožňovali testovanie nasledujúcich hypotéz. Predpokladáme, že:

H1: Respondentky budú mať sklon hodnotiť feminizmus v súčasnosti ako nerelevantný a nepotrebný, pretože budú mať pocit, že boli dosiahnuté všetky jeho ciele.

Podľa viacerých zahraničných výskumov, respondenti považujú feminizmus za prežitý a zbytočný. Výsledky naznačujú, že respondentkám chýba často všeobecná angažovanosť s genderovou problematikou a preto nepocitujú naliehavosť zmeny, čo má za následok pocit irelevancie (Good, Moss-Racusin 2010; Aronson 2003).

H2: Respondentky, ktoré budú súhlasiť s cieľmi hnutia budú mať tendenciu vyhýbať sa označeniu feministka, ktoré je spojované so sociálne stigmatizovanou nálepkou.

Podľa Burn a kol. (2010) ženy často súhlasia s cieľmi hnutia, avšak vyhýbajú sa označeniu feministka, ktoré je spojované so sociálne stigmatizovanou nálepkou.

H3: Respondentky s určitou skúsenosťou s problematikou genderu a feministických myšlienok budú mať väčšiu tendenciu označiť sa za feministku.

Aronson (2003) poukazuje na významnú súvislosť: ženy s určitou skúsenosťou s problematikou genderu, obzvlášť tie, ktoré absolvovali genderové kurzy na škole a boli vystavené inštitucionálnej legitimizácii feministických myšlienok, boli častejšie ochotné označiť sa za feministku.

H4: Komunikačné partnerky, ktoré budú považovať feminizmus za nepotrebný, budú mať väčší sklon vnímať feminizmus ako negatívne prezentované sociálne hnutie ovplyvnené mediálnymi stereotypmi.

Pri usudzovaní tejto hypotézy vychádzame zo záverov kratšej analýzy mediálneho obsahu, ktorá bola uskutočnená s cieľom reflektovať udalosti, ktoré mali významný vplyv na formovanie diskurzu o feminizme. Výsledky naznačujú, že v médiách stále prevláda názor, že postaviť sa za práva žien automaticky znamená útok na práva mužov.

H5: Respondentky s vyšším vzdelaním budú mať tendenciu k inému vzorcu rozprávania ako respondentky so stredoškolským či nižším vzdelaním.

Vychádzame z tézy Xinari (2010) ktorá uvádza, že jeden z problémov súčasného feminizmu je jeho mylný predpoklad, že ženy zdieľajú rovnakú skúsenosť a útlak patriarchátu sa objavuje v rovnakej forme naprieč kultúrami a spoločnosťami. Preto usudzujeme, že vysokoškolsky vzdelané ženy budú mať iné skúsenosti s diskrimináciou a genderovo podmienenou nerovnosťou, čo bude vplývať aj na ich možnú identifikáciu sa s feminizmom.

4. Postoj k feminizmu

Jedným z cieľov tejto diplomovej práce je odpovedať na otázku, ako ženy konštruujú svoj názor na feminizmus, akým spôsobom chápu a vnímajú feministické hnutie a aké faktory vplývajú na túto identifikáciu sa s feminizmom v našej spoločnosti. Východiskom analýzy rozhovorov s komunikačnými partnerkami bol predpoklad, že existuje viacero subjektívnych interpretácií čo feminizmus znamená, ktoré sú konštruované samotnými respondentkami na základe rôznych sociálnych repertoárov a životných trajektórií. Keďže sa v tejto časti diplomovej práce zaoberáme aj postojmi komunikačných partneriek, je vhodné na začiatku vymedziť základné pojmy. Ako uvádza G.W Allport: „*Postoj je mentálny a nervový vzťah pohotovosti, organizovaný skúsenosťou a vyvíjajúci direktívny alebo dynamický vplyv na odpoveď individua voči všetkým objektom a situáciám, s ktorými je v relácii*“ (Allport 2004: 108). Postoje podľa Nakonečného sú podmienené individuálnou skúsenosťou a vplyvmi určitého kultúrneho prostredia. Zároveň sú hypotetickými konštruktmi, ktoré nie je možné priamo pozorovať a preto sú len odvodzované z vyslovenej mienky (Nakonečný, Zátka 1997). Preto jedným z cieľom kvalitatívnej časti je snaha preniknúť k významom, ktoré samotné respondentky prisudzujú skutočnosti a porozumieť ich videniu sociálnej reality, ktorými konštruujú túto realitu.

4.1 Typológia postojov žien k feminizmu

V nasledujúcej stati diplomovej práce by sme chceli predstaviť výsledky našej analýzy rozhovorov s respondentkami vo vzťahu k feminizmu. Rozhovory s komunikačnými partnerkami boli zamerané na ich skúsenosti a postoje. Nešlo nám o ojedinelé a výnimočné skúsenosti, ani o to, čo je pre tieto ženy špecifické, ale o to, čo ich ako sociálne typy spája. Počas analýzy boli najprv v rozhovoroch označené jednotlivé témy, o ktorých respondentky hovorili. Akonáhle boli všetky témy vo všetkých rozhovoroch okódované, citácie usporiadané podľa tém za sebou objasňovali to, čo bolo ukryté za myšlienkami, ktoré respondentky v interview vyjadrili. Tieto náčrty boli mnohokrát preorganizované, dokiaľ nebolo jasné, aké významy boli skryté za jednotlivými odpoveďami komunikačných partneriek. Na jednu stranu bolo nutné zlučovať citácie a kódy, tak aby spolu súviseli a aby sa vytvoril medzi nimi vzťah, ale zároveň bolo potrebné mať na pamäti aj kostru rozprávania. Predpokladali sme, že ak budú jednotlivé témy v rozhovoroch podobné, znamená to, že sa za nimi ukrýva spoločná skúsenosť (Katrňák 2004). Vďaka sade motívov, ktorá by spájala respondentky do sociálnych typov, ich bolo možné rozdeliť do daných kategórií. Preto by sme sa chceli v nasledujúcej

typológií venovať týmto kategóriám respondentiek a pokúsiť sa o priblíženie jednotlivých aspektov, ktoré vysvetľujú ich postoj k feminizmu. Na rozdiel od už v úvode spomínaných zahraničných štúdií sme sa tiež zamerali na historický kontext feminizmu, na to ako komunikačné partnerky vnímajú feminizmus a na to, či majú pocit, že feministické hnutie prispelo k zlepšeniu spoločnosti alebo jej prípadne uškodilo. Celý výskum je založený na báze zozbieraných a analyzovaných dát s následnou konfrontáciou so zahraničnou literatúrou.

Pri analýze bol východiskom výskum Pameley Aronson (2003), ktorá vytvorila typológiu piatich postojov žien k feminizmu (viď s. 20 tejto práce). Na základe viacerých aspektov, ktoré sme identifikovali ako ústredné motívy rozhovorov, ako napríklad rozpoznanie genderovej nerovnosti, potreba feminizmu v súčasnej spoločnosti, hodnotenie historického prínosu feminizmu či mediálnych stereotypov, bolo možné typizovať postoje respondentiek do daných skupín. Avšak na rozdiel od zahraničnej literatúry sme vzhľadom na špecifickosť českého prostredia, dospeli k záveru, že je možné identifikovať 4 rôzne prístupy vo vzťahu k feminizmu:

- „Nie som feministka“
- „Nie som feministka, ale ...“
- „Som feministka, ale ...“
- „Som feministka“

Zatiaľ čo pôvodné kategórie „Nerozhodnuté“ a „Nikdy som o feminizme nepremýšľala“ neboli medzi respondentkami vôbec zastúpené, oproti pôvodnej typológii chýbala v českom kontexte zásadná kategória a to „**Nie som feministka**“. Pri konštrukcii typológie sme vychádzali z výsledkov analýzy, kedy bolo z rozhovorov zrejmé, že všetky komunikačné respondentky vyjadrili jednoznačne svoj názor na feministické hnutie, jeho percepciu, jeho prínos či potrebu v súčasnosti, takže z tohto dôvodu nebolo možné žiadnu z nich zaradiť do spomenutých kategórií „Nerozhodnuté“ a „Nikdy som o feminizme nepremýšľala“. Avšak sme si vedomí, že k daným záverom je nutné pristupovať s určitými rezervami, vyplývajúcimi z veľkosti a zloženia vzorky respondentiek a tiež toho, že výsledky poskytujú pohľad len na určitú časť tohto sociálneho javu.

Vo vzorke boli zastúpené i komunikačné partnerky, ktoré aj napriek tomu, že sa k feminizmu nehlásili, zároveň ani nepocitovali jeho potrebu v súčasnej spoločnosti. Inak povedané, vo výpovediach respondentiek sa neobjavovalo žiadne „ale“, ktoré by naznačovalo,

že by tak eventuálne niekedy urobiť mohli. Táto kategória bola do typológie doplnená a zastúpená najpočetnejšie (7), pričom 4 respondentky mali vysokoškolské vzdelanie a 3 stredoškolské. Za jeden z určujúcich faktorov možno považovať skutočnosť, že tieto respondentky považovali feminizmus v dnešnej dobe za nepotrebný a zbytočný a to najmä z toho dôvodu, že si neboli vedomé žiadnych výrazných nerovností, ktoré by v súčasnosti mohlo feministické hnutie riešiť. Druhou bola názorová skupina „**Nie som feministka, ale ...**“, kedy väčšina z opýtaných žien podporovala ženskú emancipáciu, no aj napriek tomu sa s feministickým hnutím stotožniť nechcela. Častým argumentom, ktorým daný postoj respondentky vysvetľovali bolo, že nikdy neboli priamo vystavené diskriminácií alebo znevýhodňovaniu len preto, že sú ženy. V tomto prípade 3 komunikačné partnerky mali dokončenú vysokú školu a ďalšie 2 strednú školu. Tretím variantom je postoj „**Som feministka, ale ...**“, kedy sa respondentky identifikovali ako feministky, ale mali voči hnutiu určité výhrady, ktoré budú priblížené v nasledujúcej časti. V tejto názorovej kategórii boli 2 respondentky vysokoškolsky vzdelané a 3 stredoškolsky vzdelané. Poslednou zastúpenou bola kategória „**Som feministka**“ v ktorej sa respondentky identifikovali bez výhrad voči feministickému hnutiu. Avšak je nutné zdôrazniť, že tieto respondentky boli oslovené s vedomím, že pravdepodobne budú ochotné označiť sa za feministky. Všetky tieto respondentky sa aspoň v určitej časti svojej práce zaoberali s genderovou problematikou alebo feminizmom. Čo sa týka vzdelania, 3 z nich majú vysokoškolské vzdelanie a 1 komunikačná partnerka dokončenú strednú školu.

4.2 „Nie som feministka“

Ako sme ukázali v úvodnej kapitole, vývoj, ktorým si česká spoločnosť v súvislosti s feminizmom prešla, bol pre súčasný postoj verejnosti zásadný. Na rozdiel od žien zo západných krajín, ktoré si každý pokrok vo svojom spoločenskom postavení museli vydobyť, české ženy svoje rovnoprávne postavenie s mužmi dostali od štátu ako súčasť politického programu, modelu socialistickej emancipácie (Wagnerová 1999). To je jeden z dôvodov, ku ktorým sme sa dopracovali v analýze rozhovorov, prečo práve táto kategória chýbala v pôvodnej typológii Aronson (2003) a prečo bolo nutné ju v rámci českého kontextu doplniť. Dospeli sme k zisteniu, že ženy v tejto kategórii považujú feminizmus v dnešnej dobe za nepotrebný a to najmä z toho dôvodu, že si nie sú vedomé žiadnych výrazných nerovností, ktorými by sa v súčasnosti feministické hnutie mohlo zaoberať. Zároveň uvádzajú, že sa s diskrimináciou ešte nestretli, tým pádom neboli nútené s týmto problémom bojovať, a preto nikdy nepovažovali za dôležité zaoberať sa feminizmom.

„Ja som nemala žiadne problémy a nemala som dôvod to presadzovať - takže som to nepotrebovala riešiť“ (Monika, 57, SŠ, pedagogička).

„Necítim sa byť feministkou v súčasnej dobe a tu proste necítim tú potrebu. Som vyrovnaná s rolou ženy a vyhovuje mi. Necítim sa feministkou, lebo nebojujem za tie práva žien.“ (Darina, 54, SŠ, vedúca jedálne)

„Tak napadne mi podpora žien, presadzovanie žien, smer súvisiaci so ženami. Skôr z minulosti, keď práva žien oproti mužom boli osekanejšie a menšie. Tak do minulosti mi napadá, že ten feminizmus bol štýl... ktorý sa snažili presadzovať, aby sa tie práva zrovnali. Ale v súčasnej dobe mi príde, že sa ešte snažia tie práva žien uprednostniť...“ (Elena, VŠ, 40, podnikateľka)

Skutočnosť, že sa tieto komunikačné partnerky nikdy necítily genderovo znevýhodňované sa premieta do ich postoja k feminizmu. V rozhovoroch respondentky vyjadrili názor, že v dnešnej dobe už feminizmus nie je potrebný a považujú ho za prežitý či zbytočný. Výsledky rozboru interview naznačujú, že respondentkám chýba všeobecná angažovanosť s genderovou problematikou a preto nepocitujú naliehavosť zmeny, čo má za následok pocit irelevantnosti feminizmu. Z výpovedí komunikačných partneriek je zrejماً spokojnosť so súčasným stavom rovnosti, ktorú pocitujú. Zásadným zistením pre náš výskum je, že na otázku, či respondentky pocitujú existujúce nerovnosti, proti ktorým by sa malo bojovať, si nie sú vedomé žiadneho príkladu. Good a Moss-Racusin (2010) uvádzajú, že práve „neviditeľnosť mužského privilégia“ je jednou zo zásadných príčin odmietnutia feminizmu. Tieto respondentky chápu feminizmus ako hnutie, ktoré sa snaží uprednostňovať ženy a zároveň degradovať mužov, s čím zásadne nesúhlasia. Dospeli sme k záveru, že si ženy nie sú vedomé žiadnych zásadných nerovnosti, čo súvisí s tým, že sa zároveň tieto ženy nechcú vymedzovať voči mužom, čo je podľa ich názoru základným princípom feminizmu. Vo svojich rozprávaniach zdôrazňovali to, že sú spokojné so svojim súčasným sociálnym postavením a nevidia dôvod k tomu, aby feministické hnutie niečo menilo. V tomto prípade si respondentky len zriedka vedia predstaviť konkrétne príklady nerovností. Tento aspekt je tiež možné ilustrovať na prípade Moniky, podľa ktorej sú v jednotlivých úradoch či podnikoch muži niekedy zvyhodňovaní, ale nevníma to ako systematickú nerovnosť, ktorú by bolo možné zovšeobecňovať.

„V našej spoločnosti ako jediné, na čo sa naráža, najmä v médiách je, že tie platy žien sú o nejaké percento nižšie a zastúpenie v politike (je nižšie - pozn. autorky). Ja to vnímam tak, že veľa žien nemá záujem, konkrétne ja, tiež medzi ne patrím. A tie ambície mám do určitej miery uspokojené, čo mi vyhovuje a nemám potrebu tie ambície šíriť ďalej. Nevzala by som pozíciu vrcholovej manažérky, aj keby som mohla. Myslím si, že je to prirodzené tak, ako to je.“ (Elena, VŠ, 40, podnikateľka)

Z rozhovorov s komunikačnými partnerkami vyplýva, že na rozdiel od výsledkov zahraničných štúdií si ženy výrazne uvedomujú prínos feministického hnutia v minulosti, najmä čo sa týka volebného a pracovného práva, či možnosti študovať (Hall, Rodriguez 2003). Napriek tomu, že pri pohľade do súčasnosti ženy hodnotia feministické hnutie ako nepotrebné, vo svojich rozprávaniach zdôrazňovali, že historicky bolo potrebné, aby sa vyvinul väčší tlak, a zároveň aby sa vyhranili názory a tým došlo ku zmene, ktorú by sami muži neiniciovali. Preto môžeme tento aspekt, ktorý sa prelína všetkými postojovými kategóriami, považovať za jedno zo špecifik českého prostredia. Hoci ženy nepovažujú feminizmus v súčasnosti za potrebný, hodnotia kladne jeho pôsobenie v minulosti, čo je tiež možné ilustrovať na príklade Ireny:

„Vďaka ním máme tie práva. Do 18. storočia ženské nemohli nič - keby za to nikto nebojoval, kde by sme boli. No muži by určite za to nebojovali. Za 100 rokov sa to naozaj zmenilo a pohlo dopredu. Zás kto iný by to spravil.“ (Irena, 32, SŠ, personalistka)

Paradoxne, komunikačné partnerky zmienili fakt, že ak by žili v danej dobe, tak by sa vo feministickom hnutí určite angažovali. To je možné objasniť na príklade Eleny (40, VŠ, podnikateľka), ktorá považuje feminizmus v dnešnej dobe za nepotrebný a nevidí potrebu angažovať sa, pričom ale zároveň uviedla, že pokiaľ by žila v danom období, tak by sa jednoznačne zapojila. Podobný názor zastáva aj Aneta:

„Je to pre mňa tak... že o veľa veciach, za ktoré bojujú, tak v súčasnosti už fungujú, ale je to moja skúsenosť. Mne už to pripadá ako zbytočné, že väčšina z tých vecí už je vybojovaná, že už nemusíme sa vracáť, ale naučiť sa fungovať v tom čo sme dosiahli.“ (Aneta, 39, VŠ, psychologička)

Spolu s touto témou sa objavovala situácia, v ktorej by boli respondentky ochotné označiť sa za feministku v súčasnosti. Z rozhovorov s komunikačnými partnerkami vyplýva,

že tieto ženy by sa označili za feministku až v „krajnej situácii“, kedy by bolo zrejmé, že sú napríklad ženám upierané ľudské práva alebo že sú ženy utlačované. Napríklad Elena (40, VŠ, podnikateľka) vysvetľuje: „*Keby začala situácia smerovať k tomu, že nastane uberanie práv ženskému pohlaviu, tak by ma to nakoplo na to reagovať a asi by som sa k tomu radikálne postavila*“.

Prekvapivým zistením v tejto kategórii je, že hoci tieto komunikačné partnerky vnímajú feminizmus v súčasnej spoločnosti ako zbytočný, zároveň ho považujú za potrebný v zahraničí, a to najmä v moslimských krajinách. To je možné ilustrovať na názore Anety (39, VŠ, psychologička), ktorá by sa sústredila práve na iné menšiny, ktoré sú podľa jej názoru v horšej situácii a malo by sa tomu venovať viac pozornosti ako mužsko-ženským témam. Skutočnosť, že respondentky v našej spoločnosti nevidia výrazné genderové nerovnosti súvisí s tým, že podľa ich názoru má dnes feminizmus význam v úplne iných krajinách a nie v západnej spoločnosti. Obdobne túto situáciu reflektovala aj Irena:

„V tomto smere možno sme aj vzorom pre takú tú kultúru, ktorá nemala také šťastie ako my. Z toho medzinárodného hľadiska určite (feminizmus – pozn. autorky) prispel, vlastne keď poukazuje na tie neprávosti v tých spoločnostiach.“ (Irena, 32, SŠ, personalistka)

Pre tieto respondentky predstavuje feminizmus termín importovaný a umelo vytvorený, ktorý sa zároveň zaoberá zbytočnými otázkami. Osvaldová hovorí o možných príčinách tohto názoru, ktorý pretrváva aj v súčasnosti. Feminizmus bol pojem vnucovaný českej spoločnosti rôznymi feministickými skupinami, najmä z USA a Spolkovej republiky Nemecko. Zároveň uvádza, že neinformovanosť viedla k tomu, že samé ženy nepovažovali feminizmus za dôležitý a neprikladali mu váhu, čiže väčšinou mali dojem, že rieši vykonštruované a umelé problémy (Osvaldová 2004). Tento aspekt je možné ilustrovať na nasledujúcich príkladoch:

„Mne príde, že feminizmus alebo gender studies... že sa tí ľudia zacyklujú do takých kravin a príde mi, že (namiesto toho – pozn. autorky) aby riešili niečo podstatné... tak riešia prechýľovanie, že sa musí v inzerátoch písať, že hľadáme doktora/doktorku. Mňa nikdy neurazilo, keď mi niekto povedal, že moja pozícia je marketingový špecialista alebo že som študent... Neviem, prečo to považovať až za taký problém.“ (Petra, 27, VŠ, marketingová špecialistka)

„Gender a feminizmus je pre mňa umelo vymyslený pojem, zbytočne vymyslený pojem...“ (Darina, 54, SŠ, vedúca jedálne)

Zaujímavým momentom pre našu analýzu rozhovorov bola situácia, kedy sa respondentky vymedzovali voči „klasickým či typickým ženám“. Usudzujeme, že jednou z možných príčin môže byť aj predstava kolektívnej ženskej identity, ktorú ženy odmietajú s odkazom na svoju jedinečnosť. Táto argumentácia, ktorá sa v rozhovoroch objavila naznačuje, že komunikačné partnerky v tejto skupine chápu samú seba ako jedinečnú individualizovanú ženu, ktorá nepovažuje za potrebné, aby feminizmus za ňu „hovril“, pretože si dokážu samé vy dobyť svoje miesto v spoločnosti. Taktiež aj Irena v interview spomenula:

„Vždy som bola na tú spravodlivosť, takže som si to svoje vždycky vydobyla.“
(Irena, 32, SŠ, personalistka)

Napríklad Aneta (39, VŠ, psychologička) si je síce vedomá stereotypov o ženách, ale uvádza, že vždy sa bavila vo väčšej miere s chlapcami, športovala a zároveň ju zaujímali technické záležitosti. Tým pádom sa nepovažuje za „typickú ženu“ a usudzuje, že aj preto nikdy nemala pocit, že by bola ako žena znevýhodňovaná. O podobnej situácii hovorí aj Petra:

„Vždy som sa viacej kamarátila s chlapcami, vždy som sa s nimi porovnávala a snažila som byť aspoň taká dobrá ako oni. A asi to bude taký celoživotný postoj...“
(Petra, 27, VŠ, marketingová špecialistka)

4.3 „Nie som feministka, ale . . .“

V rozhovoroch s respondentkami sme sa stretli s tým, že mnohé z opýtaných žien podporovali ženskú emancipáciu, ale aj napriek tomu sa s feministickým hnutím stotožniť nechceli. Dôvodov je viacero, avšak jedným z nich, ktorým daný postoj ženy vysvetľujú je skutočnosť, že nikdy neboli priamo vystavené diskriminácií alebo znevýhodňované len preto, že sú ženy. Tieto komunikačné partnerky nevidia dôvod k tomu, aby sa označili za feministku, ale zároveň na rozdiel od predchádzajúcej kategórie sú si vedomé niektorých oblastí, v ktorých by feministické hnutie mohlo napomôcť k odstráneniu nerovností. Túto kategóriu pomerne presne ilustruje názor Tamary, ktorá uvádza:

„Nikdy by som nepovedala, že som feministka, ale páčia sa mi niektoré myšlienky, napríklad tá rovnoprávnosť v tom pracovnom prostredí, ale doma to nepresadzujem, v tom osobnom živote.“ (Tamara, 28, VŠ, produkčná manažérka)

Z nášho výskumu je zrejmé, že respondentky považujú angažovanosť za jeden z viacerých predpokladov feminizmu a zároveň jeden z dôvodov, prečo sa necítia byť feministkou. Tento aspekt je možné pozorovať aj vo výpovediach respondentiek, v ktorých chápu feminizmus ako sociálne hnutie aktívne usilujúce o zmenu, ktoré predpokladá určitú iniciatívu. Dospeli sme k zisteniu, že tieto komunikačné partnerky nechápu feminizmus ako životný postoj ale ako hnutie, do ktorého nie je možné sa zaradiť, pokiaľ chýba aspekt angažovanosti.

„Ja sa necítim byť feministkou... totiž nie som aktívna v tejto oblasti a angažovaná... záleží na okolnostiach, ale ak by ma niečo oslovilo, alebo by som bola nútená takto uvažovať, tak asi by som sa pridala.“ (Johana, 47, SŠ, poštárka)

Ako vyplýva z tejto citácie, na rozdiel od predošlej kategórie tieto komunikačné partnerky uviedli, že pokiaľ by sa zmenila situácia a ak by sa s diskrimináciou stretli, tak by pravdepodobne zmenili názor. Na otázku, v akej situácii by boli ochotné označiť sa za feministku najčastejšie spomínali príklad z pracovného prostredia, v ktorom si takúto situáciu vedia najľahšie predstaviť (konkrétne najčastejšie situáciu nerovného odmeňovania či pracovných pohovorov).

„Hm, no neviem. Asi v práci by sa to muselo tak vyhrotiť, alebo nejaká extrémna situácia, a musela by som si povedať, že takto to už nejde a to sa mi nepáči. Proste vidím, že sa to vyvíja zlým smerom, tak v tom prípade by som si povedala, že som feministka a možno by som sa začala aj angažovať.“ (Daniela, 25, VŠ, finančná konzultantka)

Jedným z ďalších aspektov, ktorý komunikačné partnerky odrádza je aj nedostatok verejne známych žien, ktoré by sa k feminizmu hlásili. To, že nepoznajú žiadne feministické hnutie a ani ich politiku, môže mať za následok negatívnejší obraz feministického hnutia. Podobne podľa Jedličkovej (2006) k negatívnym konotáciám feminizmu prispieva aj fakt, že sa v mediálnom priestore objavuje len veľmi málo osôb a inštitúcií, ktoré by sa hlásili k feminizmu. Druhým aspektom je aj skutočnosť, že médiá namiesto odbúravania genderových stereotypov prispievajú skôr k ich prehĺbovaniu tým, že ženy prezentujú prevažne v

privátnych úlohách, v tradične mužských roliach. Zároveň je nutné podotknúť, že tieto ženy si uvedomujú významnú úlohu, ktorú zastávajú média pri tvorbe feministického diskurzu. To je možné ilustrovať aj na tvrdení Daniely, finančnej konzultantky:

„Ja si predstavím radikálne hnutie, ale to je asi tým tlakom médií. Viem, že v realite by som to vnímala inak. Ale je to tým, že je to extrémny smer. Myslím si, že im ide o to zrovnoprávnenie, ale v niektorých veciach to až príliš prehávajú. Nepoznám žiadne feministické hnutie a ani neviem akú majú politiku, takže asi je to tým, čo vnímam v médiách.“ (Daniela, 25, VŠ, finančná konzultantka)

Avšak pri rozbere interview sme dospeli k zásadnému zisteniu, že hoci sa tieto respondentky k feminizmu nehlásia, aj napriek tomu považujú za potrebné, aby feministické organizácie fungovali aj v súčasnosti. Tento aspekt môžeme považovať za jeden zo základných rozdielov v porovnaní s predchádzajúcou kategóriou respondentiek. Z rozhovorov je zjavné, že hoci sa nehlásia k feminizmu, sú si stále vedomé niektorých oblastí, v ktorých by feministické hnutie mohlo napomôcť k odstráneniu nerovností. Tieto ženy zastávajú názor, že naša spoločnosť ešte nie je tak ďaleko, aby sme mohli byť bez extrémnych prístupov. Na otázku, či podľa ich názoru feminizmus prispel k zlepšeniu spoločnosti alebo jej uškodil odpovedali respondentky neisto, ale po krátkej úvahe sa priklonili k názoru prospešnosti feministických hnutí. Napríklad Klára (26, VŠ grafička) pociťuje za dôležité, aby feminizmus v histórii zaujal radikálnejší prístup, ktorý bol viac na hrane, aby bolo možné „dôjsť do stredu“.

„Možno že aj prispel k niečomu, že sa začína presadzovať väčšia rovnoprávnosť. Nemyslím si, že to bola prirodzená cesta, že sa to začalo presadzovať. Určite to aj vplyvom týchto feministických hnutí, že vydobyli určité práva... takže skôr prispel ako uškodil.“ (Johana, 47, SŠ, poštárka)

4.4 „Som feministka, ale . . . “

Z našej analýzy vyplýva, že tieto ženy hovoria o sebe ako o feministke, ale zároveň majú voči hnutiu určité výhrady, ktoré budú bližšie predstavené v tejto časti práce. Respondentky v tejto kategórii chápu feminizmus ako hnutie, ktoré bojuje za práva žien a podporuje ich zrovnoprávnenie. Z rozhovorov je zrejmé, že ich oslovujú práve myšlienky, ktoré feministky presadzujú, ako aj skutočnosť, že i v súčasnosti stále vidia nerovnosti, proti ktorým je potrebné bojovať. Podľa našej analýzy je zjavné, že zjednocujúcim znakom

rozhovorov v tejto kategórii je tiež to, že ženy nevnímajú feminizmus ako hnutie namierené voči mužom, ktoré má za cieľ uprednostniť ženy. To je možné najlepšie ilustrovať na týchto príkladoch:

„Chápem to tak, že sa chceme cítiť slobodne, že tá žena chce byť slobodná. Nechce nič viac ako muž, len chce byť slobodná a nechce byť oklieštená nejakými mužskými predsudkami a aby tam bol stále aj ten ženský pohľad.“ (Marcela, 29, SŠ, podnikateľka)

„Nevidím to ako hnutie proti mužom. Tiež (si vybavím – pozn. autorky) aj mužov, ktorí súhlasia s uplatnením sa žien, zlepšením tej situácie aj s platovými podmienkami. Asi ma oslovuje tými myšlienkami, ktoré presadzujú. Nepríde mi to ako radikálne hnutie a ani nejako hanlivo to neberiem, a keďže si nepredstavujem, že sú to len také staré ženy, ktoré sa chcú realizovať proti mužom. Jednoznačne nechápem feminizmus tak, že to je smerované voči mužom.“ (Milena, 47, SŠ, IT pracovníčka)

Tieto ženy zdôrazňovali pocit vďačnosti, ktorú cítia voči feministickému hnutiu za to, čo je v súčasnosti už považované za samozrejmosť. *„Klobúk dole pred nimi, že do toho išli. Viem si predstaviť, že v tom čase to nebolo také jednoduché a že to dokázali prelomiť... skôr naozaj s takým obdivom sa na nich dívam“* (Vanda, 52, VŠ, novinárka). Podobne ako predošlé kategórie respondentiek, aj v tejto si komunikačné partnerky uvedomujú fakt, že keby sa za ženské práva nepostavili feministky a nezačali by bojovať, tak muži by túto zmenu neiniciovali:

„... keď si predstavím, kde ženy boli na prelome devätnásteho storočia a kam sa dopracovali, tak si myslím, že to hnutie bolo veľmi opodstatnené. V podstate je dobre, že tie ženy začali vystrkovať rožky a dosiahli tým hnutím to, čo my považujeme už za samozrejmosť. Skôr s takou sympatiou sa dívam na tie predchodkyne...“ (Julie, 44, SŠ, pedagogička)

Dospeli sme k zisteniu, že ženy v tejto skupine vnímajú feminizmus ako nevyhnutnú súčasť demokratickej spoločnosti a pociťujú jeho potrebu aj v súčasnosti, najmä v súvislosti so zlepšením postavenia žien. Ďalším obecným argumentom pre nutnosť feminizmu, ktorú si uvedomujú je takisto viackrát uvedená pracovná nerovnosť. K podobným výsledkom sa pritom dopracovali aj zahraničné výskumy, podľa ktorých sú si najčastejšie ženy vedomé

štrukturálnej nerovnosti na pracovnom trhu (Gurin in Aronson 2003). Na otázku, či je podľa respondentiek feminizmus potrebný aj v súčasnosti, odpovedali takto:

„Ja si myslím že (feminizmus – pozn. autorky) ešte je potrebný, určite áno. Pokiaľ tam je pozitívna hlavná myšlienka, tak je to stále dôležité. Robiť verejné diskusie a upozorňovať na veci, ktoré sa robia zle. Nevnímam to ako nejaké negatívne hnutie, určite sa tam nájde zopár extrémistov s ktorými by som nesúhlasila... ale primárne to určite vnímam pozitívne.“ (Marcela, 29, SŠ, podnikateľka)

„... stále to má miesto, stále sa pozeráme s obdivom na tie ženy severu, ktoré sú v tomto smere podstatne ďalej a nestrácajú nič na svojej ženskosti a práve naopak. Spoločnosť im umožňuje byť aj matkami, aj robiť kariéru.“ (Vanda, 52, VŠ, novinárka)

V tomto bode je nutné zdôrazniť, že hoci sa respondentky cítia byť feministkami, tak zároveň pociťujú určité výhrady voči feminizmu, týkajúce sa buď radikálnosti hnutia, alebo nevôle zo strany mužov. Skutočnosť, že vnímajú feminizmus ako v niektorých ohľadoch extrémne hnutie súvisí aj s tým, že v priebehu svojej histórie využívalo aj neprimerané prostriedky. Avšak naša analýza ukazuje, že hoci majú tieto ženy výhrady voči feminizmu, sú si vedomé toho, že feminizmus je široký pojem a obsahuje viacero smerov, s ktorými by možno nesúhlasili. Napríklad pedagogička Julie (44) hovorila o aspektoch, ktoré ju z časti od feminizmu odrádzajú. Ako jeden z problémov vidí aj medializovanú radikálnosť hnutia, ale zároveň dodáva:

„Vždy sa nájde niekto, kto ten daný smer zle pochopí či interpretuje. Každý človek v tom vidí niečo iné...“ (Julie, 44, SŠ, pedagogička)

„Posledný rok-dva sa o tom častejšie hovorí. Stretávam sa s tým, že už to trochu ide do extrému...tie echt feministky tvrdia nielen to, že to má byť vyrovnané, ale že už (echt feministky- pozn. autorky) stavajú tie ženy nad (mužov – pozn. autorky). Asi to len pár ľudí vyvolá taký dojem, ale potom tá organizácia sa toho už nezabaví.“ (Nina, 26, VŠ, študentka)

Ako vyplýva z týchto tvrdení, respondentky si uvedomujú to, že jedinec netvorí celé hnutie. V tomto smere je možné vidieť určitú ambivalentnosť názorov komunikačných partneriek, kedy sa na jednej strane cítia byť feministkami, ale zároveň ich na strane druhej

odrádzajú niektoré spomínané aspekty. Aj z tohto dôvodu by tieto ženy radšej pozmenili formu hnutia na menej radikálnu, a to predovšetkým kvôli jeho negatívnemu vnímaniu verejnosťou. Uprednostnili by situáciu, kedy by sa feminizmus vyhol možnému násiliu a zároveň by sa sústredil na „zmenu myslenia mužskej populácie.“ Spôsob, akým je feminizmus vnímaný v spoločnosti, popisuje respondentka Nina takto:

„Myslím si, že aj ženy sa dosť od toho dištancujú. Nechcú sa radiť pod feministky, všeobecne je to oslovenie pre niektoré až urážlivé. Asi kvôli tomu prehánaniu, takej tej radikálnosti. Je iné, keď sú muži nahnevaní keď ste feministka, lebo pre nich to znamená niečo úplne iné.“ (Nina, 26, VŠ, študentka)

S týmto aspektom súvisí aj otázka, ako si respondentky predstavujú feministku. Pod označením feministka si vybavujú sebavedomú a angažovanú ženu, ktorá si je istá tým čím je a nepodriaďuje sa mužom. Zároveň ju vnímajú ako ženu, ktorá je aktívna a ktorá bojuje za to, aby ženy boli zrovnoprávnené v tej oblasti, v ktorej sú znevýhodňované.

„Skôr taká politička, angažovaná, ukecaná, výrečná a stojí si za tým. Vie si to obhájiť, rozprávať a presadiť sa. Možno je sama a nemá nikoho a realizuje sa v tejto oblasti.“ (Milena, 47, SŠ, IT pracovníčka)

4.5 „Som feministka“

Poslednou zastúpenou v našej analýze bola kategória „Som feministka“, v ktorej sa respondentky identifikujú bez výhrad s feministickým hnutím. Avšak je nutné zdôrazniť, že tieto respondentky sme oslovili s vedomím, že pravdepodobne samy seba označia za feministky. Každá respondentka sa aspoň v určitej fáze svojej kariéry zaoberala genderovou problematikou.

Podľa zistení nášho výskumu je pre dané ženy feminizmus presvedčením vo vnútri človeka o tom, že ženy sú ľudské bytosti tak ako aj muži, a preto majú nárok na rovnaké práva a príležitosti. Vnímajú ho ako základnú morálnu hodnotu, ktorá by mala byť súčasťou každého jedinca. Vo svojich rozprávaniach je pre nich dôležitý motív spravodlivosti, ktorý si vykladajú ako jeden z významov a základných princípov feminizmu. Napríklad Laura (33, VŠ, projektová manažérka) vidí feminizmus ako určujúci element chovania človeka a vníma ho ako vnútornú potrebu k tomu, aby bol svet okolo spravodlivý a aby ľudia neboli hodnotení na základe pohlavia.

„Pre mňa to je ako tá ochrana životného prostredia, keď človek rozmýšľa o tom, že chce byť šetrný k životnému prostrediu... nemá to ako od malička, že by to bola súčasť v nás... Ale ideálne mi príde, že by sa to malo tak „integrovat' do osobnosti“, ako nejaké základné hodnoty, tie najzákladnejšie, na ktorých je postavená naša spoločnosť, ako aj mňa ako individuálneho človeka.“ (Laura, 33, VŠ, projektová manažérka)

„Pre mňa to je sloboda, rovnaké práva, príležitosti, ohodnotenie bez vplyvov stereotypov, právo žiť si život aký chcem, právo o tom, ako bude tento svet vyzerat'.“ (Denisa, 38, VŠ, HR konzultantka)

Tieto ženy chápu feminizmus ako hnutie zahŕňajúce viacero odlišných prístupov a smerov, ktoré môžu pre každého znamenať niečo iné. Zároveň sú si vedomé toho, že určite existujú smery, s ktorými by možno vo všetkých bodoch nesúhlasili, ale na rozdiel od predošlej kategórie žien to chápu ako určitú slobodu názorov, ktorá je s feminizmom často spájaná.

„Samozrejme je to tak, že feminizmus nie je jeden... ale to už sú jednotlivé názory, v ktorých si rozumieme alebo nie a proste ja mám právo nesúhlasiť s niečím, hoci som feministka. A feminizmus je ako taký požiadavkou férového prístupu k obom pohlaviam.“ (Ema, 34, SŠ, administratívna pracovníčka)

„Považujem feminizmus za hnutie za ženské práva a tým, že je to hnutie, tak má právo na to byť radikálne. Ja to tak vysvetľujem, že keď chcete niečo zmeniť... keď ste chceli volebné právo a v tej dobe ste boli majetkom manžela, tak to nešlo prostredníctvom diskusie, do ktorej ste ani nemali prístup alebo (možnosť – pozn. autorky) presvedčovať manžela... vtedy keď to bolo normálne spoločensky akceptované. Tak ste museli byť radikálne, demonštrovať a nechávať sa zatvárať.“ (Denisa, 38, VŠ, HR konzultantka)

Ako vyplýva z vyššie uvedeného tvrdenia, na rozdiel od predošlých kategórií si tieto respondentky uvedomujú možnú radikálnosť feministického hnutia a považujú to za nutnú súčasť hnutia. Sú toho názoru, že by bolo nemožné zmeniť zabehnuté pravidlá, pokiaľ by sa feministky v minulosti radikálne nevymedzili. V tomto smere si respondentky všimajú to, o čom hovorí Frouzová a to skutočnosť, že každé hnutie za práva ľudí prechádza obdobím,

kedy je privilegovanými odcudzované ako hysterická aktivita niekoľkých bláznivých jedincov (Frouzová 1999). Túto situáciu je možné ilustrovať na názore Matyldy:

„Pravdepodobne všetky skupiny, ktoré riešia ľudské práva sa stávajú terčom niektorých odporcov, pretože majú pocit, že keď niekomu dáme rovnaké práva, tak im budú odobrané. Mám pocit, že z feminizmu sa stala jedna z tých skupín, na ktorej si ľudia vylievajú svoju frustráciu...“ (Matylda, 23, VŠ, študentka)

O podobnom trende hovorí aj Lenka Formánková, podľa ktorej v mediálnom diskurze prevláda názor, že postaviť sa za práva žien automaticky znamená útok na práva mužov (Formánková 2016). Spolu s tým sa vynára aj téma negatívneho verejného obrazu feminizmu, ktorý vnímajú aj respondentky. Podľa ich názoru je súčasná situácia súhrnom viacerých faktorov, ktoré mali v minulosti zásadný vplyv na tvorbu názoru na feminizmus. Môžu to byť médiá, ktoré tieto ženy vnímajú vo viacerých smeroch za sexistické a šovinistické a tiež určitá chiméra negatívneho postoja k feminizmu z minulosti. Ďalšia príčina môže spočívať v konaní neziskových organizácií, ktoré v obave o svoje prežitie počas volebného obdobia v rokoch 2006-2009 boli nútené vyhýbať sa témam ako je feminizmus. V prípade, ak by bola nejaká organizácia označená za feministickú, dostala by sa tým pádom na blacklist a nemohla by sa uchádzať o grant. Aj z tohto dôvodu sa viaceré organizácie začali vyhýbať označeniu „feministické“, pričom tento pojem bol nahradený označením ako rovné príležitosti, spravodlivé odmeňovanie apod. Tieto udalosti považujú respondentky za jednu z príčin, ktorá na dlhšiu dobu predznamovala negatívne konotácie feministického hnutia pretrvávajúce do súčasnej doby. Tohto aspektu sa týkajú aj predsudky, s ktorými sa feministky často stretávajú. Denisa a Laura hovorili o tom, ako ľudia reagujú vtedy, keď spomenú svoju prácu súvisiacu s genderovou tematikou a feminizmom.

„Niekedy ani nepoviem, že čo robím, kvôli tej únave, stále vysvetľovať, čo to je. Tak radšej poviem, že robím v knižnici... to vysvetľovanie mi nestojí za to.“ (Laura, 33, VŠ, projektová manažérka)

„Niekedy vravím, že som konzultantka a väčšinou to stačí, každý si pod tým niečo predstaví. Ale občas dôjde na lámanie chleba a chcú vedieť viac, tak vravím, že som profesionálna feministka, čo znamená, že školím, lobujem a tak... a vždy dostanem reakciu, že ale vy vôbec nevyzeráte ako feministka. Vy ste ale sympatická! Vy nemôžete byť taká core feministka! Keby ste vedeli, koľko krát sa ma spýtali, či si holím nohy, či s niekým chodím alebo či nie som lesbička.“ (Denisa, 38, VŠ, HR konzultantka)

Jedným z významných rozdielov oproti predošlým kategóriám je skutočnosť, že na jednej strane tieto ženy vnímajú genderové nerovnosti na viacerých úrovniach súkromného a pracovného života, no na strane druhej vidia nedostatky a problémy aj v tých oblastiach, v ktorých sa s nimi osobne nemuseli stretnúť. Respondentky aj napriek tomu, že sa ich tieto nerovnosti nedotýkajú osobne, pociťujú vysokú mieru empatie a solidarity so ženami, ktoré týmto problémom čeliť musia. Hoci sa situácia týkajúca sa genderových nerovnosti zlepšuje, respondentky vidia stále veľký priestor na zlepšovanie v rôznych oblastiach, a to najmä v otázkach pracovných podmienok, domáceho zaťaženia žien, pôrodnictva a materských dovolení. Názor komunikačných partneriek na to, či sa situácia zlepšuje je možné ilustrovať na príklade Emy:

„Takže to nevidím pesimisticky... ako tá zmena tam je a už to že máme ministra, ktorý povie, že je feminista, tak to už je dosť veľká zmena“ (Ema, 34, SŠ, administratívna pracovníčka)

Z našej analýzy vyplýva, že ďalším zjednocujúcim znakom žien v tejto kategórii je fakt, že sa ako jediné stretli intenzívnejšie s feminizmom a to najmä počas štúdia na vysokej škole, kde si dobrovoľne zapísali kurz z genderových štúdií. Laura popisuje svoje prvé stretnutie s feminizmom:

„Pamätám si, že na výške, keď som študovala medzinárodné vzťahy a politológiu, tak som chodila na školu, kde v rovnakej budove boli aj prednášky genderových štúdií, takže som si vzala nejaké prednášky, myslím, že úplne dobrovoľne a bez kreditov... bol to tak prvák, druhák. Vtedy ma to úplne nadchlo, a nasávala som to ako špongia.“ (Laura, 33, VŠ, projektová manažérka)

„Keď som začala študovať, tak som si zobrala voliteľný kurz gender a nové média a vtedy som sa do toho zamilovala... a to úplne.“ (Denisa, 38, VŠ, HR konzultantka)

K podobným výsledkom pritom dochádzajú aj zahraničné výskumy, podľa ktorých univerzity prinášajú perspektívu a pomáhajú rámcovať vlastné skúsenosti vo feministickom diskurze (Chen 2014; Williams, Wittig 1997). Je nutné zdôrazniť, že podľa týchto žien by genderové štúdia mali byť zaradené do curricula vyučovania na každej vysokej škole alebo aspoň na tých univerzitách, ktoré sú zamerané na humanitné vedy. Ako bolo vyššie uvedené, aj Aronson (2003) hovorí o významnom vzťahu medzi ochotou označiť sa za feministku a určitou skúsenosťou s problematikou genderu - najmä v kontexte inštitucionálnej

legitimizácie feministických myšlienok. Ako ukázal už spomínaný výskum Chen (2014), akademické inštitúcie ako napríklad univerzity venujúce sa feminizmu sú dôležitými referenčnými bodmi vo vývoji feministického povedomia jednotlivcov, pretože poskytujú tzv. úrodnú pôdu pre rozvoj daných myšlienok.

5. Vplyvy na feministické povedomie

V tejto kapitole sa budeme zaoberať príčinami postojov, ktoré sme uviedli predchádzajúcej časti, a zároveň sa pokúsime popísať určité obecné rysy, ktoré sa objavujú naprieč kategóriami. Avšak zásadným zistením v našom výskume bolo, že tieto kategórie dostatočne nereflektujú latentnosť feministického povedomia. Vzhľadom na špecifickosť lokálneho kontextu sme dospeli ku konceptu súkromného feminizmu. Z tohto dôvodu by sme v nasledujúcej časti práce chceli predstaviť tento koncept a zároveň priblížiť vplyvy, ktoré sa v našej analýze objavovali najčastejšie a ktoré sú vzhľadom na české prostredie osobité.

5.1 Konceptia súkromného feminizmu

Niektoré teórie, ktoré tento trend vysvetľujú, sa venujú najmä tematike feminizmu pred rokom 1989. Osvaldová uvádza pojem latentného feminizmu, ktorým rámcuje obdobie medzi rokmi 1948-1989, kedy bola ženská otázka potláčaná otázkou triednou. Tak ako už bolo uvedené v teoretickej časti, zdanlivé riešenie proženských tém vyplývalo zo snahy režimu zahladzovať konflikty a zároveň sa režimu podarilo vytvoriť ilúziu, že určité problémy neexistovali vôbec, alebo sa dotýkali iba určitej skupiny jedincov. Taktiež Hanáková pracuje v súčasnej dobe s konceptom latentného feminizmu, ktorý môžeme chápať ako reflexiu genderu založenú na osobných skúsenostiach (Hanáková in Havelková, Oates – Indruchová 2014). Hanákovej koncept latentného feminizmu predpokladá možnú zmenu stavu či tzv. prebudenie z „letargie k životu“. S podobným poňatím prichádza aj Oates-Indruchová, ktorá používa pojem profeminizmus, ktorý na rozdiel od konceptu latentného feminizmu môže, ale nemusí zahŕňať určitý potenciál pre ďalší možný vývoj postoja (Havelková, Oates – Indruchová 2014).

Avšak je nutné zdôrazniť, že podľa nášho názoru dané teoretické pojmy dostatočne nereflektujú postoje komunikačných respondentiek, a preto sme na základe analýzy rozhovorov dospeli k návrhu konceptu súkromného feminizmu. Pri tejto definícii vychádzame zo spomínaného poňatia latentného feminizmu Petry Hanákovej, podľa ktorej latentný feminizmus nie je účelovo konceptualizovaný, ale zároveň nie je ani zamýšľaný. Zatiaľ čo latentný feminizmus je skrytý a nevedomelý, koncept súkromného feminizmu na rozdiel od neho reflektuje práve uvedomelosť postoja. Môžeme ho chápať ako zamýšľanú reflexiu genderu konštruovanú životnými trajektóriami v rôznych lokálnych kontextoch, bez snahy ideologicky či verejne presadzovať tento postoj. Daný aspekt je možné ilustrovať najlepšie na prípade Mileny, ktorá chápe svoj feminizmus ako súkromný:

„Som (feministka – pozn. autorky), ale len súkromne. Možno na nejakú akciu by som šla... som za zlepšenie alebo za angažovanie.“ (Milena, 47, SŠ, IT pracovníčka)

Naše zistenia podporujú aj štúdie zahraničných autorov, podľa ktorých sú považované sa za feministku súkromne a nazývanie sa tak verejne v sociálnom diskurze dva odlišné prístupy ku členstvu v skupine (Williams, Witting 1997). Witting usudzuje, že súkromné sebaoznačenie a verejná identifikácia reflektujú rozličnú mieru „viery“ v sociálnu prijateľnosť pojmu a tiež rozdielnu väzbu ku kolektívnemu jednaniu. Obdobne tento problém reflektuje aj teória sociálnej identity, ktorá predpokladá, že jedinec je viac ochotný identifikovať sa so skupinou, ak ju vníma ako schopnú pozitívne prispieť k vlastnému sebapoňatiu - čo znamená, že skupina musí byť pozitívne hodnotená (Tajfel in Williams, Witting 1997).

5.2 Angažovanosť

Z našej analýzy rozhovorov je zrejmé, že ďalší faktor, ktorý charakterizuje koncept súkromného feminizmu je aspekt angažovanosti vo verejnom sektore. Dospeli sme k zisteniu, že jedným z dôvodov, prečo sa ženy často vyhýbajú označeniu feministka je presvedčenie, že sa aktívne nezasadzujú za zmeny. Z rozhovorov je zjavné, že by boli ochotné hlásiť sa k feministickému hnutiu, avšak v ich profile absentuje aspekt aktivity, čo vedie k tomu, že sa ženy vyhýbajú danému označeniu. Podobne, ako sme preukázali i v teoretickej časti, podľa Valdrovej chýba v profile súčasnej českej ženy dimenzia angažovaného občianstva (Valdrová 2001). To potvrdzuje aj analýza rozhovorov, z ktorej je zrejmé, že aspekt angažovanosti je v tomto prípade chápaný ako významný predpoklad aktívneho, čiže verejného feminizmu. Respondentky vnímajú feminizmus ako sociálne hnutie usilujúce o spoločenskú zmenu a ktorého členstvo je podmienené aktívnym zasadzovaním sa za jeho ciele.

Dospeli sme k zisteniu, že pre tieto komunikačné partnerky feministické hnutie znamená organizovanú angažovanosť žien za ich záujmy v ekonomickej, politickej, sociálnej a kultúrnej oblasti. V chápaní respondentiek je v tomto postuláte požadovaná vedomá občianska angažovanosť. Analýza rozhovorov ukázala, že respondentky nepociťujú potrebu dané myšlienky verejne presadzovať. To je možné najlepšie doložiť na tvrdení Vandy:

„Takže som skôr taká skrytá feministka, že sú tam určité veci, ktoré mi prekážajú a chcela by som, aby sa to zmenilo... tak z tohto pohľadu určite som. Ale čo sa týka

toho, aby som stála na nejakých barikádach a začala na niekoho kričať a diktovať niekomu, tak to asi nie.“ (Vanda, 52, VŠ, novinárka)

Jednou z príčin súkromného feminizmu, ktorú komunikačné partnerky uvádzali je labelling čiže nálepkovanie. Podľa viacerých zahraničných autoriek, ženy často súhlasia s cieľmi hnutia, avšak vyhýbajú sa označeniu feministka, ktoré je spájané so sociálne stigmatizovanou nálepkou. Nálepkovanie v súčasnom diskurze dramaticky ovplyvňuje podporu feminizmu (viď s. 18 tejto práce). V súčasnosti ženy súhlasia s cieľmi feminizmu skrz jeho obsahovú náplň, ale zároveň odmietajú príslušnosť k akýmkoľvek skupinám či hnutiam. Z analýzy je zrejmý ďalší aspekt, ktorý výrazne ovplyvňuje identifikáciu a tým je možný rys českej spoločnosti vymedzovať sa voči občianskym aktivitám a neochota sa zapájať do vecí verejných (Císař 2008). Jedným z vysvetlení môže byť práve historicky podmienená dištancia od občianskej angažovanosti, ktorá je charakteristická pre prostredie strednej a východnej Európy. Individuálna participácia, ktorá je základným indikátorom organizovaného členstva v českom prostredí, sa vyznačuje nízkymi hodnotami a tento trend je možné pozorovať obzvlášť u politicky orientovaných organizácií (Howard in Císař 2008). Tieto tvrdenia podporujú aj výpovede komunikačných partneriek:

„Ale ako tá inštitúcia (feminizmus – pozn. autorky), v súčasnosti je podľa mňa niekedy zbytočná. Je to ako s vierou, že ty môžeš veriť v niečo, ale nepotrebuješ sa priradzovať k cirkvi, nepotrebuješ tú inštitúciu ako takú a patriť k nej.“ (Nina, 26, VŠ, študentka)

„Hlavný dôvod, tak ako som už vrela, je že nerada niekam patrím, do nejakých skupiniek, že nemám rada nejaké škatuľky. Nerada sa zaradujem do skupín. Nikdy som nebola taký ten kolektívny typ...“ (Tamara, 28, VŠ, produkčná manažérka)

„Asi to je tým, že nechcem byť označovaná a priradovaná k nejakým skupinám. Odrádza ma nejaká príslušnosť ku skupine, nepáči sa mi byť ani vegetariánka alebo vegánka alebo niečo podobné. Nepáči sa mi byť označovaná...“ (Klára, 26, VŠ grafička)

5.3 Média a stereotypy

Z rozhovorov vyplýva, že jedným z dôvodov, pre ktorý v dnešnej dobe nie je feminizmus vnímaný spoločnosťou v pozitívnom svetle, je aj jeho negatívna prezentácia v médiách. Respondentky si uvedomujú vplyv médií na túto problematiku a zároveň sa viackrát pozastavili na tým, že v Českej republike im chýba výrazná postava, ktorá by sa

verejne prihlásila k feministickému hnutiu. Podľa ich názoru je spoločnosť pod tlakom médií, v ktorých je feminizmus často prezentovaný negatívne a tento aspekt zásadne vplýva na jeho imidž. Z našej analýzy je zjavné, že použitá terminológia ovplyvňuje podporu feminizmu a že podpora feministických ideí je väčšia, ako ochota identifikovať sa ako feministka.

Hoci zahraničné výskumy ukazujú spojitosť s negatívnymi stereotypmi, ktoré sú spájané s feministkami a ktoré môžu mať za následok pokles popularity ženských hnutí a taktiež môžu prekážať pri sebaidentifikácii sa s hnutím (viď s. 18 tejto práce), z našej analýzy vyplýva zistenie, že respondentky si najčastejšie predstavovali feministku ako sebavedomú a aktívnu ženu, ktorá bojuje za to, aby ženy boli zrovnoprávnené v tej oblasti, v ktorej sú diskriminované. Je nutné zdôrazniť, že v niektorých ohľadoch respondentky vnímali feministky aj cez spomínané stereotypy, avšak ak zhrnieme ich odpovede, je možné tvrdiť, že komunikačné partnerky vidia feministku ako aktívnu a pribojnú ženu. Aj tu sa prejavuje už skôr spomínaná dimenzia angažovanosti ako významný predpoklad aktívneho čiže verejného feminizmu.

„Stáva sa, že keď sa objavia takéto hnutia, tak sú spoločnosťou negatívne vnímané... aha nejaké feministky... spoločnosť tie ženské hnutia nevidí rada a pozerá sa na nich skrz prsty, takže v tom ja vidím trošku problém....“ (Vanda, VŠ, 52, novinárka)

5.4 Kolektívne jednanie a solidarita

Z rozhovorov s respondentkami vyplýva, že väčšina z nich si je vedomá viacerých oblastí, v ktorých by feministické hnutie mohlo napomôcť k odstráneniu nerovností. Z tohto dôvodu sme sa v analýze sústredili na otázku, ako respondentky vnímajú kolektívne zasadzovanie sa za zmenu spoločenských pomerov. Aj napriek spomínaným aspektom neangažovanosti, respondentky mali tendenciu hodnotiť kolektívnu akciu v súvislosti s feministickým hnutím ako jeden z prínosných mechanizmov sociálnej zmeny. Zahraničné štúdie uvádzajú, že mnoho žien vníma samú seba ako efektívne pracujúcu k dosiahnutiu rovného statusu prostredníctvom vlastného úsilia a zároveň nepocituje potrebu zúčastňovať sa kolektívnych akcií s cieľom dosiahnutia rovnosti pre ženy (viď s. 18-19 tejto práce). Rovnako aj Xinari (2010) uvádza, že ženy v dnešnej dobe preferujú individuálny prístup k riešeniu problémov. Avšak na rozdiel od zahraničných štúdií výsledky našej analýzy naznačujú, že väčšina žien vníma dané prekážky na kolektívnej úrovni. Preto môžeme tento aspekt, ktorý sa prelína všetkými postojovými kategóriami, považovať za jedno zo špecifik českého prostredia. Výpovede respondentiek naznačujú odlišné prístupy vo vzťahu k riešeniu

nerovností. Na jednej strane zastávajú názor, že všetky činy vychádzajú od jedinca, zároveň ale na strane druhej tieto ženy vidia potrebu zasadzovať sa o spoločenské zmeny kolektívne. Marcela hovorila o sile jednotlivca, ktorý môže inšpirovať a povzbudzovať druhých k aktivite:

„Myslím si, že je to práve veľká váha jedinca. Aj keď si myslí, že toho veľa nezmení, tak práve naopak... to zmení a zmení toho veľa. Akonáhle začne človek inak premýšľať a povie to ľuďom okolo, niekto iný vidí, ako to inde funguje a šíri sa to ďalej. Takže verím sile jednotlivca, každej z nás.“ (Marcela, 29, SŠ, podnikateľka)

Respondentky, ktoré sympatizovali s feminizmom v niektorých prípadoch silne zdôrazňovali potrebu celospoločenskej zmeny, zatiaľ čo ženy, ktoré sa nechceli s feminizmom stotožniť, rozprávali najmä o jednotlivých možných aspektoch podpory žien. Pre komunikačné partnerky je práve kolektívne jednanie znakom spolupráce medzi ženami. Považujú za potrebné zasadzovať sa o spoločenské zmeny kolektívne, pretože podľa ich názoru dokáže samotný jedinec len zriedka niečo zmeniť. Z našej analýzy je zrejmé, že najväčší prínos vidia vo verejnej diskusii o daných problémoch a upozorňovaní na témy, ktoré sú tabuizované a zároveň zdôrazňujú potrebu podpory žien, najmä z dôvodu rozširovania rozhl'adu a sebavzdelávania. Vo svojich rozprávaniach zdôrazňovali, že má zmysel o problémoch hovoriť a to z viacerých dôvodov - jednak sa ženy osmelia a zároveň zistia, že nie sú jediné, ktoré niektorým problémom čelia. Súčasne je ale potrebné, aby sa ženy angažovali dobrovoľne.

„Keď je tam inštitúcia, tak si ženy povedia - okej oni za to bojujú, tak sa za to postavím aj ja, ale nemusím patriť do tej inštitúcie. Zároveň zistia, že nie sú asi jediné, ktoré to nebaví. Taká forma podpory... že vlastne zistíš, že to nie je len tvoj problém.“ (Nina, 26, VŠ, študentka)

Zaujímavé zistenie priniesli odpovede respondentiek, ktoré považujú feminizmus za zbytočný a nie sú si vedomé žiadnych výrazných nerovností. V tomto smere bol zjavný určitý kontrast, kedy tieto ženy síce podporujú vytváranie spolkov a vzájomnú podporu, avšak zdôrazňujú, že nevidia dôvod k tomu, aby združovanie bolo závislé na pohlaví. Tento aspekt je možné najlepšie ilustrovať na prípade Eleny:

„Myslím si, že by sme sa mali podporovať a vytvárať spolky, ale nemyslím si, že to je závislé na pohlaví. Myslím si, že to smeruje k tej opačnej diskriminácii - iba muži a iba ženy... vyčleňovanie mi príde elitárske a zbytočné.“ (Elena, 40, VŠ, podnikateľka)

6. Prekážky a príležitosti

Ako už bolo uvedené v úvodnej kapitole, jedným z cieľov feminizmu je snaha odhaľovať a spochybňovať nerovné postavenie žien. Napriek priaznivému vývoju sa aj v súčasnosti stretávame s diskrimináciou vo viacerých oblastiach verejného života, na ktorú sa snaží feministické hnutie dlhodobo upozorňovať. Preto sa v tejto časti zameriame na aspekt, ktorý respondentky uvádzali najčastejšie, a to na problematiku zosúladenia pracovného a rodinného života. Z rozhovorov vyplynulo zistenie, že komunikačné partnerky nazerali na ženské a mužské role z viacerých odlišných perspektív, čo z časti ovplyvňovalo ich postoj k feminizmu.

Dôležitú úlohu vo vzťahu žien k feminizmu zohráva aj spôsob, akým samé ženy vnímajú svoje postavenie v spoločnosti. Postoj žien k feminizmu je založený na ich špecifických životných skúsenostiach. Práve materstvo sa ukázalo byť významným faktorom pri formovaní názoru, ktorý komunikačné partnerky voči feminizmu zastávali. Respondentky, ktoré sa stali matkami, vnímajú materstvo ako podstatnú výhodu. Zároveň si však uvedomujú aspekt, že väčšina starostlivosti o dieťa je v ich rukách. Podobne to cíti aj Marcela, ktorá sa stala matkou pomerne nedávno:

„Ja už som matkou, takže v tomto je to zásadné. Takže vidím tu výhodu v tom, že môžem porodiť to dieťa a že môžem koiť a že mám väčšiu väzbu na to dieťa. Nevýhodou je v našej spoločnosti to, povedala by som, že nie sme tak oceňované, že si nás muži nevážia, obzvlášť tu v Čechách zabudli, že čo je to žena...“ (Marcela, 29, SŠ, podnikateľka)

Z našej analýzy je zrejmé, že podľa názoru komunikačných partneriek spoločnosť vyžaduje od ženy, aby vlastne ani nebola matkou: *„Síce si matka, ale my by sme ťa tu v práci potrebovali na 100% a my ti to neumožníme“ (Petra, 27, VŠ, marketingová špecialistka).* Podobne ďalší aspekt, ktorý si respondentky všímali, spočíva v paradexe, kedy je na ženu vyvíjaný tlak na to, aby jednak zarábala peniaze a pracovala a zároveň je jej vyčítané, ak tak koná. Podľa ich názoru, keď sa chce žena presadiť a budovať kariéru, tak musí prekonávať viacero prekážok, a tým ju spoločnosť tlačí do mužských rolí. Ako uvádzajú tieto respondentky, na jednej strane je od žien požadovaný rovnaký výkon, na strane druhej je od nich vyžadované aby boli tiež matkami:

„Muž je naopak podporovaný aby bol silný, dravý, zarábala tie peniaze, ale súčasne muži zas nie sú podporovaní, aby mali rodinu. Žena sa dokáže dostať do vyšších pozícií, ale keď už má riešiť tú otázku toho materstva, tak tam sú už veľké rozdiely, ako kto vníma svoju budúcnosť. Ten chlap proste ide a nerieši to, lebo vie, že raz tá jeho žena bude doma... aj keď je stále viac a viac prípadov, kedy sa to delí, ale to vo väčšine (prípadov - pozn. autorky) nie je.“ (Marcela, 29, SŠ, podnikateľka)

„Ženy musia byť tak trochu mužmi, lebo to prostredie je tak drsné, že to málokto vydrží a veľa žien sa kvôli tomu stane takými mužskými... Žena, ktorá pracuje 18 hodín denne, nemá šancu sa starať o tie svoje deti a o rodinu... asi keby sme to robili tak stále, tak evolúcia by dopadla inak.“ (Monika, 56, SŠ, učiteľka v MŠ)

V tomto ohľade časť respondentiek spomenula aj problematiku otcovskej dovolenky a jej negatívne vnímanie v spoločnosti. Uvádzali potrebu podpory a lepšieho ohodnotenia žien na materskej dovolenke, ale zároveň považovali za potrebné, aby spoločnosť prestala odcudzovať otcov, ktorí chcú byť na rodičovskej dovolenke. Tento názor sa prejavoval najmä u mladších respondentiek, ktoré buď mali vlastnú osobnú skúsenosť, alebo niekoho blízkeho s rovnakou skúsenosťou:

„Čo sa týka materstva, aby sa viac podporovalo, aby na materskú mohli chodiť aj chlapi. Teraz na nich všetci pozerajú skrz prsty, ale myslím si, že veľa chlapom by nevadilo ísť, ale kvôli tomu, čo sa o tom hovorí, tak do toho nikdy nepôjdu. Treba podporiť aj tých chlapov v tom, ale zároveň aj lepšie ohodnotiť to, že ženské sú na materskej s deťmi.“ (Tamara, 28, VŠ, produkčná manažérka)

„Keby priateľ nebol s dieťaťom, tak nezistí, aké je náročné to, že je žena doma a upratuje a stará sa o to dieťa... poznám pár mužov... akonáhle sú doma s dieťaťom, alebo pol na pol ako to máme my, tak automaticky to berú inak. Je hrozne dôležité, aby to muži zažili...“ (Marcela, 29, SŠ, podnikateľka)

Ženy si často uvedomujú nevýhody spojené s tzv. dvojitém zaťažením v domácnosti. V rozprávaniach respondentiek sa táto úvaha vyskytovala najmä u vekovo starších respondentiek, ktoré žili v dlhodobých partnerských vzťahoch. Je však nutné dodať, že väčšina žien túto situáciu nereflektuje ako problematickú. Často hovorili o tom, že sa pre to rozhodli samé a že nemajú pocit, že by sa museli pre niekoho obetovať.

„No tak v rodine, to pociťujem, lebo muž pochádza z takého tradičného prostredia... takže nejaká veľká podpora v tomto z jeho strany nie je. Jednoducho je stále v zajatí, tých tradičných pohľadov... hoci dajme tomu, že pracujem viac a môžem zarábať aj viac, a aj tak sa odo mňa očakáva to klasické - vyprať, vyžehliť, navariť a tak...“ (Vanda, 52, VŠ, novinárka)

Podľa respondentiek, ktoré sa identifikovali s feminizmom, byť ženou je v dnešnej spoločnosti podstatne ťažšie, pretože stále prevládajú genderové stereotypy. Žena je súčasne na „dvoch frontoch“, kedy rodina je stále pre ňu prioritnou, ale súbežne sú na ňu kladené rovnaké nároky v profesionálnom živote ako na muža a zároveň muži nie sú v tak veľkej miere viazaní rodinným životom a preto sa môžu viac sústrediť na kariéru. To si žena nemôže dovoliť, pretože sa musí často prispôbovať rodine. Zaujímavá bola situácia, kedy niektoré respondentky rozprávali o ich súčasnom rozdelení rolí v domácnosti.

„Niekedy mi vadí, že muž povie, tak ja zarábam, tak ja rozhodnem, že čo kúpime... že ten muž má prevahu, že ja som ten muž čo vás živí...tak to mi vadí.“ (Hana, 56, SŠ, úradníčka)

„Tým, že si žena uvedomuje povinnosť venovať sa rodine, tak sa do vysokých funkcií nehrnie a rodinný život zas v tomto obmedzuje tu kariéru. To prispôbenie toho pracovného života tomu rodinnému, to ťa vo všetkom obmedzuje ...“ (Milena, 47, SŠ, IT pracovníčka)

Naša analýza rozhovorov ukázala ďalšiu prekážku, ktorú ženy pociťujú a tou je skutočnosť, že v súčasnosti nie sú vytvorené pre ženy podmienky, ktoré by im umožnili efektívne zladieť rodinu a prácu. Komunikačné partnerky preto usudzujú, že to je jeden z dôvodov, prečo sa ženy často uspokojia s nižšími pozíciami. Príčina nízkeho zastúpenia žien na rozhodovacích pozíciách je podľa nich v stratégií, v rámci ktorej si ženy volia pracovné miesta, kde nie je potrebné toľko riskovať a berú tak väčší ohľad na rodinu.

„Ja si nemyslím, že by mali byť kvóty na to, koľko žien bude vo vrcholnej pozícií... Každý je predisponovaný k niečomu, je to rovnaké ako keby si riešila, že výkopové práce nerobia ženy, je to úplne logické.“ (Petra, 27, VŠ marketingová špecialistka)

„Pre mňa je prirodzené, že ženy nerobia tieto pozície a že ženy nerobia v tej politike toľko. Aj keď zároveň na druhú stranu je potrebné aby tam boli, takže mi príde logické, že ich tam bude 20%, lebo ostatné tento lifestyle nezvládnu, alebo by sa im mali urobiť špeciálne podmienky, ale zároveň by to malo byť uspôsobené tomu, že sú ženy a že musia robiť nejaké iné veci.“ (Klára, 26, VŠ grafička)

„Takže dôvodom, prečo tie dievčatá nie sú na tých vysokých pozíciách, je možno aj to, že nechcú prijať tú vysokú zodpovednosť, že radšej budú taká šedá eminencia, ktorá ťahá za tie nitky, skôr ako vyložene byť ten frontman, ktorý musí prijať tú zodpovednosť.“ (Aneta, 39, VŠ, psychologička)

Čo sa týka nedostatočného zastúpenia žien v politike, respondentky vidia toto zastúpenie najmä ako problém politického prostredia, na ktoré ženy nie sú zvyknuté. Podľa ich názoru je potrebné mať na politiku žalúdok a ostré lakty, čo nie je vhodné pre každého. Dospeli sme k zisteniu, že respondentky nepovažujú nízke zastúpenie žien na rozhodovacích pozíciách ako genderovo podmienenú nerovnosť. Hoci väčšina komunikačných partneriek vyjadruje potrebu, aby sa ženy viac presadzovali a boli viac zastúpené na vrcholných postoch či v politike, viaceré z nich považujú kvóty za zbytočný a umelý mechanizmus, ktorý by uškodil súčasnej situácii. Je zrejme, že podľa ich názoru by kvóty problém nevyriešili, pretože by muži k ženám pristupovali stále rovnako. Pociťujú skôr potrebu toho, aby prišla zmena prirodzeným spôsobom. Ak by boli kvóty zavedené, tak len iba ako dočasné riešenie:

„Ja si myslím, že keby sa chceli presadiť, tak sa presadia aj bez (kvót – pozn. autorky). Ale možno treba začať kvótami... že budú musieť ich tam akceptovať. A potom aj iné ženy zistia, že sa to dá a dostanú sa už k tomu ľahšie. Teraz to majú zrejme ženy ťažšie sa tam dostať medzi nich.“ (Milena, 47, SŠ, IT pracovníčka)

Výpovede respondentiek naznačujú, že sa situácia zlepšuje a pomer žien a mužov sa podľa ich názoru vyrovnáva. Komunikačné partnerky si uvedomujú zmenu najmä v politike a usudzujú, že celková zmena je možno len otázkou času. To je možné ilustrovať aj na tvrdení Vandy:

„Skôr si myslím, že to bude chcieť nejaký čas, jednu - dve generácie, aby sa na to začalo pozeráť ako napríklad v tých severských krajinách, že muž nemá problém ostať doma a vykonávať tie domáce práce alebo ostať na materskej a starať sa o deti... nemyslím si, že nejakým spôsobom v zmysle nadirigovaných kvót... ale čo by

spoločnosť mohla, tak to je vytvoriť lepšie podmienky, aby tá žena, ktorá má na starosti tú domácnosť a rodinu, aby zo strany zamestnávateľov bola väčšia vôľa robiť takéto polovičné úväzky... jednať ústretovejšie, aby mohli ženy pracovať, ale zároveň sa starať aj o tú domácnosť.“ (Vanda, 52, VŠ, novinárka)

Záver

Cieľom predloženej diplomovej práce je snaha o spracovanie obrazu feminizmu v českom verejnom diskurze a taktiež odpovedať na otázku ako ženy konštruujú svoj názor na feminizmus, ktorý je v postkomunistickej histórii Českej republiky charakteristický vysokou dištanciou. Formálne sa text člení na tri časti, prvou z nich je časť teoretická, ktorá sa bližšie zaoberá pojmom feminizmus a jeho smermi. Následne sa venujeme jeho vývoju a súčasnej situácii v Českej republike, ktorá je špecifická svojimi historicky podmienenými konotáciami. Preto sme považovali za potrebné reflektovať a priblížiť zmeny, ktoré sa udiali po páde komunistického režimu a ktoré mali vplyv na tvorbu verejného diskurzu o feminizme.

Následujúca analytická časť prezentuje výsledky uskutočneného výskumu, ktorý malo podobu kvalitatívneho šetrenia. Prostredníctvom využitia techniky pološtruktúrovaných rozhovorov sme sa pokúsili priniesť odpoveď na otázku, ako ženy chápu a vnímajú feminizmus a tiež spôsob, akým interpretujú situáciu súčasného postavenia žien. Výskumná vzorka zahŕňala 21 žien vo veku od 23 do 56 rokov. Zameranie vzorky vyplynulo zo snahy a možnosti získať čo najväčšiu variabilitu vo vzťahu ku vzdelaniu a životným trajektóriám. Jedným z hlavných cieľov empirickej časti bolo tiež zistiť, či je možné aj v Českej republike typizovať postoje žien k feminizmu podľa typológie Aronson (2003). Vzhľadom k špecifickosti českého prostredia sme dospeli k záveru, že je možné identifikovať 4 rôzne prístupy vo vzťahu k feminizmu. Pôvodné kategórie „Nerozhodnuté“ a „Nikdy som o feminizme nepremýšľala“ neboli medzi respondentkami vôbec zastúpené, zatiaľ čo oproti pôvodnej typológii chýbala v českom kontexte zásadná kategória a to „Nie som feministka“, preto bolo potrebné ju do typológie doplniť.

Z analýzy rozhovorov vyplynulo, že ženy v kategórii „Nie som feministka“, považujú feminizmus v dnešnej dobe za nepotrebný, a to najmä z toho dôvodu, že si nie sú vedomé žiadnych výrazných nerovností, ktorými by sa v súčasnosti feministické hnutie mohlo zaoberať. Zároveň tieto ženy uvádzajú, že sa s diskrimináciou ešte nestretli a tým pádom neboli nútené s týmto problémom bojovať, a preto nikdy nepovažovali za dôležité zaoberať sa feminizmom. Skutočnosť, že sa tieto komunikačné partnerky nikdy necítili genderovo znevýhodňované sa premieta do ich postoja k feminizmu. V rozhovoroch respondentky vyjadrili názor, že v dnešnej dobe už feminizmus nie je potrebný a považujú ho za prežitý či zbytočný, čím sa potvrdzuje aj prvá hypotéza, ktorú sme predpokladali. Tieto ženy chápu

feminizmus ako hnutie, ktoré sa snaží uprednostňovať ženy a zároveň degradovať mužov, s čím zásadne nesúhlasia. Skutočnosť, že si ženy nie sú vedomé žiadnych zásadných nerovnosti súvisí s tým, že tieto respondentky sa zároveň nechcú vymedzovať voči mužom, čo je podľa ich názoru základným princípom feminizmu. Vo svojich rozprávaniach zdôrazňovali to, že sú spokojné so svojim súčasným sociálnym postavením a nevidia dôvod k tomu, aby feministické hnutie niečo menilo. Zároveň pre tieto ženy predstavuje feminizmus termín importovaný a umelo vytvorený, ktorý sa zároveň zaoberá zbytočnými otázkami.

Druhou zastúpenou bola názorová skupina „Nie som feministka, ale...“, v ktorej ženy podporujú ženskú emancipáciu, no aj napriek tomu sa s feministickým hnutím stotožniť nechcú. Dôvodov je viacero, avšak jedným z nich, ktorým respondentky daný postoj vysvetľujú je ten, že nikdy neboli priamo vystavené diskriminácií alebo znevýhodňovaniu len preto že sú ženy. Tieto ženy nevidia dôvod k tomu, aby sa označili za feministku, ale zároveň na rozdiel od predchádzajúcej kategórie sú si vedomé niektorých oblastí, v ktorých by feministické hnutie mohlo napomôcť k odstráneniu nerovností. Tieto ženy súhlasia s cieľmi hnutia, avšak vyhýbajú sa označeniu feministka, ktoré je spájané so sociálne stigmatizovanou nálepkou, čím bola dokázaná druhá hypotéza. Hoci sa k feminizmu nehlásili, aj napriek tomu považovali za potrebné, aby feministické organizácie fungovali aj v súčasnosti.

Ďalšou kategóriou je postoj „Som feministka, ale ...“, kedy o sebe ženy hovoria ako o feministke, ale zároveň pociťujú voči hnutiu určité výhrady, týkajúce sa najčastejšie radikálnosti hnutia alebo nevôle zo strany mužov. Chápu feminizmus ako hnutie, ktoré bojuje za práva žien a podporuje ich zrovnoprávnenie. Z rozhovorov je zrejmé, že tieto ženy oslovujú práve myšlienky, ktoré feministky presadzujú, ako aj skutočnosť, že i v súčasnosti stále vidia nerovnosti, proti ktorým je potrebné bojovať. Zjednocujúcim znakom rozhovorov v tejto kategórii je tiež to, že ženy nevnímajú feminizmus ako hnutie namierené voči mužom, ktoré má za cieľ uprednostniť ženy. Taktiež chápu feminizmus ako nevyhnutnú súčasť demokratickej spoločnosti a pociťujú jeho potrebu aj v súčasnosti, najmä v súvislosti so zlepšením postavenia žien.

Poslednou zastúpenou bola kategória „Som feministka“, v ktorej sa ženy identifikujú bez výhrad s feministickým hnutím. Avšak ako sme zdôraznili, tieto respondentky sa aspoň v určitej časti práce zaoberali s genderovou problematikou alebo feminizmom. Pre dané ženy je feminizmus presvedčením vo vnútri človeka o tom, že ženy sú ľudské bytosti tak ako aj muži, a preto majú nárok na rovnaké práva a príležitosti. Vnímajú ho ako základnú morálnu

hodnotu, ktorá by mala byť súčasťou každého jedinca. Vo svojich rozprávaniach je pre nich dôležitý motív spravodlivosti, ktorý chápu ako jeden z významov a základných princípov feminizmu. Tiež sú si vedomé toho, že určite existujú smery, s ktorými by možno vo všetkých bodoch nesúhlasili, ale na rozdiel od predošlej kategórie žien to chápu ako určitú slobodu názorov, ktorá je s feminizmom často spájaná. Tieto ženy stále vidia veľký priestor na zlepšovanie v rôznych oblastiach, a to najmä v otázkach pracovných podmienok, domáceho zaťaženia žien, pôrodnictva a materských dovolení. Jeden z výrazných rozdielov oproti predošlým kategóriám je ten, že na jednej strane tieto ženy vnímajú genderové nerovnosti na viacerých úrovniach súkromného a pracovného života, no na strane druhej vidia nedostatky a problémy aj v tých oblastiach, v ktorých sa s nimi osobne nemuseli stretnúť. Aj napriek tomu, že sa ich nedotýkajú osobne, pociťujú vysokú mieru empatie a solidarity so ženami, ktoré týmto problémom čeliť musia. Zjednocujúcim znakom žien v tejto kategórii je skutočnosť, že sa ako jediné stretli intenzívnejšie s feminizmom a to najmä počas štúdia na vysokej škole, kde si dobrovoľne zapísali kurz z genderových štúdií, čím sa potvrdil predpoklad tretej hypotézy.

Zásadným zistením v našom výskume bolo, že táto typológia dostatočne nereflektuje latentnosť feministického povedomia a vzhľadom na špecifickosť lokálneho kontextu sme dospeli ku konceptu súkromného feminizmu, ktorý vystihuje práve postoj viacerých respondentiek. Pri tejto definícii súkromného feminizmu sme vychádzali z poňatia latentného feminizmu Petry Hanákovej, podľa ktorej latentný feminizmus nie je účelovo konceptualizovaný, ale zároveň nie je ani zamýšľaný. Zatiaľ čo latentný feminizmus je skrytý a neuvedomelý, koncept súkromného feminizmu na rozdiel od neho reflektuje práve uvedomelosť postoja. Môžeme ho chápať ako zamýšľanú reflexiu genderu konštruovaných životnými trajektóriami v rôznych lokálnych kontextoch, bez snahy ideologicky či verejne presadzovať tento postoj.

Dospeli sme taktiež k zisteniu, že aspekt angažovanosti je v tomto prípade chápaný ako významný predpoklad aktívneho, čiže verejného feminizmu. Respondentky vnímajú feminizmus ako sociálne hnutie usilujúce o spoločenskú zmenu a ktorého členstvo je podmienené aktívnym zasadzovaním sa za jeho ciele. Hoci zahraničné výskumy ukazujú spojitosť s negatívnymi stereotypmi, ktoré sú spájané s feministkami a ktoré môžu mať za následok pokles popularity ženských hnutí a môžu tiež prekážať pri sebaidentifikácii sa s hnutím (viď s. 18 tejto práce), z našej analýzy vyplýva, že respondentky si najčastejšie predstavovali feministku ako sebavedomú a aktívnu ženu, ktorá bojuje za to,

aby ženy boli zrovnoprávnené v tej oblasti, v ktorej sú diskriminované. Aj tu sa prejavuje už skôr spomínaná dimenzia angažovanosti ako významný predpoklad aktívneho čiže verejného feminizmu. Zároveň z rozhovorov vyplýva, že jedným z dôvodov, pre ktorý v dnešnej dobe nie je feminizmus vnímaný spoločnosťou v pozitívnom svetle je aj jeho negatívna prezentácia v médiách, čím sa potvrdzuje aj štvrtá hypotéza, ktorú sme predpokladali. Respondentky si uvedomujú vplyv médií na túto problematiku a zároveň sa viackrát pozastavili na tým, že v Českej republike im chýba výrazná postava, ktorá by sa verejne prihlásila k feministickému hnutiu.

Jednu z dôležitých úloh vo vzťahu žien k feminizmu zohráva aj spôsob, akým samé ženy reflektujú svoju rolu a postavenie v spoločnosti. Aj z toho dôvodu sme zamerali na otázku, či respondentky vidia nejaké rozdiely medzi postavením muža a ženy v našej spoločnosti. Z analýzy výskumu vyplýva, že postoj žien k feminizmu je založený na ich špecifických životných skúsenostiach. Podľa respondentiek nie sú v súčasnosti vytvorené pre ženy podmienky, ktoré by im umožnili efektívne zladiť rodinu a prácu. Preto niektoré komunikačné partnerky usudzujú, že to je jeden z dôvodov, prečo sa ženy často uspokojia s nižšími pozíciami. Nedostatočné zastúpenie žien vo verejnej správe vidia najmä ako problém politického prostredia, ktoré nie je vhodné pre každého. Z našej analýzy vyplýva zistenie, že respondentky nepovažujú nízke zastúpenie žien na rozhodovacích pozíciách ako genderovo podmienenú nerovnosť.

Výskum však priniesol zaujímavé zistenie v podobe vyvrátenia piatej hypotézy, ktorá pojednávala o diferenciácií postojov na základe vzdelania respondentiek. Výsledky analýzy naznačujú, že vzdelanie nemusí hrať v postoj žien k feminizmu výraznú rolu, keďže vysokoškolsky a stredoškolsky vzdelané respondentky boli relatívne rovnomerne zastúpené v každej kategórii v rámci typológie, a preto nie je možné hovoriť o špecifikách vzdelanostných skupín. Avšak k daným záverom je nutné pristupovať s určitými rezervami vyplývajúcimi z povahy kvalitatívneho šetrenia. Keďže sa jedná o výskum kvalitatívny, sme si vedomí hraníc jeho reprezentatívnosti a toho, že výsledky poskytujú pohľad len na určitú časť tohto sociálneho javu. Aj napriek tomu táto práca môže slúžiť ako „odrazový mostík“ pre sériu rozširujúcich výskumov mapujúcich vnímanie tohto sociálneho hnutia v rámci spoločnosti. Výskumom v tejto oblasti je však určite nutné venovať viac pozornosti vzhľadom na to, že spôsob, akým ženy interpretujú svoje postavenie v spoločnosti zásadne vplyva na ich postoj k feminizmu. Preto by sme ako ďalší krok výskumu tejto problematiky navrhli

kvantitatívnu analýzu jednotlivých zistených typov, pričom by v procese operacionalizácie boli využité zistené charakteristiky a postoje ako definičné body pri výskume.

Ženy si nespájajú genderovo podmienené nerovnosti, ktoré každodenne zažívajú, s problematikou, ktorú sa snaží feminizmus riešiť, čo má za následok ich dištanciu voči hnutiu. Ako už bolo vyššie uvedené, médiá sa zásadne podieľajú na formovaní verejného diskurzu, a preto sa domnievame, že by bolo prínosné uskutočniť výskum týkajúci sa mediálnej spotreby žien vo vzťahu k ich postojom k feminizmu. Výskumnou otázkou by v tomto prípade bol spôsob, akým odlišné vzorce mediálnej spotreby vplyvujú na percepciu feminizmu ženami a následne ich možnú identifikáciu sa s feminizmom.

V súčasnej situácii stále pretrvávajúcej nerovnosti medzi mužmi a ženami by táto práca mohla byť príspevkom k systematickému pokrytiu zvyšujúcej sa dištancie žien od feminizmu. Vzhľadom k tomu, že v súčasnosti vzniká vo verejnom diskurze situácia zložitej komunikácie, kde na jednej strane sú problémy a nerovnosti, ktorým ženy čelia a na strane druhej sú aktéri, ktorí by tieto problémy mohli riešiť, táto práca sa snaží preklenúť priepasť medzi nimi a snaží sa vysvetliť jednotlivé aspekty, ktoré odrádzajú ženy od identifikácie sa a angažovanosti vo feministickom hnutí. Práve uvedené názory by mohli byť pre feministické hnutie podnetom a dôvodom na zmenu, ktorá by oslovila široký okruh žien. Výsledky môžu byť užitočné nielen pre ďalšiu vedeckú činnosť v oblasti výskumu feminizmu v Českej republike, ale môžu prispieť a umožniť plynulejšiu a zrozumiteľnejšiu komunikáciu medzi danými subjektmi.

Zoznam literatúry:

- Alexander, S., & Ryan, M. (1997). Social constructs of feminism: A study of undergraduates at a women's college. *College Student Journal*, 31, 555-568.
- Allport, G. W. (2004). O povaze předsudků (V českém jazyce vyd. 1.). Praha: Prostor.
- Aronson, P. (2003). Feminists Or “Postfeminists”? : Young Women’s Attitudes toward Feminism and Gender Relations. *Gender*, vol. 17(issue 6), pp. 903-922.
- Beasley, C. (1999). What is feminism?: an introduction to feminist theory. Thousand Oaks, Calif.: SAGE.
- Burn, S. M., Aboud, R., & Moyles, C. (2000). The relationship between gender social identity and support for feminism. *Sex Roles*, 42, 1081–1089.
- Císař, O. (2008). Politický aktivismus v České republice: sociální hnutí a občanská společnost v období transformace a evropeizace. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).
- De Benedictis, S., & Orgad, S. (2015). The 'stay-at-home' mother, postfeminism and neoliberalism: Content analysis of UK news coverage [Online]. *European Journal Of Communication*, 30(4), 418-436.
- Dean, J. (2009). Who's Afraid of Third Wave Feminism? [Online]. *International Feminist Journal Of Politics*, 11(3), 334-352.
- Diamond, D. (2009). The Fourth Wave of Feminism: Psychoanalytic Perspectives. *Studies In Gender And Sexuality*, 10(4), 213-223. <http://doi.org/10.1080/15240650903228187>
- Dudová, R. (2008). Otcovství po rozchodu rodičovského páru (1. vyd.). Praha: Sociologický ústav AVČR.
- Dudová, R. (2010). Kvalitativní metodologie sociologického výzkumu: konstruktivistická grounded theory a „rozumějící rozhovor.“ in Šubrt, Jiří. *Soudobá sociologie IV*. Praha: Karolinum., 364–383.
- Dudová, R. (2012). Interrupce v České republice: zápas o ženská těla (1. vyd.). Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
- Dudová, R. (2015). Postarat se ve stáří: rodina a zajištění péče o seniory (1. vydání). Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Evans, M., Lorber, J., & Davis, K. (2006). *Handbook of gender and women's studies*. (xvi, 494 s.) London: Sage.
- Evans, M. (Ed.). (c2014). *The SAGE handbook of feminist theory*. Los Angeles: Sage Reference.

- Faludi, S. (1991). *Backlash: The undeclared war against American women*. New York: Crown.
- Ferree, M. M. (1983). The Women's Movement in the Working Class [Online]. *Sex Roles*, 9(4), 493-505.
- Formánková, L. (2016). Proč se Česky stydí být feministky? *Moje Psychologie*, (01), 32.
- Frouzová, M. (1999). České ženy mezi Východem a Západem. In: Chřibková, M. *Feminismus devadesátých let českýma očima: Nové čtení světa*. Praha: Marie Chřibková.
- Genz, S. (2010). Singled Out: Postfeminism's "New Woman" and the Dilemma of Having It All [Online]. *Journal Of Popular Culture*, 43(1), 97-119.
- Good, J. J., & Moss-Racusin, C. A. (2010). "But, that doesn't apply to me": Teaching college students to think about gender [Online]. *Psychology Of Women Quarterly*, 34(3), 418-421.
- Charmaz, K. (2003). Qualitative interviewing and Grounded theory analysis. In Holstein, J. A., & Gubrium, J. F. *Inside interviewing: new lenses, new concerns*. Thousand Oaks [Calif.]: Sage Publications.
- Chen, Y. (2014). How to Become a Feminist Activist after the Institutionalization of the Women's Movements [Online]. *Frontiers: A Journal Of Women Studies*, 35(3), 183-206.
- Havelková, H. (2004). První a druhá vlna feminismu: podobnosti a rozdíly. In: *Abc feminismu*. Brno: Nesehnutí.
- Havelková, H. (1999). Affidamento. In: Chřibková, M. *Feminismus devadesátých let českýma očima: Nové čtení světa*. Praha: Marie Chřibková.
- Havelková, H. (2006). Jako v loterii: politická reprezentace žen v ČR po roce 1989. In: Hašková, H., & Linková, M. *Mnohohlasem: vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR. Praha.
- Havelková, H., & Oates-Indruchová, L. (2014). The politics of gender culture under state socialism: an expropriated voice. London: Routledge.
- Hawkesworth, M., & Disch, L. (2016). *The Oxford Handbook of Feminist Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Hendl, J. (2008). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace (2., aktualiz. vyd.)*. Praha: Portál.
- Hooks, Bell. (2000). *Where we stand: class matters*. New York: Routledge.
- Horská, P. (1999). *Naše prababičky feministky*. Praha: Lidové noviny.

- IPSOS. (2014). Téma feminismu a rovných příležitostí je v České republice aktuální pro obě pohlaví: Tři čtvrtiny Čechů přiznávají existující nerovnost mezi muži a ženami, dvě třetiny se pak hlásí k feminismu (TISKOVÁ ZPRÁVA). Praha.
- Jedličková, P. (2006). Nevidět, neslyšet a nedotýkat se!: Feminismus jako součást demokratizačního procesu v ČR v letech 1989 až 2004 - reflexe médií. In H. Hašková & Linková, M., *Mnohohlasem: vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR.Praha.
- Jonsson, P. (1999). Důvody k radosti. In: Chřibková, M. *Feminismus devadesátých let českýma očima: Nové čtení světa*. Praha: Marie Chřibková.
- Katrňák, T. (2004). Odsouzení k manuální práci: vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Kiczková, Z., & Kobová, L.. (2006). Femiznismus. *Glosár rodovej terminológie* [online]. Retrieved from: <http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1&vid=114>
- Lorber., J. (1997). *The variety of feminisms and their contributions to gender equality*. Oldenburg: Bis.
- Mill, J. S. (2003). *Poddanstvo žien: an authoritative text, backgrounds, criticism* (1. vyd.). Bratislava: Kalligram.
- Musilová, D. (2007). *Z ženského pohledu: poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918-1939* (Vyd. 1.). České Budějovice: Pro Univerzitu Hradec Králové vydal Bohumír Němec - Veduta.
- Nakonečný, M., & Zátka, P. (1997). *Encyklopedie obecné psychologie* (2., rozš. vyd., v Akademii vyd. 1.). Praha: Academia.
- Nesehnutí. (2005). *Historie feminismu: Ženská práva jsou lidská práva*. Brno: Nesehnutí.
- Nesehnutí. (2006). *Ženská práva jsou lidská práva aneb kampak, panenka?*. Brno: Nesehnutí.
- Ortner, S. B. (2014). Too Soon for Post-Feminism: The Ongoing Life of Patriarchy in Neoliberal America [Online]. *History*, 25(4), 530-549.
- Osvaldová, B. (2004). *Česká média a feminismus*. (1. vyd., 158 p.) Praha: Slon.
- Phoca, S., & Wright, R. (1999). *Introducing postfeminism* (Reprint.). Cambridge, England: Icon Books.
- *Postavení žen a mužů ve společnosti*. (2007). *Postavení žen a mužů ve společnosti* [Online]. In . ppm factum. Retrieved from <http://www.factum.cz/aktuality/aktualita/postaveni-zen-a-muzu-ve-spolecnosti>

- Reger, J. (2014). Debating US Contemporary Feminism [Online]. *Sociology Compass*, 8(1), 43-51.
- Renzetti, C., & Curran, D. (2003). *Ženy, muži a společnost*. (Vyd. 1., 642 s.) Praha: Karolinum.
- Role mužů a žen: Tisková zpráva. (2011). [Online]. *Centrum Pro Výzkum Veřejného Měnění: Sociologický Ústav AV ČR*. Retrieved from http://dspace.soc.cas.cz:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1648/PR07_V1111.pdf?sequence=1
- Roy, R., Weibust, K., & Miller, C. (2007). Effects of stereotypes about feminists on feminist self-identification. *Psychology of Women Quarterly*, vol. 31(issue 2), pp. 146-156.
- Silverman, D. (2005). *Ako robiť kvalitatívny výskum: praktická príručka*. Bratislava: Ikar.
- Sokačová, L. (2004). Významné ženy a hnutí v historii feminizmu. In: *Abc feminizmu*. Brno: Nesehnutí.
- Sokačová, L.. (2005). Kam směřují neziskové organizace zaměřené na rovnost žen a mužů?. *Feminismus.cz* [online]. Retrieved from: <http://www.feminismus.cz/cz/clanky/kam-smeruji-neziskove-organizace-zamerene-na-rovnost-zen-a-muzu>
- Sokolová, V. (2004). Současné trendy feministického myšlení. In: *Abc feminizmu*. Brno: Nesehnutí.
- Strauss, A., Corbin, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert
- Toller, P., Suter, E., & Trautman, T. (2004). Gender Role Identity and Attitudes Toward Feminism. *Sex Roles*, vol. 51(1/2), pp. 85-90.
- Twenge, J., & Zucker, A. (1999). What is feminist?. *Psychology of Women Quarterly*, vol. 23(issue 3), pp. 591-605.
- Valdřová, J. (2001). Stereotypy a klišé v mediální projekci genderu. *Sociologický časopis*. XXXVII, (2/2001), pp. 183-205.
- Vodrážka, M. (2006). Aktivismus bez hnutí nebo protohnutí?: Ženské organizace a skupiny v ČR v letech 1989-2006. In: Hašková, H., & Linková, M. *Mnohohlasem: vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR.

- Vohlídalová, M. (2015). Výzkumná zpráva z dotazníkového šetření: „Ženy a muži v rovnováze“. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Wagnerová, A. (1999). České ženy na cestě od reálného socialismu k reálnému kapitalismu. In: Chříbková, M. *Feminismus devadesátých let českýma očima: Nové čtení světa*
- Walby., S. (2013). *The Future of Feminism*. Oxford: Wiley.
- Williams, R., & Wittig, M. A. (1997). “I’m not a feminist, but : : :”: Factors contributing to the discrepancy between pro-feminist orientation and feminist social identity. *Sex Roles*, 37, 885–904.
- Wollstonecraft, M. (c1975). *A vindication of the rights of woman: an authoritative text, backgrounds, criticism*. New York: W.W. Norton.
- Ženy v sociální struktuře 1991: Výzkum pracovních a životnáj podmínek žen v České republice a Slovenské republice. (1992). Ženy v sociální struktuře 1991: Výzkum pracovních a životnáj podmínek žen v České republice a Slovenské republice (Základní data - 1.část). Praha: Sociologický ústav ČAV.
- Žena a muž v médiích. (1998). (50 s., Editor Hana Havelková, Mirek Vodrážka). Praha: Nadace Gender Studies.
- Xinari, C. (2010). From New Woman to "New" Feminism: Some thoughts on the Post-Feminist era [Online]. *Journal Of Critical Studies In Business*, 1(1/2), 7-14.

Príloha č.1 Scenár kľúčových otázok v rozhovore

Prekážky a príležitosti

- Pociťujete nejaké výhody alebo nevýhody v súvislosti s tým, že ste žena? Pokiaľ áno, aké?
- Vidíte nejaké rozdiely medzi postavením muža a ženy v našej spoločnosti? Vidíte nejaké nerovnosti, proti ktorým by sa malo vyslovene bojovať? Je niečo čo by ste zmenila?
- Máte pocit, že sú ženy v ČR v nejakej životnej oblasti diskriminované (práca, rodina, politika)?
- Stalo sa Vám niekedy v minulosti, že ste mala pocit, že ste znevýhodňovaná alebo diskriminovaná len preto, že ste žena? Napríklad v detstve, v domácnosti, na pracovisku, pri hľadaní práce?
- A máte niekoho takého medzi svojimi známymi? Ako časté to je medzi Vašimi známymi? Poznáte niečo také zo svojho okolia?
- Myslíte si, že má zmysel sa nejako spoločne ako ženy podporovať a tým niečo z toho zmeniť? Alebo je na jednotlivcovi (žene) aby sa s problémami, ktorými čelí vysporiadala sama?

Všeobecný názor na feminizmus

- Čo sa Vám vybaví keď sa povie feminizmus? Čo pre Vás feminizmus znamená?
- Keď sa povie „feministka“ - koho si pod týmto predstavíte?
- Čím podľa Vás feminizmus ovplyvnil spoločnosť? Máte pocit, že feminizmus nejako prispel k zlepšeniu spoločnosti alebo prípadne uškodil?
- Ako je podľa Vášho názoru v súčasnosti feminizmus vnímaný spoločnosťou? Čo si myslíte, že ovplyvňuje tento názor?
- Máte pocit, že je feminizmus v súčasnej spoločnosti potrebný?

Identifikácia s feminizmom

- Teraz by som sa rada dozvedela či sa cítite byť feministkou? Pokiaľ nie, tak prečo?
- Ak áno, čo to pre Vás znamená? Ako by si definovala „Váš“ feminizmus?
- Čím Vás feminizmus oslovuje alebo odradzuje či vyslovene irituje?

- S akými reakciami (by) ste sa stretla vo svojom okolí, keby ste na túto tému začala hovoriť?
- Viete si predstaviť, čo by sa muselo zmeniť aby ste si povedala „som feministka“?
- Stretla ste sa niekedy predtým s feministickými myšlienkami (napríklad v médiách, prednášky alebo niekto z tvojich známych a pod.)?